

LATVIJAS VĒSTURE

I

Latvijas vēsture

LATVIJAS VĒSTURE

I

Līdz 1914. gadam

Sakārtojis

Alberts Ozols

1979

Amerikas Latviešu Apvienība

Šīs grāmatas izdošanu atbalstīja
JUŅA ŪDŅA PIEMIŅAS FONDS
un korporācija TALAVIJA ar ziedojumiem.

Printed by
Augstums Printing Service, Inc.
Lincoln, Nebraska 68502, U.S.A.

Priekšvārdi

Šajā mācības grāmatā ietverts Latvijas vēstures kurss līdz pirmā pasaules kara sākumam (1914. gadam).

Grāmatas pirmajām divām daļām izmantotas mācību lapas, kas lietotas Ņujorkas latviešu ev. lut. draudzes skolās mimeografētā veidā un ko sākotnēji sagatavoja toreizējais Bruklinas pamatskolas pārzinis Kristaps Karlovics. Trešā daļa ir līdzšinējās Latvijas vēstures II daļas (Ņujorkas latviešu ev. lut. draudzes izdevums 1967. gadā) teksts ar dažiem labojumiem. Līdzšinējā Latvijas vēstures III daļas grāmata iznāks jaunā izdevumā kā Latvijas vēsture II (pēc 1914. gada).

Šajā grāmatā ir 26 nodaļas. Katras nodaļas mācību viela, kas skolēniem iegaumējama, atrodama nodaļas sākumā un beidzas ar jautājumiem atkārtošanai. Tad seko ilustratīvā viela. Cik daudz no šīs vielas (tāpat kā no sīkāka iespaiduma iespaidumiem mācību vielas tekstā) skolēniem uzdodams un iemācāms, tas paliek katra skolotāja ziņā.

Šo mācību grāmatu sastādot, izmantoti citu autoru vēstures grāmatu teksti un ilustrācijas. Paldies vēsturniekiem un apgādiem, kas atļāvuši citēt izvilkumus vai lietot ilustrācijas no viņu grāmatām. Paldies Erikam Magonam un Asjai Lejiņai par oriģinālzīmējumiem un Ainei Balgalvei par fotografijām. Paldies skolotājiem par korektoriem un ieteikumiem.

Arī šo grāmatu sastādot, ievērots viedoklis, kas izteikts līdzšinējās Latvijas vēstures II daļas grāmatas pēcvārdos:

1. Latvijas vēstures mācības grāmatas uzdevums nav debatēt par vēstures problēmām, bet dot skolēniem vēstures faktus un atziņas, kas vēsturnieku atzītas, pārbaudītas un akceptētas.

2. Latvijas vēsture mācāma, paturot prātā divkāršu mērķi:

- (a) sniegt latviešu trimdas skolēniem minimālās zināšanas par Latvijas un latviešu tautas pagātni.

- (b) censties ieaudzināt viņos mīlestību uz Latviju un latviešu tautu, kā arī vēlēšanos cīnīties par viņas brīvību.

3. Latvijas vēstures mācīšanai un reizē ar to — mācības grāmatai jāatbilst attiecīgā vecuma skolēnu uzņemšanas kapacitātei.

Vēl kāda piebilde par latviešu valodu šinī grāmatā.

Grāmatā lietoti jēdzieni „dzimtbūšana” un „dzimtcilvēks” (nevis „dzimtbuve” jeb „dzimtniecība” resp. „dzimtnieks”). Tā šie vārdi lietoti Endzelīna vārdnīcā, kā arī vēsturnieku Dunsdorfa, Spekkes un Švābes kapitāldarbos.

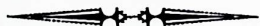
Tulkojumos lielāko tiesu izmantoti pastāvošie tulkojumi, pēc iespējas paturot arī senlaiku valodas stilu. Nepazīstami vai nesaprotami vārdi paskaidroti iekavās vai piezīmēs zem teksta.

Stāstījumā mainās pagātne ar tagadni. Pēc sakārtotāja latviešu valodas izjūtas tas ir nevien atļauts, bet ieteicams.

Lietoti saīsinājumi: g. s. — gadsimtenis; sk. — skaties! t. i. — tas ir; t. s. — tā sauktais (-ā); u. c. — un citi (-as); utt. — un tā tālāk.

1977. gada oktōbri

Alberts Ozols

Saturs

Vēstures avoti.	xi
-------------------------	----

1. daļa: SENLATVIJA

1. nodaļa Mūsu tēvzeme tālā pagātnē	3
2. nodaļa Mūsu senči	5
3. nodaļa Senlatviešu sēta	8
4. nodaļa Senlatviešu saime, ģimene, dzimta	12
5. nodaļa Senlatviešu nodarbošanās	14
6. nodaļa Senlatviešu apģērbs un rotas	18
7. nodaļa Senlatviešu reliģija, svētki, godi	24
8. nodaļa Senlatviešu pils, valstis, valdnieki	30
9. nodaļa Senlatviešu sakari ar kaimiņu tautām	35

2. daļa: VĀCIEŠI IEKAĻO SENLATVIJU, 1180-1290

10. nodaļa Vācu spiešanās uz austrumiem	43
11. nodaļa Bīskaps Alberts un Zobenbrāļu ordenis	48
12. nodaļa Lībiešu iekarošana	51
13. nodaļa Sēļu un letgaļu pakļaušana	54
14. nodaļa Kuršu brīvības cīņas	61
15. nodaļa Zemgaļu brīvības cīņas	66
Atkārtojumam: notikumi senajā Latvijā	74

3. daļa: LATVIJA SVEŠU VARU KUNDZĪBĀ

16. nodaļa Vācieši valda pār Latviju un Igauniju	79
17. nodaļa Andrejs Knopkens sludina Rīgā Lutera mācības	86
Atkārtojumam: notikumi Livonijā.	89
18. nodaļa Karš, mēris un svešas varas plosa Vidzemi	92
19. nodaļa Kurzeme iegūst kolonijas Afrikā un Amerikā.	102
20. nodaļa Latviešu zemnieks top par sava kunga vergu.	111
21. nodaļa Latviešu zemnieks labāk iepazīstas ar Kristus mācībām	118

22. nodaļa Latviešu zemnieks cīnās par savu brīvību	124
23. nodaļa Izglītotie latvieši modina tautu	132
24. nodaļa Rīga top par latviešu tautas atmodas centru	141
25. nodaļa Latvieši iepazīstas ar sociālisma mācībām	145
26. nodaļa Latvieši sacēlas pret krieviem un vāciešiem.	147
Atkārtojumam: notikumi Latvijā pēc 1561. gada	153
Literātūra	159
Par sakārtotāju.	163

Akmens ar rūnu rakstu Zviedrijā.

Akmeni uzstādījusi kāda Zigrida kā piemiņas zīmi savam vīram Svenam, kas kuģojis uz Zemgali.

Vēstures avoti

Galvenie vēstures avoti, no kuriem vēsturnieki dabū ziņas par kādas tautas vai zemes attīstības gaitu, ir:

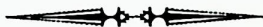
1) *Archaioloģiskie (senlietu) izrakumi* pilskalnos un kapenēs: tie stāsta par to laiku, par kuŗu vēl nav rakstītu ziņu; vai arī apstiprina un papildina rakstītās ziņas;

2) *Valoda*: piemēram, līdzīgi vārdi dažādās valodās liek vēsturniekam domāt par sakariem šo tautu starpā;

3) *Tautas tradīcijas*: tautasdziesmas, pasakas, teikas, sakāmvārdi, parunas, mīklas, paražas, ticējumi;

4) *Rakstītās ziņas*: chronikas, vēsturiski dokumenti, līgumi, vēstules; vēstures grāmatas, laikraksti; arī — rakstnieku darbi, kuŗos aprakstīti vēsturiski notikumi.

Chronikas aprakstīja notikumus kādas tautas vai valdnieka dzīvē. Par senākiem notikumiem Latvijas vēsturē stāsta: 1) Latviešu Indriķa chronika 13. gadsimteņa sākumā un 2) Livonijas Atskaņu (jeb Rīmju) chronika, sarakstīta dzejā 13. gadsimtenī. Par Latviju līdz 12. gadsimtenim daudz ziņu arī skandināvu avotos: viņu senajos nostāstos (sāgās) un t. s. rūnu rakstos, kas iekalti akmeņos.

Namipš.

Senlatvija

Mūsu tēvzeme tālā pagātnē

Ledus laikmets

Apmēram 15 000 gadus priekš Kristus (angl. B.C.) Eiropas ziemeļu daļā ziemas bija garas un ļoti aukstas. Īsajās vasarās sniegs nepaspēja nokust. Tā sakrājās simtiem metru bieza sniega kārtā. Apakšējās sniega kārtas pārvērtās ledū.

Pamazām milzīgās ledus masas no Eiropas ziemeļu kalniem sāka slidēt lejup un virzījās uz dienvidiem. Šis šļūdonis gāja pāri arī Latvijai, kas kļuva plašs sniega un ledus tuksnesis.

Šo laikmetu vēsturē sauc par ledus laikmetu.

Kad sniegs un ledus izkusa . . .

Pamazām klimats kļuva siltāks. Sniegs un ledus sāka kust. Ūdens straumes izlauza sev ceļu uz jūru, un tā radās lielas upes. Ūdens piepildīja zemes dobumus, un radās ezeri. Kad zeme nožuva, sāka augt dažādi augi. No dienvidiem atklīda dzīvnieki.

Pirmie cilvēki Latvijā

Ap 4000. gadu priekš Kristus mūsu tēvzemē ieradās pirmie cilvēki un apmetās tur uz dzīvi.

Šie cilvēki lietoja akmens, kaula un koka ieročus un darba rīkus. Viņi pārtika no zvejas un medībām. Tie piederēja pie somugru tautas.

Par šiem pirmajiem Latvijas iedzīvotājiem mēs iegūstam ziņas no izrakumiem, kas tika izdarīti Riņņu kalnā, pie Salacas iztekas no Burtnieku ezera.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

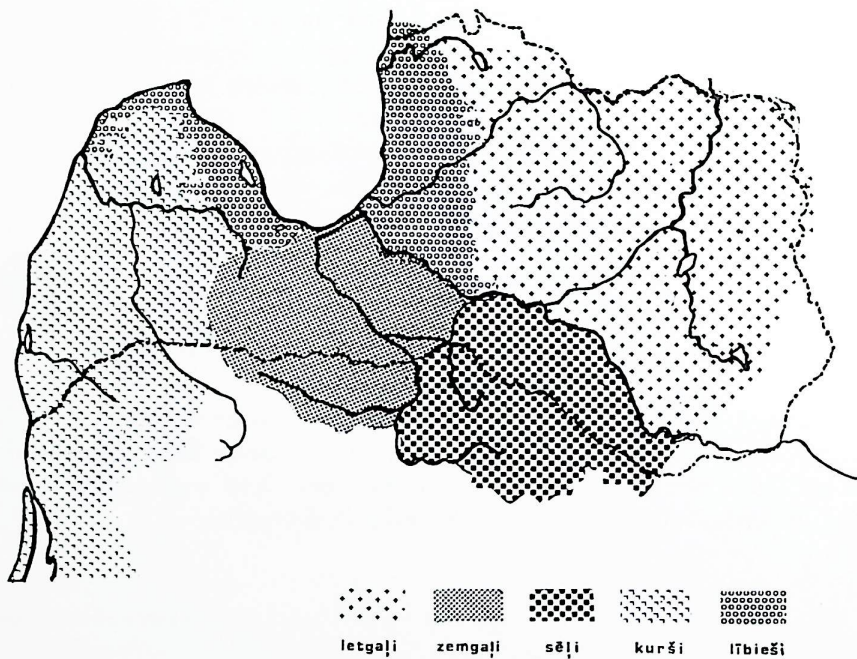
Kā tapa ledus laikmets?

Kā radās upes un ezeri?

Apmēram kad ienāca Latvijā pirmie iedzīvotāji?

Ar ko viņi nodarbojās?

Kurā tautai viņi piederēja?

Senās Latvijas ciltis 12. un 13. g. s.
(Zīmējusi Asja Lejiņa.)

Mūsu senči

Baltu tautas

Ap 2000. gadu priekš Kristus Latvijā ienāca jauni iedzīvotāji. Tā bija drošsirdīga tauta. Viņiem bija labi ieroči un darba rīki. Viņi prata apstrādāt zemi un turēja mājlopus.

Šie ienācēji bija mūsu senči. Tā bija senā *baltu* tauta, no kuras cēlušies latvieši, leiši (lietuvieši) un senprūši.¹

Senie balti savukārt cēlušies no *indoeiropiešu* pirmtautas.²

Latviešu ciltis

Senie latvieši tālāk sadalījās vairākās ciltīs.

12. gadsimtenī pēc Kristus (angl. A.D.) tagadējā Kurzēmē dzīvoja *kurši*, Zemgalē — *zemgaļi*, Latgalē un Vidzemē — *letgaļi*,³ bet Daugavas kreisajā krastā — *sēļi*.

Kurzemes pussalas ziemeļos un gar Vidzemes jūrmalu dzīvoja somugru cilts *lībieši*.⁴

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kad mūsu senči ienākuši tagadējā Latvijā?

No kuras pirmtautas cēlušās baltu tautas?

Nosauc trīs galvenās baltu tautas!

Nosauc senās latviešu ciltis, kas 12. gadsimtenī dzīvoja Latvijā!

Parādi kartē katras cilts dzīves vietu!

Kura somugru cilts vēl dzīvoja tai laikā Latvijā?

Parādi šīs tautas dzīves vietu kartē!

¹Bez šīm tautām citi senie vēstures avoti min kā baltus vēl aistus, neurus, jatvingus, galindus. No baltu tautām tagad vairs palikuši tikai latvieši un leiši (lietuvieši).

²Indoeiropiešu pirmtauta, pēc dažu vēsturnieku domām, dzīvojusi Krievijā Melnās jūras piekrastē. Citi pētnieki apgalvo, ka indoeiropiešu pirmdzimtene atradusies tālāk uz ziemeļiem un ka tajā ietilpusi arī tagadējā Lietuva.

³Saukti arī: latgaļi, latvieši, latvji.

⁴Somugru tautas vēl ir: somi, igauņi, ungāri.

KO PAR SENĀM BALTU TAUTĀM RAKSTA VĒSTURES AVOTI?

Grieķu vēsturnieks Herodots (ap 500. g. pr. Kr.) raksta, ka neuri esot burvji un vienu reizi gadā katrs neurs pārvērsties par vilku. Ticība vilkačiem — cilvēkiem, kas spējot pārvērsties par vilkiem — bija izplatīta Latvijā vēl 17. gadsimtenī.

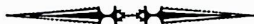
Romietis Pilnijs (1. g. s. pēc Kr.) raksta, ka romiešu tirgotāji uzpirkuši Baltijas jūras dzintaru. Ar to tad bagātīgi izrotātas cirka arēnas, kur notika seno romiešu gladiātoru cīņas un citas izrādes, ko ķeizars Nerons rīkojis tautas izpriecai. Lielākais iegūtais dzintara gabals esot svēris 13 mārciņas.

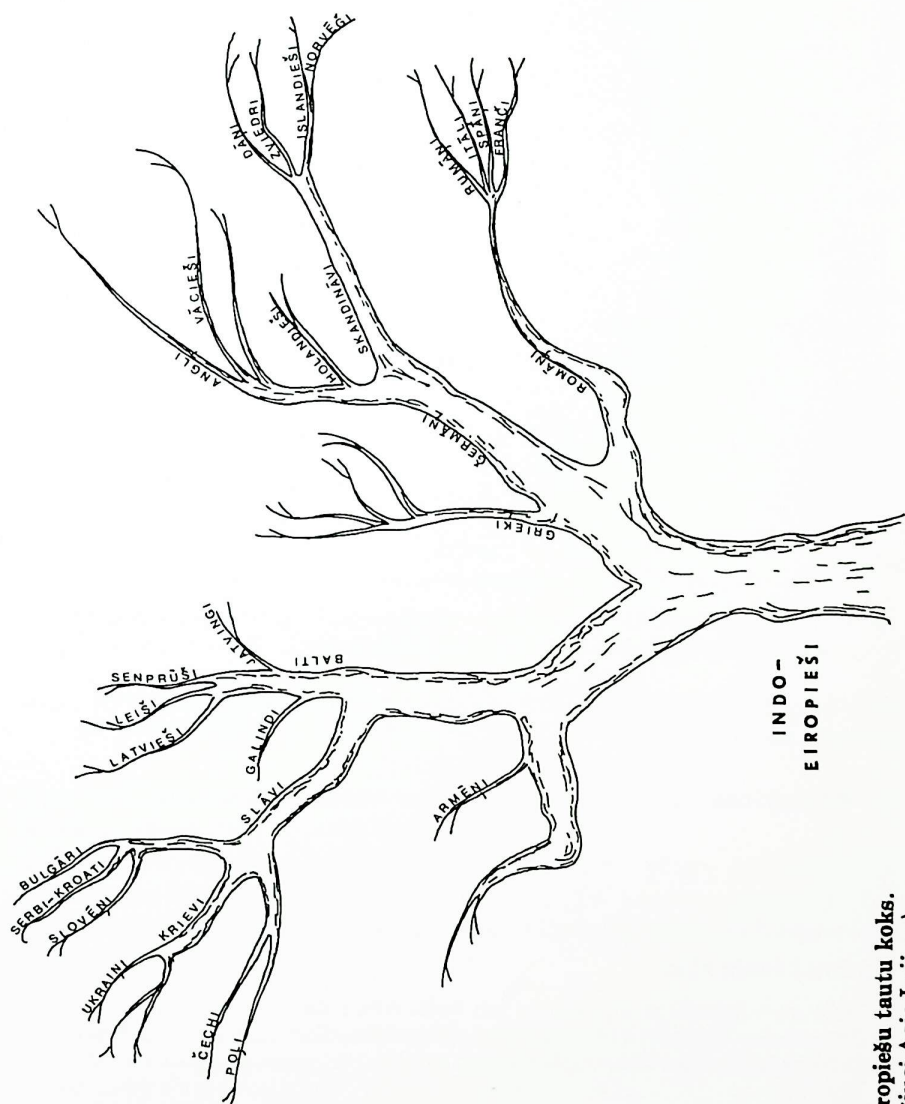
Romiešu vēsturnieks Tacits (ap 100. g. pēc Kr.) raksta, ka aisti ir čakli zemkopji un esot vienīgā tauta, kas no jūras vācot dzintaru.

Brēmenes Ādams savā chronikā (11. g. s.) raksturo kuršus kā nežēlīgu cilti, kas nodevusies elku kalpošanai un burvībām. Viņiem esot ļoti daudz zelta un vislabākie zirgi.

Jāaizrāda, ka neviens no šiem senajiem vēsturniekiem nebija baltus redzējis, bet atstāstīja dažādus nostāstus, kas bija izplatīti par šīm tālajām tautām. Kā parasti nostāstos, tajos bija daudz māņticības: tālab šie apraksti par vilkačiem un burvjiem.

(Sk. *Edgara Dunsdorfa „Senie stāsti” 11. — 21. lpp.)*

Indoeiropiešu tautu koks.
(Zīmējusi Asja Lejņa.)

Senlatviešu sēta

Senā Latvija bija klāta lieliem mežiem. Tikai vietām bija klajumi. Tur senlatvieši apmetās uz dzīvi, ierīkoja tīrumus, cēla ēkas.

Cilvēku dzīves vietas apdraudēja plēsīgi meža zvēri. Tāpēc dzīves vietai taisīja apkārt augstu un stipru baļķu sētu. No tās pati dzīves vieta dabūja sētas vārdu.

Ēkas

Visvecākā senlatviešu ēka bija *namiņš* (jeb slietenis). Vēlāk blakus namiņam cēla *istabu*. Istabā dzīvoja cilvēki, bet namiņā gatavoja ēdienu.

Istabas jumtu noklāja ar salmiem vai niedrēm. Logi bija mazi, aizšaujami ar dēli vai aizvilkti ar dzīvnieka pūslī.

Ievākto ražu glabāja *klētī*. Tur arī glabāja drēbes, rotas lietas un citas vērtīgas mantas.

Klētī cēla uz augstiem pamatiem, lai — kā tautas dziesma teic:

Lai vējiņš cauri pūta,
Lai pūriņš nepelēja.

Blakus istabai piebūvēja *maltuvi*, kur mala labību.

Labību žāvēja *rijā*.

Rijā zem griestiem bija kārtis jeb ārdi. Rijas kaktā bija liela krāsns. No tīruma labību veda uz riju un lika uz ārdiem. Tad aizkūra rijas krāsni un labību dažas dienas kaltēja.

Zem viena jumta ar riju bija *piedarbs*. Tur izkaltēto labību kūla ar spriguliem.

Zirgus turēja *stallī*, pārējos mājlopus *kūtī*. Sienu glabāja *šķūnī*.

Klēts.

No Kuldīgas apr. Turlavas pagasta. Celta 1788. gadā.

Sienu un salmus uzglabāja arī *gubenī*. Gulbenis bija piebūvēts kūtij, dažreiz arī rijai.

Pagrabā uzglabāja pārtiku un dzērienus. To uzturēja aukstu un būvēja vai nu atsevišķi zemē vai zem istabas.

Viena no visvecākām senlatviešu ēkām bija *pirts*, kur senlatvieši pērās un mazgājās.

Ēkas parasti bija novietotas ap laukumu, ko sauca par *pagalmu*. Attālāk no citām ēkām cēla riju un pirti. Tā kā tās varēja vieglāk aizdegties, tad tā gribēja pasargāt citas ēkas no uguns pārsviešanās uz tām.

Skaistuma un paēnas dēļ latvietis stādīja ap istabu kokus (ozolus, liepas u. c.) vai daiļuma krūmus (ceriņus, jasmīnus), kā arī ierīkoja augļu dārzus un puķu dobes.

Pirts.

Brīvdabas mūzejā Rīgā. No Nicas pagasta. 18. g. s. vai 19. g. s. sākumā.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kāpēc senlatviešu dzīves vietu sauca par sētu?
Kas ir visvecākā senlatviešu celtnē? Kādam nolūkam to lietoja?
Nosauc citas senlatviešu ēkas!
Kādam nolūkam katru no tām lietoja?
Kas ir pagalms?

TAUTASDZIESMAS

No tālienes es pazinu,
Kuŗa bija brāļa sēta:
Visapkārt oši, kļavi,
Vidū balta ābelīte.

Ai tu mana brāļa sēta,
Tik cēlā vietīnā!
Pa pagalmu staigādama,
Redzu tautu tīrumīnus.

Slaveni ļaudis,
Plakana sēta:
Tupu līdu namā,
Rāpu istabā;
Maizīti mīcīju,
Ceļos metos;
Jau govju kūti
Uz vēderīna.

Lēni, lēni dūmi kūp
Pār namiņa jumta galu;
Veca mana māmuliņa,
Azaidīna vārtītāja.

Es mēcēju skatīties,
Kas puisēna klētiņā:
Bija rudzi, bija mieži,
Bija auzas kumeļam.

Es gulēju dienasvidu
Savā rožu dārziņā.
Kliņģerīšu¹ vietu taisu,
Rožu klāju paladziņu,
Rūtenīti, samtenīti,
Tās paliku pagalvī;
Magonītes plata lapa,
Tā bija manis apsedziņis.

TAUTAS MĪKLAS²

Mazs, mazs kucentīnš, visiem kājas ostītājs.
Vecs kungs sēž uz jumta, kuplu dūmu laiž.
Rudenī bagāts, pavasarī nabags.
Tiesas nams bez tiesneša, bet pērienu piespriež.
Veca māmiņa sētmalē sēž, ik sestdienu pipē.
Akmens kājas, koka rumpis, galvā salmu cepurīte.

SAKĀMVĀRDI UN PARUNAS

Peŗas kā pa pirti.
Karsts kā pirti.
Tumšs kā riķā.
Kur riķa, tur melnums.
Skan kā piedarbā.
Slēdz stalli, kad zirgs jau vēķā.

*(Par senlatviešu sētu un ēķām tuvāks apraksts — R. Miķelsona
„Latvijas vēsture” 4. — 6. lŗ.)*

¹Kliņģerītes, rūtenes, samtenes, tāpat kā rozes un magones — dārza augi un puķes.

²Mīklu atminējumi atrodami 17. lŗ.

Senlatviešu saime, ģimene, dzimta

Saime

Visus ļaudis, kas dzīvoja vienā sētā, sauca par saimi. Vīriešu darbus sētā vadīja saimnieks, bet sieviešu darbus — saimniece.

Bagātākos saimniekus sauca par labiešiem jeb *bajāriem*.

Senlatviešu saimes bija lielas, jo arī pieaugušie bērni ar savām ģimenēm palika dzīvot kopā ar vecākiem. Tāpat pie saimes piederēja *gājēji* — kalpi un kalpones.¹

Dzimta

Kad sēta vienai saimei kļuva par šauru, tad dēli atšķīrās un cēla jaunas sētas turpat tuvumā. Tādas radu ģimenes sauca par dzimtām.

Visus vienas dzimtas vīriešus sauca par *bāliņiem*, bet sievietes — par *māsiņām*.

Tautas

Svešas dzimtas sauca par tautām. Svešu dzimtu vīrieši bija *tautu dēli*, bet sievietes — *tautu meitas*.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Ko sauc par saimi?

Kā radās dzimta?

Kā sauca pašu dzimtas vīriešus un sievietes?

Kā sauca svešas dzimtas vīriešus un sievietes?

Kas bija labieši jeb bajāri?

¹Līdz 13. gadsimtenim kalpi un kalpones nereti bija vai nu kaŗa gūstekņi, vai nopirkti vergi (t. s. „dreļļi”).

TAUTASDZIESMAS

Kas kaiš man nedzīvot
Pie bagāta saimnieka:
Rītā rukti, vakarā,
Pusdienā rudzu putra.

I guntiņa nesadega,
Kad nav laba kūrējiņa;
I saimīte nedzīvoja,
Kad nav laba saimiece.

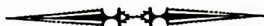
Kas kaitēja nedzīvot
Bajāriņa sētiņā?
Ir gailītis iztecēja
Medainām kājiņām.

Bajārs ēda pūru maizi,¹
Žēl manām actiņām:
Pavaicāju bajāram,
Kā var tādu nopelnīt.
— Celies agru, gulies vēlu,
Tad tu tādu nopelnīsi!

Es savos bāliņos
Ilgi dusmas neturēju:
Vienu vārdu ļaunu teicu,
Otru labu atbildēju.

SAKĀMVĀRDI UN PARUNAS

Kāds saimnieks, tāda saime.
Kad saimnieka nav mājās, tad puišiem laba dzīve.
No slinka netiek saimnieks, nedz no āža dārznieks.
Dzīvo kā bajārs.
Pieēdis kā pa bajāra kāzām.

¹Pūri — sens apzīmējums ziemas kviešiem. Pūru maize — baltmaize.

Senlatviešu nodarbošanās

Zemkopība

Mūsu senču galvenā nodarbošanās bija zemkopība.

Sēja rudzus, miežus, linus; arī kviešus, zirņus, griķus, auzas.

Darba rīki

Galvenie lauksaimniecības darba rīki bija: arkls, ecēšas, izkaptis, sirpis, grābeklis, dakšas.

Citas nodarbošanās

Vēl nodarbojās ar lopkopību, dravniecību (biškopību), medniecību un zveju.

No mājlopiem turēja govīs, zirgus, aitas, cūkas; no mājputniem — vistas, pīles, zosis.

Biškopība bija izdevīga nodarbošanās plašo pļavu un lielo mežu dēļ, kur bites labi varēja gūt sev pārtiku. Medus un vasks savukārt bija laba tirdzniecības prece.

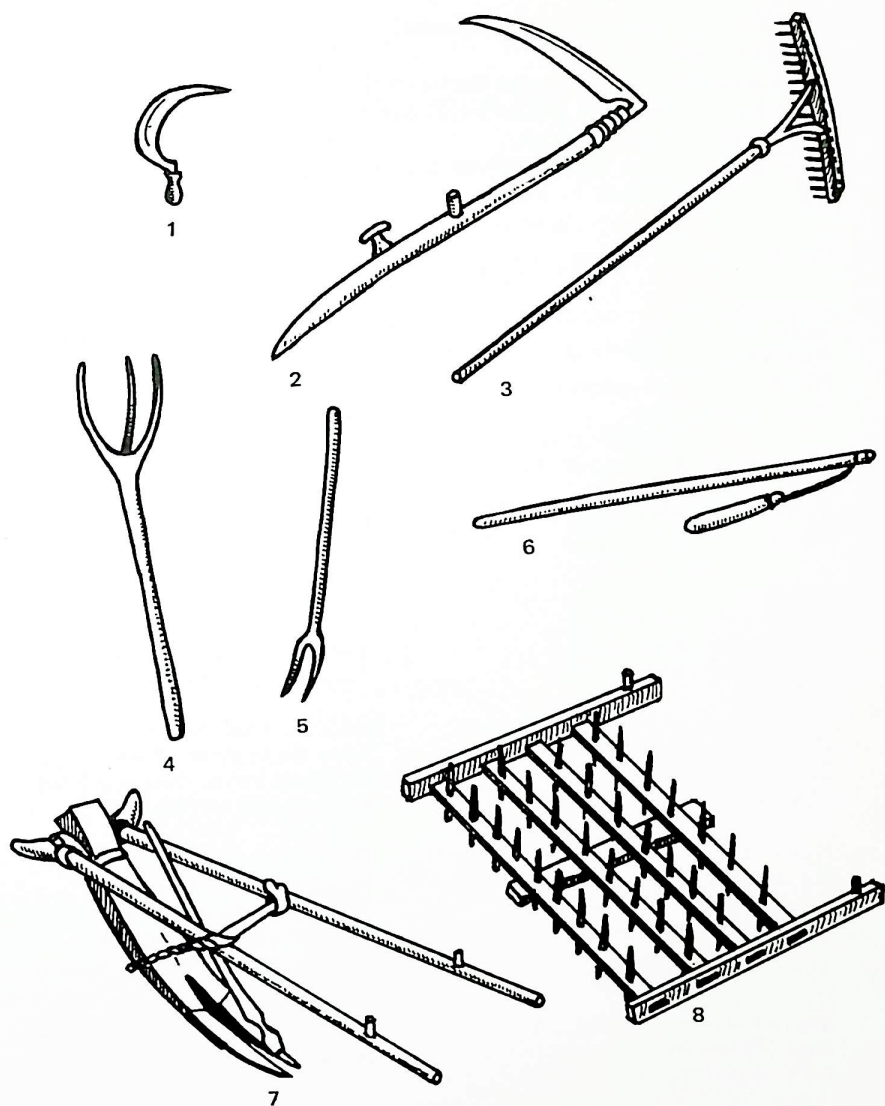
Mežos mājāja zaķi, caunas, lapsas, brieži, vilki, lūši, lāči, meža cūkas. Tos medīja ādu vai gaļas dēļ.

Dzīvei vajadzīgās lietas latvieši lielāko tiesu gatavoja paši mājās. Tā attīstījās mājas amatniecība.

Vīrieši gatavoja traukus un lādes, pina vīzes, taisīja pastalas un citus apavus, gatavoja darba rīkus. Sievietes vērpa, auda, šuva, adīja un izrakstīja (izšuva) blūzes un villaines.

Amatnieki

Vēlāk radās amatnieki, kas nodarbojās tikai ar savu amatu: kalēji, namdari, podnieki, audēji utt.

Zemkopja darba rīki.

- 1 — sirpis; 2 — izkaptis; 3 — grābeklis; 4 un 5 — dakšas; 6 — sprigulis;
7 — arkls; 8 — ecēšas. (Zīmējusi Asja Lejiņa.)

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas bija senlatviešu galvenā nodarbošanās?

Ko senlatvietis sēja?

Kas bija lauksaimniecības galvenie darba rīki?

Noskaidro, kādai vajadzībai lietoja katru darbu rīku!

Ar ko vēl nodarbojās senlatvietis?

Noskaidro, kas ir stelles (stāvi), ratiņš, kalve (smēde), lakta!

TAUTASDZIESMAS

Arājs ara kalniņā,
Avots tek lejiņā;
Netrūkst maizes arājam,
Ne ūdeņa avotam.

Mazs putniņš, zelta spārni,
Pret sauli lidināja;
Tā ligoja mieži, rudzi
Manam maizes arājam.

Druvā eju, druvā teku,
Druvā man visi prieki;
Druvā man saule lēca,
Druvā saule norietēja.

Kas kaiš govis neganīt,
Kas māmiņas neklausīt:
Govis man piena deva,
Māte sedza villainīti.

Nevienam tādi zirgi,
Kā manam bāliņam:
Brieža spalvu, lāča spēku,
Vanadziņa vieglumiņu.

Jūras kalni man aŗami,
Pati jūra ecējama:
Jūras kalni zeltu nesa,
Pati jūra sudrabiņu.

Sprigulītis, grābeklītis,
Abi lieli lielījās:
Sprigulītis smalki kūla,
Grābeklītis izkasīja.

Balti balti man jēriņi
Kā baltie pūpoliņi;
Baltas manas villainītes,
Vēl baltāka audējiņa.

Aitiņ, manu sprogainīti,
Tavu košu kažociņu:
Tur adīju skaistus cimdus,
Tur pelēkus mētelīšus.

Kam tie kalni, kam tās lejas,
Kam tie kupli ozoliņi?
Rudziem kalni, miežiem lejas,
Bitēm kupli ozoliņi.

Bitīt, savu šuvumiņu
Baznīcā dedzināja!¹
Māsiņ, tavus dailus rakstus
Tālu tautas daudzinaja!

Gana vērpu, gana audu,
Nepanācu māmuliņas:
Māmuliņa smalki vērpa,
Gaŗus laida pavedienus.

Sasasitu plaukstiņām,
Rīta malu samalusi;
Nebēdāju piekususi,
Priecājos samalusi.

¹Bišu vasku lietoja sveču liešanai. Svecēs savukārt daudz lietoja katoļu baznīcās.

MĪKLAS

Abi gali dzīvi, vidus nedzīvs.
Lidaka skrien, mežs gāžas.
Vīrs iet pa lauku, simtiem tūkstošiem krit.
Mazs gulstas, liels ceļas.
Rudenī dzimis, ziemu pārcietis, vasarā audzis.
Klanīt klanās — izstiepjas; pārnāk mājās — pakaņas.
Sprīdi gaŗi bērni, olekti gaŗa māte, asi gaŗš tēvs.
Liela liela muiža, visapkārt logi; kas iekšā ieiet, vairs ārā netiek.
Ar kājām min, aiz matiem plēš.
Lidaka aizskrēja, lidaka atskrēja, sasala Daugava trinkšķēdama.
Ar pieciem baļķiem klēti taisa, visi pieci paliek pāri.

SAKĀMVĀRDI UN PARUNAS

Ja arklu netaisīsi, tad maizes nedabūsi.
Zirgu tur pie pavadas, vīru pie vārda.
Zirgam četras kājas, tomēr klūp.
Liela aita, maza vilna.
Dūc kā bites stropā.
Medus salds, miegs vēl saldāks.
Kas nu cūkai dos kartupeļus dēstīt!
Arī balta cūka dubļos vārtās.
Gremo kā govš.

MĪKLU ATMINĒJUMI

3. nodaļā 11. lpp.: sliekšnis; skurstenis; klēts; pirts; pirts; rija.
5. nodaļā šai lappusē: arkls; izkaptš; plāvējs; sēkla; rudzi; sprigulis; grābeklis;
tīkls; vērpšana; audekla aušana; adīklis.

Senlatviešu apģērbs un rotas

Viriešu tērps

Ziemā senlatvieši valkāja vilnas, vasarā — nātnas¹ drēbes.

Viriešu svārku apmales bija izrotātas apšuvēm vai ieaustām bronzas spirālītēm. Kreklu sasprauda ar saktu. Ap vidu apjoza ādas jostu. Kājās apāva zābakus, kurpes, bet, darbā ejot, pastalas vai no lūkiem² pītas vīzes. Iecienītas bija caunu cepures. Ziemā valkāja kažokus. Viriešu rotas bija gredzeni, platas karavīru aproces, ar bronzu apkaltas jostas.

Sievietes tērps

Sieviešu svētku apģērbs bija ļoti grezns. Viņas valkāja baltus linu kreklus ar gažām piedurknēm, vilnas svārkus, kurpes vai vīzes. Kreklu sasprauda ar saktu.

Ļoti skaistas sieviešu apģērbā bija villaines, ko uzmeta pleciem un sasprauda ar saktu vai adatu.

Jaunavu galvas rota bija vainags. Precētas sievas valkāja galvā „aubi” jeb „mici”³.

Sieviešu apģērbu papildināja greznas saktas, aproces un gredzeni.

Raksti

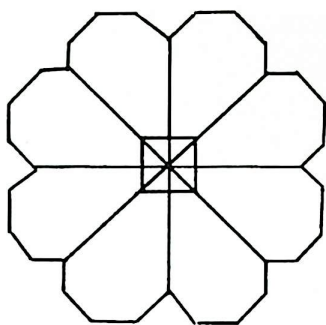
Apģērbu un rotas izrotāja ar ornamentiem jeb *rakstiem*. Tie attēloja dabas parādības vai dievības. Iemīļotākie raksti bija: saulīte, skujiņa, auseklis u. c.⁴

¹ Nātnas drēbes — darinātas no linu šķiedrām.

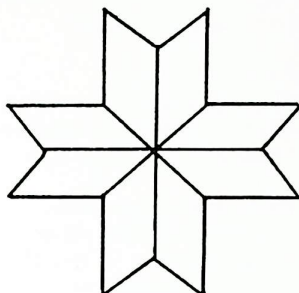
² Lūki — liepas vai vītola mizas sloksnes, ko lietoja visāda veida pinumiem.

³ „Aube” — no vācu vārda „die Haube”; „mice” — no vācu „die Mütze”.

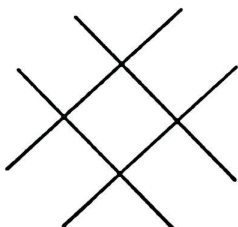
⁴ Ar rakstiem izrotāja arī traukus, darba rīkus, ieročus, ēkas.

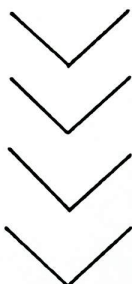
1

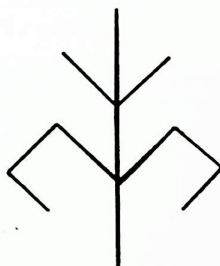
2

3

4

5

Senlatviešu ornamenti.

1 — saules zīme; 2 — auseklis; 3 — krusta zvaigzne; 4 — skujiņa; 5 — Austras koks. (Zīmējusi Asja Lejiņa.)

Novadu tērpi

Dažādos novados bija atšķirīgi tautas tērpi. Pazīstamākie ir Alsungas, Bārtas, Nicas, Rucavas, Vainodes, Zemgales, Lielvārdes, Valmieras, Krustpils, Abrenes u. c. tērpi.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Apraksti senlatviešu apģērbu!

Kas bija galvenās senlatviešu rotas?

Ar ko atšķīrās precētas un neprecētas sievietes galvas sega?

Pazīsti galvenās rakstu zīmes!

Pazīsti dažus no pazīstamākajiem tautas tērpiem, piemēram: Nicas, Rucavas, Alsungas, Lielvārdes, Abrenes u. c.!

TAUTASDZIESMAS

Es savos bāliņos
Skanēdama vien staigāju:
Skan zilītes, skan krellītes,
Skan vizuļu vainadziņš.

Balta mana villainīte,
Sarkaniem rakstiņiem;
Sarkans mans vainadziņš,
Sudrabiņa lapiņām.

Bija man, bija man,
Vēl vairāki vajadzēja:
Bija man linu krekli,
Vajag baltas villainītes.

Es iedevu baltu kreklu
Savam siena plāvējam,
Lai tas līdzī ligojas
Līdz ar baltu āboliņu.

Vainadziņu valkādama,
Mici liku pūriņā;
Gan atnāks tā dienīņa,
Kad micītes vajadzēs.

No tālienes jau pazinu,
Kur dižā brāļa māsa:
Pilni pirksti, abas rokas
Zelta grieztu gredzentiņu.

Bronzas sakta sagšanas saspraušanai.

NOVADU TAUTAS TĒRPI
(Foto: Aina Balgalve)

Bārta, Nīca

Rucava

Alsunga

Zemgale, Kuldīga

Lielvārde, Vidzeme

Latgale

Senlatviešu reliģija, svētki, godi

Dabas spēku godināšana

Senais latviešu zemkopis savā darbā un dzīvē izjuta atkarību no varenajiem dabas spēkiem. Viņš neprata izskaidrot dabas parādības (vētras, lietu, pērkoni un zibeni, gada laiku maiņas, augšanas norises), bet saskatīja tajās kādus augstākus spēkus, kas valda pār debesīm un zemi, laukiem, mežiem un jūru, kā arī vada cilvēku dzīvi un likteni.

Tā radās senlatviešu dievi jeb dievības.

Galvenās dievības

Augstākā dievība bija *Dievs* jeb Debesu tēvs. Viņš valdīja pār debesīm un zemi.

Dievu senlatvietis dažreiz iztēlojās kā bagātu saimnieku, citreiz kā „balto tētiņu”, kas nāk apciemot cilvēkus un raudzīties, kā viņi dzīvo. Dievs palīdzēja labajam un sodīja ļauno.

Cilvēka likteni lēma *Laima*. Viņa „ielika” katra cilvēka mūža gājumu jeb likteni jau bērna šūpulī.

Blakus Laimai tautasdziesmas min vēl Kārtu un Dēklu kā likteņa dievības. Pēc 13. gadsimteņa Laimas tēls saplūda ar katoļu Svēto Mariju un radās Māra.

Pērkons bija tumšo negaisa mākoņu valdnieks, kas reizēm vajāja arī ļaunos garus. *Saule* aizstāvēja bāriņus. *Mēness* bija kaŗavīru dievība un rādīja tiem nakts pārgājienos ceļu. *Jumis* bija auglības, bet *Ūsiņš* — zirgu, bet arī auglības dievība.

Jumja simbols bija kopā saaugušas vārpas vai augļi. Tautasdziesmas apdzied vairākus Jumjus: katrai labībai savu, kā rudzu Jumis, kviešu Jumis utt.

Tūteres svētozols.

Sēļu pagastā Valmieras apr. Ap 900 gadu vecs. Iespējams, ka šī koka pašnā latvieši upurēja saviem dieviem. Sk. arī teiku 99. lpp.!

Mātes

Dabu valdija dievības, ko sauca par mātēm. Pazīstamākās bija: Meža māte, Jūras māte, Zemes māte. Laiku lēma Vēja māte. *Veļu* māte pārzināja mirušos.

Jods jeb *Velns* bija ļauna dievība.¹

Pazīstama vēl Mārša (govju dievība), Ceroklis (labības dievība), Auseklis (rīta zvaigzne), Austra (rīta blāzma), Saules meitas, Dieva dēli un citas dievības. Katrā mājā mita mājas gari un Pūķis, kas rūpējās par mājas un lauku labumu.

¹Liekas, ka senākā pagātnē latvietis velnu iztēlojies kā pamulķu, bet ne visai ļaunu dievību. Ganu zēns to viegli piemāna sacensībās. Vēlāk, kad latviešiem kļājās grūti svešu kungu kalpībā, velnu tēloja kā ļaunu un nežēlīgu kungu, kam ir sava pils, kariete, kučieris, kunga drēbes un uzstāšanās. Daži vēsturnieki domā, ka Jods sākotnēji bijis somugru tautu dievība, kas parādījies ziemeļu zemēs redzamajos kāvos jeb ziemeļblāzmā.

Savas dievības senlatvieši pielūdza brīvā dabā: svētos kalnos, svētbirzis, zem liepām vai ozoliem, pie lieliem akmeņiem.

Svētki

Pavasara darbus ievadīja ar Ūsiņa dienu. Sējas laika beigās svinēja apsējības, bet rudenī — applāvības un apkūlības.

Ļoti liksmi un skaisti svinēja vasaras *saulgriežus* (Jāņus jeb Ligosvētkus). Tad greznoja ēkas ar meijām, plūca jāņuzāles, pina vainagus. Naktī dedzināja jāņugunis. Ļaudis līgodami gāja no sētas uz sētu.

Ziemas vidū bija ziemas saulgrieži jeb Ziemsvētki.¹

Veļu laikā rudenī pieminēja mirušos tuviniekus jeb *veļus*.

Senlatvieši ticēja, ka šai laikā mirušie atstāj veļu valsti un nāk vakaros apciemot savus dzīvos tuviniekus. Pirtī vai rijā veļiem klāja mielasta galdu, kurā uzlika vislabākos ēdienus un dzērienus. Saukdams katru vārdā, saimnieks aicināja veļus pie galda. Viņš arī pavēlēja veļiem doties atpakaļ uz pazemi, kad mielasts bija beidzies, un skubināja veļus pasargāt māju no ļaunajiem gariem. Pēc tam ēdienu nesa uz istabu, kur pie tā mielojās saime.

Veļu laiku sauca arī par dievainēm.

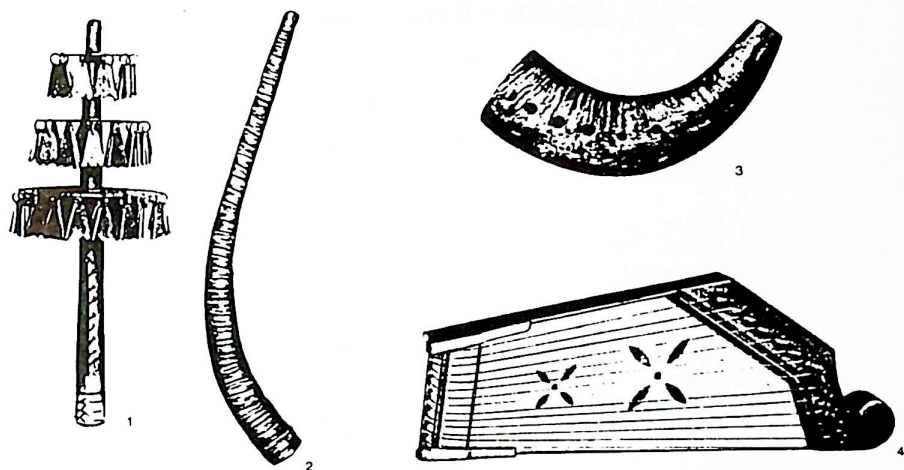
Godi

Vienas dzimtas radi pulcējās godos, kas saistījās ar svarīgākiem notikumiem cilvēka mūžā — dzimšanu, kāzām, miršanu.

Dziesmas un mūzika

Svētkos un godos, bet arī citās reizēs dziedāja vai teica dziesmas, stāstīja pasakas, teikas, uzdeva mīklas. Šīs tautas gara mantas sacerēja pati tauta, un tās pārgāja, stāstot vai dziedot, no paaudzes uz paaudzi.

¹ Saulgriežu svētki pazīstami vairākās senajās tautās. Ziemas saulgriežos saule ir viszemāku pie debess juma: tad diena visīsākā, nakts visgarākā. Ziemas saulgriežos svinēja saules „atgriešanos”. Vasaras saulgriežos gavilēja par to, ka saule ir visaugstāk uzkāpusi „debesu kalnā”.

Senlatviešu mūzikas instrumenti.

1 — trejdeksnis; 2 — tāšu taure; 3 — āža rags; 4 — kokle.

Dziesmas pavadīja ar mūzikas instrumentiem. No tiem visizplatītākais bija *kokle*.

Bez kokles senie latvieši vēl pazina stabuli, āža ragu, tauri, trejdeksni un citus instrumentus.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Nosauc galvenās senlatviešu dievības!
 Kas bija debesu un zemes valdnieks?
 Kas lēma likteni?
 Kas aizstāvēja bāriņus?
 Kas bija karavīru dievība?
 Kas valdīja pār negaisa mākoņiem?
 Kas bija auglības dievība?
 Nosauc galvenās mātes — dievības!
 Kur latvieši pielūdza savas dievības?
 Kad pieminēja mirušos?
 Kas ir godi?
 Kā radās tautas gara mantas?
 Kas bija visizplatītākais mūzikas instruments?

TAUTASDZIESMAS

Lēni, lēni Dieviņš brauca
No kalniņa lejiņā;
Netraucēja ievas ziedu,
Ne arāja kumeliņu.

Dieviņš deva labus linus,
Liniem labas pakuliņas;
Dieviņš deva gudru vīru,
Vīram gudru padomiņu.

Augsti dzied cīrulītis
Pār visiem putniņiem;
Augstāk Dieva varenība
Pār visiem cilvēkiem.

Dievs man deva, Dievs man deva,
Dievs rokā neiedeva;
Dievs rokā neiedeva,
Ja es pati nepelnīju.

Gaiša, gaiša uguns deg
Tumšajā kaktiņā;
Tur Laimiņa mūžu raksta
Mazajam bērniņam.

Jūras māte, Jūras māte,
Valdi savas kalponītes:
Sasegušas baltas sagšas,
Nelaiž mani maliņā.

Sniega māte, Sniega māte,
Purin' savus spilveniņus,
Lai nāk sniegi virs zemītes,
Ka bāliņi mežā brauc.

Pār kalniņu Ūsiņš jāja
Ar akmeņa kumeliņu;
Tas atnesa kokiem lapas,
Zemei zaļu āboliņu.

Paldies, zirgu Ūsinīti
Par kumeļu barošanu!
Vai izvedu, vai aizjūdzu,
Noturēti nevarēju.

Pērkona tēvam
Deviņi dēli:
Trīs spēra, trīs rūca,
Trīs zibināja.

Kur, saulīte, kavējies,
Ka tik agri neuzlēci?
Aiz kalniņa kavējos,
Bārenīti sildīdama.

Kur tu teci, mēnestiņi,
Ar to zvaigžņu pudurīti?
— Kaļā iemu, kaļā teku
Jaunu puīšu pulciņā.

Meža māte gan zināja,
Kas katram piederēja:
Lāčam sieksta, briežam apse,
Zaķam smalki žagarīni.

Ai, lielā Vēja māte,
Met jel mieru vakarā:
Daža laba dvēselīte
Uz ūdens ligojās.

Visu gadu dziesmas krāju,
Jāņu dienu gaidīdama;
Nu atnāca Jāņu diena,
Nu dziesmiņas jāizdzied.

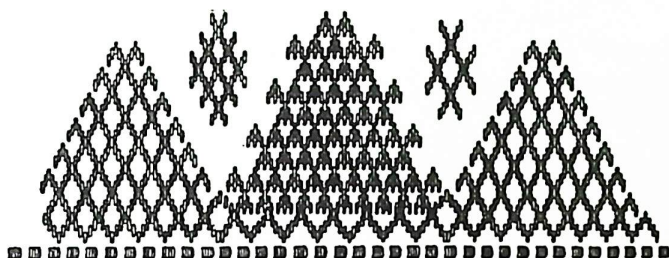
Ai, brālīti, ai, brālīti,
Tavu lielu rudzu lauku!
Visu nakti saltgoju,
Laukam galu neatradu.

Jumīt's stāv druviņā,
Vārpu kušķis rociņā;
Vārpu kušķis rociņā,
Vainadziņš galviņā.

Linu Jumis Rīgā brauca
Ar deviņi melni zirgi,
Pretim nāca Rīgas kungi,
Siekiem naudas mērodami.

SAKĀMVĀRDI UN PARUNAS¹

Viss labs, ko Dievs dod.
Dievs deva saules gaismu; Dievs arī lietu dos.
No Dieva nepaslēpsies ne akmenī.
Dieva dzirnavas maļ lēni, bet labi.
Labāk ar Dievu nabags, nekā ar velnu bagāts.
Laima nepalīdz, ja pats nepalīdzas.
Laima ar Nelaimi blakus turas.
Dod velnam pirkstu, viņš tev paņems visu roku.

Kuršu ornaments (13. g. s.).

¹Grūti zināt, kas tautas gara mantās ir senlatviešu ticējums un kas radies vēlāk kristietības ietekmē. To nevaram droši pateikt arī šajos sakāmvārdū, parunu un tautasdziesmu piemēros.

Senlatviešu pils, valstis, valdnieki

Pagasts

Vienā apvidū dzīvojošas senlatviešu dzimtas apvienojās lielākās vienībās, ko sauca par *pagastiem*.

Pagasta dzīvi vadīja pagasta vecākais.

Novads

Vairāki pagasti savukārt apvienojās *novadā*¹. Novadu pārvaldīja *kungs* jeb valdnieks.

Pils

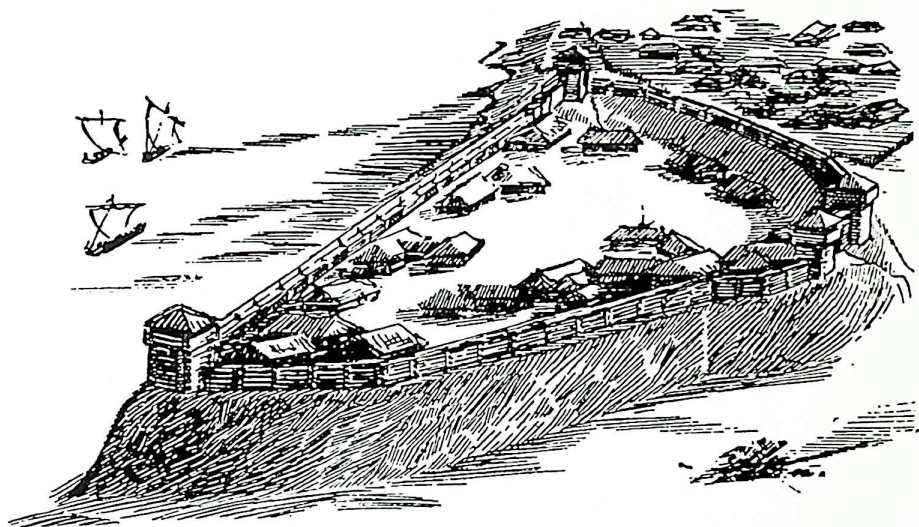
Sava novada aizsardzībai pret ienaidnieka uzbrukumiem novada ļaudis cēla pili. To cēla augstākā vietā, ko no vairākām pusēm apņēma upe, ezers vai purvs. Kur to trūka, tur apkārt pilij izraka dziļu, platu grāvi. Pili iekļuva pār tiltu, ko uzlika grāvim. Kad tuvojās ienaidnieks, tiltu uzcēla.

Apkārt pilij uztaisīja augstu sētu. Pie sētas vārtiem uzcēla sargu torņus.

Pili dzīvoja kungs. Viņš vadīja savus ļaudis kara gaitās un bija viņu valdnieks arī miera laikā. Viņš sprieda tiesu un ievāca no ļaudīm nodevas.

Pils pagalmā atradās dzīvojamās un saimniecības ēkas.

¹Par novadu dažreiz sauca arī pagastu vai pat vienas dzimtas vai sētas apgabalu. Pagastu un novadu, liekas, sauca arī par *d r a u d z i*.

Daugmales pils.

Pils atradās ap 3 km uz dienvidiem no Doles salas. Pastāvējusi jau ap 5. g. s. priekš Kristus. Līdz nopostīšanai 13. g. s. — apmēram 800 gadus piederēja zemgaļiem.

Pilsētas

Pie pilīm dažkārt atradās arī plašākas lauku apmetnes. Tur dzīvoja dažādi amatnieki, un apmetās tirgotāji. Tā radās ciemi un pilsētas.

Cīņa ar iebrucējiem

Kad uzbruka ienaidnieks, tad novada iedzīvotāji ar lapiem, labību, pārtiku, drēbēm un citām vērtīgākām lietām patvērās pilī. Tur pilskunga vadībā viņi sagatavojās cīņai pret uzbrucējiem vai sirotājiem.

Atraduši sētas tukšas, sirotāji uzbruka pilij. Pils aizstāvji pa lūkām pils torņos un sienās šāva uzbrucējiem ar bultām, meta šķēpus un akmeņus un lēja uz tiem verdošu darvu vai ūdeni. Kad sirotāji atkāpās no pils, novada pieaugušie vīrieši dzinās viņiem pakal, atņēma laupījumu un padzina viņus no savas zemes.

Senlatviešu karavīrs.

Ieroči

Senlatviešu galvenie ieroči bija: kaujas cirvis, zobens, šķēps, loks un bultas. Aizsardzībai lietoja vairogu.

Valstis un ķēnini

Novadi apvienojās *valstīs*. Valsti valdīja *lielkungs* jeb *ķēniņš*.¹

Mums zināmi vairāku ķēniņvalstu un ķēniņu vārdi. Zemgalē bija ķēniņi Viesturs (kuŗš valdīja Tērvetes pili), Šabis un Namejs. Gandrīz visu Latgali un daļu no Vidzemes aptvēra lielā *Jersikas* valsts ar ķēniņu Visvaldi².

¹Apzīmējumu „ķēniņš” parasti attiecina uz izcilākiem senlatviešu lielkungiem. Pazīstams arī apzīmējums „virsaitis”. Ķēniņu mēdz saukt arī par karali.

²Jersikas pils un pilsēta atradās Daugavas krastā; domājams, dienvidos no tagadējās Krustpils.

Vidzemē vēl atradās *Tālavas* valsts ar ķēniņu Tālivaldi, kuram piederēja Beverīnas pils.¹ Divi citi letgaļu lielkungi bija Rūsiņš un Varidotis.

Pazīstami arī libiešu lielkungi Kaupo (Turaidā) un Dabrelis (Sateselē²).

Ievērojamākais kuršu ķēniņš bija Lameķins.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas bija pagasts?
Kā radās novadi?
Kas pārvaldīja novadu?
Apraksti senlatviešu pili!
Kur tā parasti bija novietota?
Kā radās pilsētas?
Kas bija galvenie senlatviešu ieroči?
Nosauc galvenos zināmos senlatviešu lielkungus jeb ķēniņus!
Kur atradās Jersika?
Kur atradās Tālava?
Kas bija Beverīna?

¹Tagadējās Valmieras apkārtnē.

²Tagad Sigulda.

**Ціпа ап сенлатвieu пili.
(Зимėjis Eriks Magons.)**

Senlatviešu sakari ar kaimiņu tautām

Kaimiņu tautas

Senlatviešu kaimiņi bija: ziemeļos igauņi, austrumos krievi, dienvidos leiši (lietuvieši) un rietumos — aiz Baltijas jūras — zviedri un dāņi.

Vikingi

Skandināvija (Zviedrija un Norvēģija) un Dānija nespēja uzturēt visus savus iedzīvotājus. Tāpēc daļa no viņiem devās pāri jūrām uz svešām zemēm — gan tirgoties, gan laupīt. Šos ceļotājus sauca par *vikingiem*.¹

Vikingi apmeklēja arī mūsu tēvzemes piekrasti. Te viņi pret sāli, ieročiem, rotas lietām un svešzemju drānām iemainīja zvērādas, vaskus, dzintaru un citas preces. Tirgojās arī ar vergiem.

Bet bieži vikingi kuģoja uz Senlatviju, sevišķi Kursu, lai tur laupītu.

Kurši savukārt bieži ceļoja pāri jūrai uz Zviedriju un Dāniju, iebruka turienes ciemos un pilsētās, izpostīja tās un atgriezās Kursā ar bagātu laupījumu. Saņemtie gūstekņi kļuva par kuršu vergiem.

Senās chronikas stāsta, ka 7. gadsimtenī zviedru vikingi uzceļ savu nometni Kursā, netālu no Liepājas, bet 8. gadsimtenī kurši padzen zviedrus un iznīcina viņu pilsētu. Ap to pašu laiku kurši iebrūk un laupa Zviedrijā.

853. gadā Kursai uzbrūk liela dāņu flote. Viņiem izdodas izcelt Kursā kaļaspēku. Bet tad smagā kaujā kurši sakauj dāņus gan uz sauszemes, gan uz jūras, sagūstīdami pusi no dāņu kuģiem un iegūdami lielu kaļa laupījumu. Dāņu karalis Horichs Pirmais pēc šīs sakāves zaudē savu varu.

Bet nākamajā gadā zviedru Birkas pilsētas valdnieks Olavs ar saviem kaļavīriem iebrūk Kursā, ienem Jūrpili (tagadējo Grobiņu?) un aplenc

¹Vikingus sauca arī par varagiem jeb rusiem (rosiem), bet Rietumeiropā — par normaņiem (angl. Northman, Norseman).

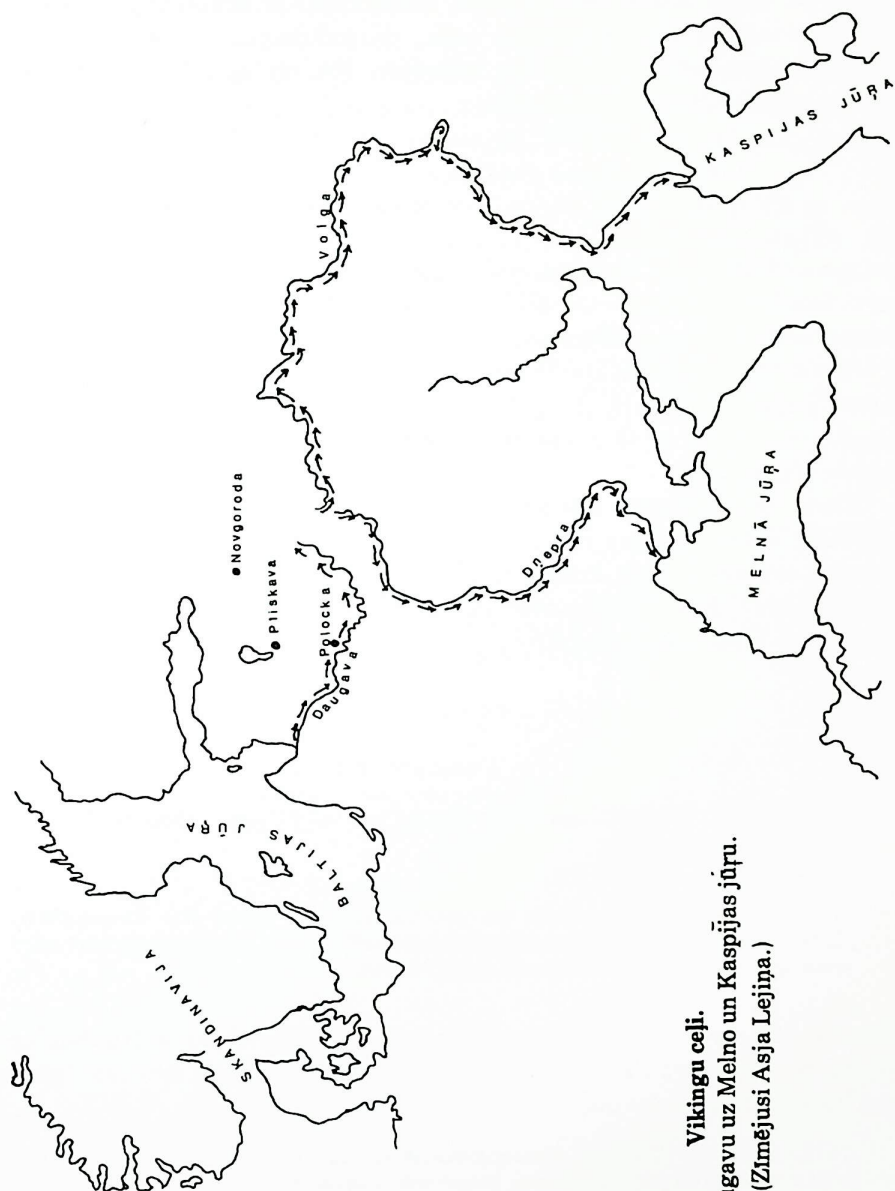
Vikingu kuģis.
Oslo (Norveģijā) vikingu mūzejā.

stipro kuršu Apūles pili. Kurši spiesti atdot lielu daļu no kara laupījuma, ko bija ieguvuši no dāņiem, kā arī apsola maksāt nodevas.

Zviedri vēl vairākkārt mēģina nostiprināties Kursā, bet kurši vienmēr viņus padzen. 1187. gadā kurši, kopā ar igauņiem, izlaupa un pilnīgi noposta toreiz lielāko un bagātāko zviedru pilsētu Sigtūnu. Arī Dānija vairākkārt piedzīvo kuršu iebrukumus. 11. gadsimtenī tāpēc Dānijas baznīcās ir teikta lūgšana: „Dievs, sargi mūs no kuršiem un mēra!”

Vikingu ceļš uz dienvidiem

Lai tirgotos ar tautām, kas dzīvoja tālāk uz austrumiem un dienvidiem, vikings brauca augšup pa Daugavu. Tālāk viņi uzlika savus kuģus uz balķiem un pārveda tos pa sauszemi līdz Dņepras vai Volgas pietekām. Tad viņi kuģoja pa Dņepru līdz Melnajai jūrai un nonāca pat Bizantijas galvas pilsētā Konstantinopolē; vai arī viņi

Vikingu ceļi.
Pa Daugavu uz Melno un Kaspijas jūru.
(Zīmējusi Asja Lejiņa.)

brauca pa Volgu līdz Kaspijas jūrai, kur satikās ar arābu tirgotājiem. Tur viņi ieguva austrumzemju zīdu, dārgakmeņus un citas retas preces, kā arī arābu naudu un sudrabu. No vikingsiem šīs mantas ieplūda arī senlatviešu apgabalos.

Vikingi dibina valstis Krievijā

Lai nodrošinātu sev ceļu uz austrumiem, vikingsi Daugavas un citu upju krastos cēla pilsis un dibināja valstis krievu zemē, piemēram: Novgorodu, Pliskavu, Polocku.

No šīm vikingu dibinātajām valstīm krievi apdraudēja Senlatviju no austrumiem. Bet arī krievu iekarošanas mēģinājumiem nebija panākumu. 1107. gadā zemgaļi pie Daugavas smagi sakāva Polockas krievu karaspēku.

Dažos Senlatvijas apgabalos, piemēram — Tālavā un Jersikā, krieviem izdevās iegūt nodevas — vaskus un zvērādas. Tālavā un Jersikā senlatvieši no krieviem pieņēma arī kristīgo ticību — t. s. pareizticību.¹ Krievu klostēros arī dažs latviešu jauneklis iemācījās rakstīt un lasīt svētos rakstus.

Igauņi

Latviešu ziemeļu kaimiņi igauņi ir somugru tauta. Viņu vēsture līdzīga latviešu tautas vēsturei.

Arī viņiem bija savi novadi un valstis, ko viņi sauca par kiligundēm. Katru valsti pārvaldīja vecākais (vanema). Tāpat kā latvieši, arī viņi sekmīgi cīnījās pret vikingsiem un krieviem.

Diemžēl, 13. gadsimtenā sākumā igauņiem bija naidīgas attiecības ar letgaļiem. Viņi bieži iebruka letgaļu novados, un letgaļi iebruka Igaunijā, postīdami un laupīdami.

1219. gadā dāņi ieņēma Ziemeļigaunijā igauņu pili Lindanisu. Tās vietā viņi uzcēla savu pili, ko igauņi sauca par Taanilin, t. i. — dāņu pili. No tā radies igauņu galvas pilsētas Tallinas nosaukums.

¹Pareizticīgie (ko sauc arī par ortodoksiem) atdalījās no katoļticīgiem kristiešiem 1054. gadā.

Latviešu brāļu tauta leiši (lietuvji) arī bija pazīstami kā drosmīgi karotāji. Viņu sirotāji iebruka gan krievu novados, gan senās Latvijas apgabalos, aiziedami līdz pat Igaunijai. Citreiz viņi sabiedrojās gan ar kuršiem, gan zemgaļiem pret kopējiem ienaidniekiem.¹

13. gadsimtenī leišu valdnieks (kunigaitis) Mindaugs pakļāva savai varai citas leišu valstis, kā arī iekarotos krievu apgabalus, un nodibināja apvienotu Lietuvas ķēniņvalsti.²

Pēc Mindauga nāves (viņu nogalināja citi leišu virsaiši) valsti sākās jukas, kas izbeidzās ar Ģedimīna kļūšanu par valdnieku (dižkunigaiti) 14. gadsimtenā sākumā. Lietuva pasargāja savu neatkarību un 16. gadsimtenī apvienojās ar Poliju kopējā Polijas-Lietuvas ķēniņvalstī.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas bija vikingi?

Ko vikingi darīja Senlatvijā?

Nosauc galvenās vikingu dibinātās krievu valstis!

Kā vikingi ceļoja uz Melno jūru un Kaspijas jūru?

Parādi šos ceļus kartē!

Kurās Senlatvijas valstīs pieņēma kristietību no krieviem?

Kurāi tautu grupai pieder igauņi?

Kādas bija igauņu attiecības ar letgaļiem?

Kādas bija leišu attiecības ar latviešu ciltīm?

Ar ko ievērojams kunigaitis Mindaugs?

(Par vikingu cīņām ar kuršiem lasi E. Dunsdorfa „Senie stāsti” 18. — 23. lp.!)

¹Sk. 68. lp. par Saules kauju un 61. lp. par Durbes kauju!

²Par Mindaugu latviešu rakstnieks Mārtiņš Zīverts sarakstījis traģēdiju „Vara”.

Vācieši tirgojas.

(Gvido Brūvera zīmējums. No Ulža Gērmaņa „Latviešu tautas piedzīvojumi”, 3. izdevums.).

Vācieši iekaro
Senlatviju
1180 — 1290

Vācu spiešanās uz austrumiem

Pāvests un krusta kari

12. gadsimtenī gandrīz visa Vakareiropa¹ bija katoļticīga. Katoļu baznīcas galva bija Romas pāvests. Viņam šai laikā klausīja arī laicīgie valdnieki katoļu zemēs.

11. un 12. gadsimtenī pāvesti rīkoja t. s. krusta karus pret musulmaņu² zemēm.

Šos karus izmantoja Vācijas valdnieki, lai paplašinātu savu varu uz austrumiem. Viņu tuvākie kaimiņi austrumos bija senprūši, leiši un latvieši. Lai iekarotu šo tautu zemes, viņi uzsāka pret tām krusta karus.

Vācu tirgotāji Ikšķilē

Vācu tirgotāji — sākumā no Visbijas, vēlāk no Lībekas³ — jau sen tirgojās ar lībiešiem. Pie Ikšķiles viņi uzcēla savu tirgotāju nometni. Jauno zemi vācieši nosauca par Livoniju.⁴

Bīskaps Meinhards

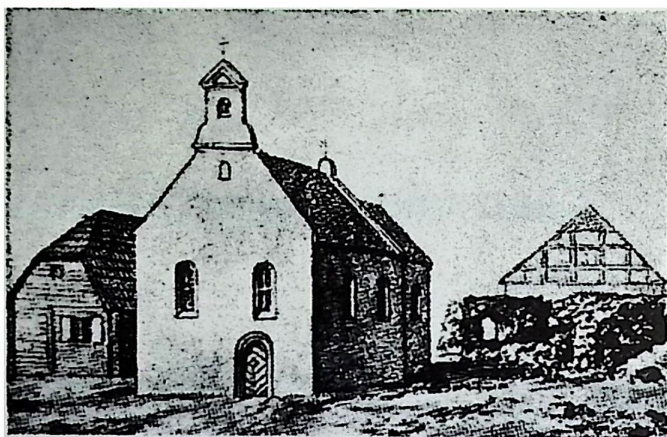
Ap 1170. gadu vācu tirgotājiem atbrauca līdz mūks Meinhards. Arī viņš apmetās Ikšķilē, uzcēla tur baznīcu, iemācījās lībiešu valodu un sāka sludināt kristīgo ticību.

¹Vakareiropa jeb Rietumeiropa: parasti ar to apzīmē Vāciju un zemes uz rietumiem no tās.

²Musulmaņi — Muhameda (islama) ticīgie arābi. 10. gadsimtenī viņi valdīja arī pār Spāniju un apdraudēja visu Eiropu, bet 11. gadsimtenī viņi iekaroja Palestīnu un Mazāziju. Pāvests un krusta karotāji gribēja viņus padzīt no šīm kristiešu zemēm.

³Visbija — pilsēta Gotlandes salā, Baltijas jūrā. Lībeka — pilsēta Vācijā.

⁴„Livones” latīņu valodā nozīmē lībiešus.

Ikšķiles baznīca.

Baznīca nopostīta pirmajā pasaules karā 1916. gadā.

Kad lībiešu zemē iebruka leišu sirotāji, Meinhards kopā ar lībiešiem paslēpās mežā. Tur Meinhards viņiem stāstīja par mūra pilīm, kurās viegli patverties no ienaidnieka. Viņš solīja arī lībiešiem uzcelt šādu pili, ja tie kristītos un pieņemtu kristīgo ticību.

Lībieši to apsolīja. Meinhards ataicināja no Vācijas amatniekus, kas drīz Daugavas krastā uzcēla mūra pili. Lībieši sāka kristīties, un pāvests iecēla Meinhardu par pirmo Livonijas bīskapu.¹

Bet kad pili sāka novietoties vācu karavīri, lībieši vairs Meinhardam neuzticējās. Kristītie lībieši atkrita no kristietības.

Krusta karotāji uz Livoniju. Bīskaps Bertolds

Meinhards, sarūgtināts, lūdza pāvestu sūtīt uz Livoniju krusta karotājus. Viņš nomira, tos nesagaidījis.

Krusta karotājus no Vācijas atveda otrs Livonijas bīskaps Bertolds. Viņa vadībā krusta karotāji (jeb krustneši) uzbruka lībiešu kara-spēkam pie Rīgas. Lībieši nevarēja pretoties vācu apbruņotajiem jātniekiem (bruņiniekiem) un bēga. Krustneši dzinās viņiem pakāļ.

¹Bīskaps (no grieķu vārda „episkopos” — pārraugš): baznīcas vadītājs kādā apgabalā.

Imanta nodur Bertoldu.
(Zīmējis Eriks Magons.)

Bertoldu viņa zirgs ienesa lībiešu pulkā, un lībietis Imanta¹ viņu nodūra.

Lībieši pieņem un „nomazgā” kristietību

Lībieši tomēr zaudēja cīņu un bija piespiesti pieņemt kristīgo ticību.

Bet kad krustneši aizbrauca, lībieši „nomazgāja”² kristīgo ticību un aizdzina vācu tirgotājus un garīdzniekus no savas zemes.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas bija galvenā ticība Vakareiropā 12. gadsimtenī?

Kas bija šīs baznīcas galva?

Pret ko tika rīkoti krusta kari?

Kā šos krusta karus izmantoja Vācijas valdnieki?

No kurām pilsētām tirgotāji ieradās Livonijā un tirgojās ar lībiešiem?

Ko nozīmē vārds Livonija?

Kas bija pirmais Livonijas bīskaps?

Kur viņš apmetās?

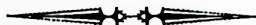
Kā viņš panāca lībiešu kristīšanos?

Kāpēc lībieši atkrita no kristietības?

Kurš bīskaps atveda uz Latviju krusta karotājus?

Kāds bija šī bīskapa gals?

Kā beidzās pirmās krustnešu un lībiešu cīņas?

¹Saukts arī Imants vai Imauts.

²Lībieši domāja, ka no kristietības var atbrīvoties, mazgājoties Daugavā.

LĪBIEŠI GRIB ZIEDOT DIEVIEM TEODORICHU, MEINHARDA LĪDZSTRĀDNIKU

Tam pašam bīskapam (Meinhardam) par līdzdarbinieku evaņģelijā bija Teodorichs, cisterciešu ordeņa¹ brālis, vēlāk bīskaps Igaunijā, kuŗu Turaidas lībieši domāja ziedot savam dievam, lai viņu sējums būtu auglīgāks un viņu laukos sējumus nepostītu lietus gāzes. Tiek sasaukta tauta, un dievu griba par upurēšanu izzināta ar lozi. Tiek nolikts šķēps, kāpj zirgs, liek uz priekšu dzīvības kāju,² noteiktu pēc dieva gribas. Brālis lūdz ar muti, ar roku svētī. (Lībiešu) pareģis pastāv uz to, ka kristīgo Dievs sēd zirgam mugurā un virza zirga kāju, kuŗa jāliek uz priekšu, un tāpēc vajaga zirga muguru noslaucīt, lai Dievs noslīd. Kad tas bija izdarīts un zirgs lika uz priekšu dzīvības kāju kā agrāk, brālis Teodorichs tika paturēts pie dzīvības.

No Latviešu Indriķa chronikas

Zirgs izšķir Teodoricha likteni.
Artura Baumaņa glezna „Likteņa zirgs”.

¹Cisterciešu ordenis — katoļu mūku sabiedrība, kā (vēlāk dibinātie) franciskāņu, dominikāņu, jezuitu u. c. ordeņi.

²Domājams — labā kāja.

Bīskaps Alberts un Zobenbrāļu ordenis

Rīgas dibināšana 1201. gadā

Trešais Livonijas bīskaps bija Alberts.

Tā kā Ikšķile atradās patālu no jūras, tad Alberts 1201. gadā pārcēlās uz kādu lībiešu ciemu tuvāk jūrai un dibināja tur pilsētu Rīgu.

Pilsētas centrā bija tirgus laukums. Tam apkārt tirgotāji uzcēla savas mājas un preču noliktavas. Uzcēla Doma jeb Māras un vēl citas baznīcas. Apkārt pilsētai uzcēla valni un uz tā baļķu sienu. Lai vēl labāk pilsētu aizsargātu, apkārt valnim izraka kanāli.

Lai jaunā pilsēta ātrāk uzplauktu, pāvests aizliedza vācu tirgotājiem iebraukt tuvējā zemgaļu ostā.¹

Rīga kļuva par atbalsta punktu vācu cīņām pret Baltijas jūras piekrastes tautām.

Zobenbrāļu ordeņa dibināšana 1202. gadā

Arī bīskaps Alberts atveda sev līdz krusta karotājus. Bet krustneši parasti atbrauca uz Livoniju pavasarī un rudenī pēc paveiktām cīņām devās mājup.

Lai bīskapam būtu pastāvīgs karaspēks, Alberts 1202. gadā nodibināja „Kristus brālību”, ko nosauca par Zobenbrāļu ordeni.

Zobenbrāļu ordeņa locekļi apsolījās dzīvot nabadzībā, neprecēties, klausīt savu priekšnieku mestru un ar ieročiem rokā karot pret neticīgajiem.

Ordenis uzcēla Rīgā savu pili. Vīrs bruņu tērpa bruņinieki valkāja baltu mēteli ar uzšūtu sarkanu krustu un zobenu.

¹Zemgaļu osta — pēc dažu vēsturnieku domām — atradās Lielupē. Citi domā, ka tā bijusi Daugavā pie Daugmales pils (sk. karti 31. lp.!).

Bīskaps Alberts vada Rīgas izbūvi.

Loga gleznojums Rīgas Doma baznīcā.

Rīgas Doma baznīca.

Baznīca celta bīskapa Alberta laikā. Vairākkārt pārbūvēta. Tagadējais baznīcas ārējais izskats no 1776. gada. 1883. gadā iebūvēja ērģeles, kas toreiz bija vienas no vislielākajām pasaulē. Latvijas neatkarības laikā Rīgas Doma baznīca bija Latvijas evaņģēliskās luterāņu baznīcas archibīskapa katedrāle (galvenā baznīca). Tagad — boļševiku varā — baznīcā dievkalpojumi vairs nenotiek: tā pārbūvēta par koncertzāli.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kad Rīga dibināta?

Kāpēc?

Kad dibināts Zobenbrāļu ordenis? Kāpēc?

Kādus solījumus deva zobenbrāļi?

Kā sauca Zobenbrāļu ordeņa priekšnieku?

Lībiešu iekarošana

Bīskaps Alberts kā politiķis

Bīskaps Alberts bija gudrs politiķis. Viņš centās pakļaut senās Latvijas tautas vācu virskundzībai gan ar varu, gan ar viltu, gan arī kūdot vienu tautu pret otru.

Cīpas pret Daugavmalas lībiešiem

Jau pirms Zobenbrāļu ordeņa nodibināšanas krustneši postīja lībiešu laukus un sētas. Kad zobenbrāļi nodedzināja Lielvārdes un Aizkraukles pils, Daugavmalas lībieši bija spiesti padoties un pieņemt kristīgo ticību.

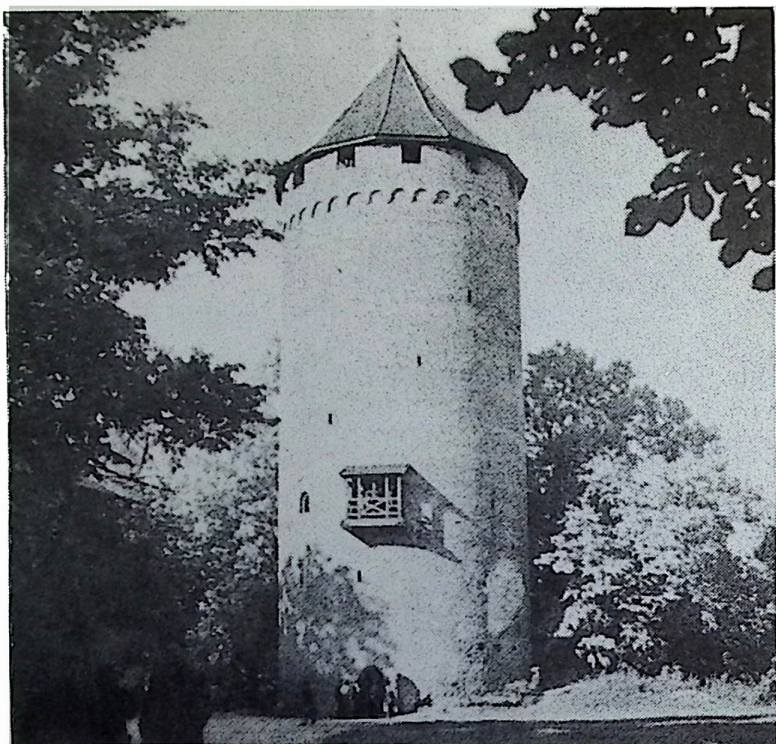
Ķīlnieki

Lībiešu virsaišus bīskaps Alberts uzaicināja viesībās. Kad viesi bija ieradušies, Alberts pavēlēja krustnešiem ielenkt viesību namu un piespieda lībiešu virsaišus izdot savus dēlus bīskapam par ķīlniekiem. Tos aizsūtīja uz Vāciju.

Kaupo

Turaīdas lībiešu ķēniņš Kaupo¹ labprātīgi pieņēma kristietību un kļuva par vācu draugu un sabiedroto. Viņš devās ceļojumā uz Romu, kur pāvests to pieņēma ar lielu godu un greznību.

¹Saukts arī Kaups.

Turaidas pils tornis.

Atjaunotais tornis ir no Rīgas bīskapa pils nocietinājumiem, kas atradās nodedzinātās Kaupo pils tuvumā.

Cīņas pret Gaujmalas lībiešiem

Tad bīskaps Alberts uzsāka karagājienu pret Gaujmalas lībiešiem.

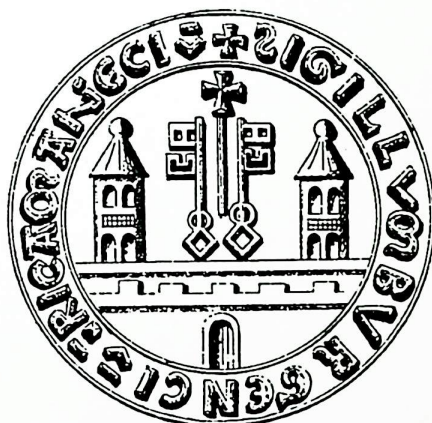
Šajā laikā Alberts bija sabiedrojis ar zemgaļiem, kas Tērvetes ķēniņa Viestura¹ vadībā arī piedalījās šais cīņās pret lībiešiem. Tāpat kopā ar vāciešiem pret saviem tautas brāļiem gāja Kaupo, kā arī vācu varai pakļautie Daugavmalas lībieši.

Vācieši negaidīti uzbruka Turaidas pilij, to ieņēma un nodedzināja (1206). Pēc tam vācieši, kopā ar zemgaļiem, uzbruka Sateseles pilij Gaujas kreisajā krastā. Tur valdnieks bija Dabrelis. Lībieši aizstāvējās varonīgi, un šais cīņās vāciešiem neizdevās pili ieņemt. Tomēr vēlāk arī Sateseles lībieši bija spiesti padoties.

¹Saukts arī Viestarts.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kādas metodes lietoja Alberts cīņās pret Latvijas tautām?
Kā Alberts pakļāva savai varai Daugavmalas lībiešus?
Kuš lībiešu valdnieks labprātīgi pieņēma kristietību?
Kas bija vācu sabiedrotie cīņās pret Gaujmalas lībiešiem?
Kuras pils vācieši ieņēma šais kaujās?

Rīgas pilsētas zīmogs (1226. g.).

Sēļu un letgaļu pakļaušana

Sēlpils ieņemšana

Pēc lībiešu pakļaušanas vācieši ieņēma Sēlpili un pakļāva savai varai sēļu zemi.

Arī Kokneses ķēniņš Vacseka bija spiests atdot vāciešiem savu valsti. Nespēdams pretoties, viņš pavēlēja nodedzināt Kokneses pili un pats aizbēga uz Krieviju.

Jersikas ieņemšana

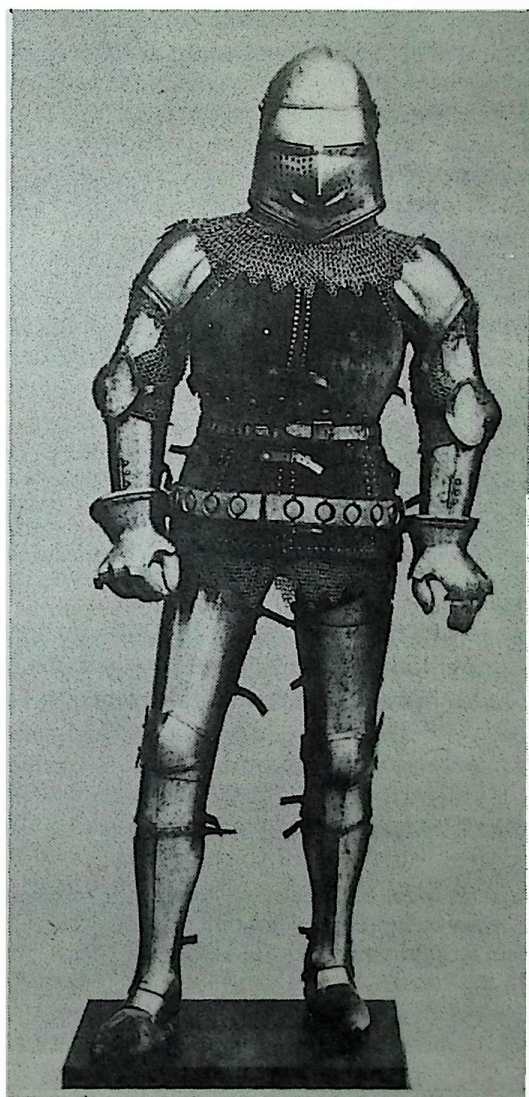
Jersikas ķēniņam Visvaldim bīskaps Alberts pārmeta draudzēšanos ar leišiem, jo Visvaldis bija apprecējis kāda leišu ķēniņa meitu. Vācieši ielauzās Jersikas valstī, sakāva Visvalža kaŗaspēku un nodedzināja Jersikas pilsētu. Visvaldis bija spiests atdot vāciešiem pusi no savas valsts. Pēc Visvalža nāves bīskaps Alberts pārņēma visu Jersikas valsti.

Vācu iekāŗojumu mērķi

Pēc šiem panākumiem vācu rokās bija viss Daugavas tirdzniecības ceļš uz Krieviju.

Ar Polockas valdnieku (kņazu), kuŗa pils atradās Daugavas krastā Krievijā, vācieši noslēdza tirdzniecības līgumu. Ar to viņi ieguva pieeju Iekškrievijai.

Otrs vācu kaŗošanas mērķis bija iegūt svarīgo tirdzniecības ceļu uz ziemeļaustrumiem: virzienā gar Gauju uz Tērbatu (Tartu) un Pliskavu (Pskovu). Šis ceļš gāja caur lībiešu un letgaļu zemēm un Igauniju. Lībieši bija jau pakļauti vācu varai. Atlika pakļaut vēl letgaļus un igauņus.

Brūņnieks.

Attēlā redzamās bruņas atrodas Ņujorkas Metropolitana mūzejā. Tās ir no 14. g. s. Vācu krustneši 13. g. s. Latvijā bija vieglāk bruņoti.

Letgaļiem bija pastāvīgi jāaizstāvas pret uzbrucējiem no trim pusēm: no ziemeļiem bieži uzbruka igauņi, no austrumiem krievi, no dienvidiem leiši.

Tālivaldis lūdza vācu palīdzību

Letgaļu galvenais valdnieks šai laikā bija Beverīnas pils un Tālavas valsts ķēniņš Tālivaldis. Kopā ar diviem citiem letgaļu virsaišiem — Varidoti un Rūsiņu — viņš lūdza vācu palīdzību cīņai pret igauņiem.

Vācieši palīdzēja labprāt, apmetās letgaļu apgabalos un kūdija letgaļus un igauņus vienus pret otriem.

Šai laikā izcēlās strīds Autīnas (Cēsu apkārtnē) letgaļiem ar Cēsu zobenbrāļiem. Pēdējie bija nolaupījuši letgaļiem tīrumus un bišu dravas. Letgaļi noslēdza ieroču brālību ar lībiešiem un uzsāka cīņu pret zobenbrāļiem. Kaujā krita virsaitis Rūsiņš. Ar lielām grūtībām bīskapam Albertam izdevās samierināt abas naidīgās puses. Letgaļi dabūja atpakaļ savas bišu dravas, bet laukus paturēja ordenis.

Letgaļi un igauņi savstarpējās cīņās novājinājās un nespēja pretoties vācu uzkundzēšanās tieksmēm. Zobenbrāļu ordenis un Rīgas un Tērbatas bīskapi sadalīja savā starpā letgaļu zemi un Dienvidigauniju (1224).

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Ko vācieši ieguva ar Sēlpils, Kokneses un Jersikas ieņemšanu?

Kāpēc vāciešiem bija svarīgi pakļaut letgaļu zemes?

Kuŗš bija galvenais letgaļu valdnieks šai laikā?

Kā sauca viņa pili un valsti?

Kā vācieši pakļāva sev letgaļu zemes?

JERSIKAS IZPOSTĪŠANA

. . . Un tāpēc, ka Jersika bija vienmēr it kā tīkls un liels velns visiem iedzīvotājiem šajā pašā Daugavas pusē, kristītiem un nekristītiem, un tāpēc, ka Jersikas ķēniņš bija vienmēr naidīgs un rīkoja karus pret rīdziniekiem un miera līgumos ar viņiem atturējās ieiet, tad bīskaps pagriezta savu karaspēku pret pilsētu. Bet kad krievi¹ redzēja karaspēku no tālienes nākam, viņi saskrēja pretim pie pilsētas vārtiem; un kad vācieši ar apbruņotām rokām viņiem uzbruka un dažus no viņiem nonāvēja, viņi nespēja aizsargāties un bēga. Un vācieši, viņus vajādami, iegāja pa vārtiem līdz ar viņiem pašiem; un cieņas dēļ pret kristīgo vārdu² tie nokāva nedaudzus, daudzus saņēma gūstā un labprāt arī atļāva viņiem glābties bēgot; sievietes un bērnus, kad pilsēta bija ieņemta, saudzēja un daudzus no viņiem saņēma gūstā; un kad ķēniņš, kopā ar dažiem citiem, bēga kuģī pār Daugavu, ķēniņiene tika sagūstīta un novesta bīskapa priekšā ar jaunavām un sievām un visu savu mantu. Un tā stāvēja viss karaspēks to dienu pilsētā, un savāca daudz laupījuma, paņemdamas no visiem pilsētas kaktiem drēbes un sudrabu, un purpuru, un daudz lopu; un no baznīcām zvanus un svētbildes, un citus ornamentus, un naudu, un daudz labumu paņēma un aizveda sev līdz, slavēdami Dievu par to, ka tik pēkšņi bija viņiem uzvaru devis pār pretiniekiem un atvēris pilsētu bez zaudējumiem pašu pusē. Nākošā dienā, kad viss bija izlaupīts, viņi sagatavojās atgriezties un aizdedzināja pilsētu; un kad ķēniņš redzēja ugunsgrēku no Daugavas otras puses, viņš izdvesa skaļas nopūtas un lielās bēdās vaimanādams izsaucās: „Ai, Jersika, mīļā pilsēta! Ai, manu tēvu mantojums! Ai, manas tautas negaidītā izpostīšana! Bēdas man! Vai tādēļ esmu dzimis, lai redzētu manas pilsētas degšanu un manas tautas iznīcināšanu?”

No Latviešu Indriķa chronikas

¹ Domāti Jersikas iedzīvotāji, kas bija no krieviem pieņēmuši viņu ticību — pareizticību.

² Tā kā Jersikas iedzīvotāji bija kristieši, tad — pēc chronista domām — vācieši izturējās pret viņiem saudzīgāk nekā pret pagāniem. Parasti gūstā ņēma tikai sievietes un bērnus, bet vīriešus nogalināja.

VIRSAIŠU NĀVE

... Izcēlās liels strīds starp Cēsu bruņinieku brāļiem un Autīnas letgaļiem, kas toreiz bija bīskapa daļā, lauku un bišu koku dēļ. Un kad brāļi bija ievainojuši dažus letgaļus, žēlošanās nonāca pie bīskapa, un cēlās bīskapa kungs ar augsti cienījamo Raceburgas bīskapu Filipa kungu un sasauca bruņinieku brāļus kopā ar lībiešiem un letgaļiem uz sapulci, lai apklusinātu ķildu un aicinātu viņus pie agrākās vienprātības. Un viņi strīdējās ar ķildīgiem vārdiem divi dienas un nevarēja atrast nekādu miera atjaunojumu savā starpā. Tāpēc lībieši un letgaļi aizgāja no vāciešiem, sazvērējās savā starpā un apstiprināja savu sazvērestību pēc pagānu paražas ar kāpšanu uz zobeniem ... Tagad bīskaps Alberts gribēja atdalīt nezāli no kviešiem un iznīcināt zemē izcēlušos ļaunumus, pirms tie pavairotos. Viņš sasauca pēgrīnus,¹ kopā ar bruņinieku mestru un viņa brāļiem, un rīdziniekus, un lībiešus, kas līdz šim bija viņam uzticami. Un sapulcējās visi, un kad liels kaŗaspēks bija savākts un paņemts līdz viss, kas bija nepieciešams, viņi devās uz Turaidu un aplenca to pašu Dabreļa pili, kurā bija atkritušie lībieši, un ne tikai bruņinieku brāļu lībieši, bet arī bīskapa lībieši no Gaujas otras puses,² kuŗu virsaitis un vecākais bija Vesīķis. Un lībieši iznāca no pils pakalējās puses un ievainoja dažus no kaŗaspēka, paņēma viņu zirgus un citu laupījumu un atgriezās pili, sacīdami: „Esiē stipri, lībieši, un cīnieties, lai jūs nekāpotu vāciešiem!” Un viņi cīnījās un aizstāvējās daudz dienu. Bet vācieši izpostīja ar paterellām³ pils apcietinājumu, meta daudz un lielus akmeņus pili un nonāvēja cilvēkus un daudz lopu. Citi ar bultām dzina lībiešus atpakaļ no aizstāvēšanās un ievainoja ļoti daudzus no viņiem; citi tāisīja torņveidīgu ierīci, ko nākošajā naktī vējš nogāza zemē, un izcēlās liela kliegšana un gaviļēšana pili, un, parādot godu saviem dieviem, pēc senām paražām viņi nokāva dzīvniekus un meta lejā no pils upuŗa suņus un āžus par apsmieklu kristīgiem bīskapa un viņa kaŗaspēka acu priekšā. Bet veltīgs bija viss viņu darbs. Tika uzcelta stiprāka ierīce, ātri nostiprināts koka tornis, piebīdīts virs grāvja, rakta pils no apakšas. Rūsiņš pa tam sarunājās no pils virsas ar mestru no Cēsim, Bertoldu, savu draugu, tas ir — līdzbiedru; pie kam viņš noņēma bruņu cepuri un izliecās no apcietinājuma, un atgādināja

¹Pēgrīns — no latīņu valodas: svešinieks, ceļotājs. Šeit — krusta kaŗotāji, kas bija atbraukuši no Vācijas un nesastāvēja Zobenbrāļu ordeni.

²Lībiešu apgabali, kā visas iekaŗotās Senlatvijas zemes, bija sadalītas starp bīskapu un ordeni.

³Paterellas un balistas — ierīces, ar kuŗām meta akmeņus uz ienaidnieku; ar mazākām ierīcēm meta arī bultas un šķēpus.

par agrāko mieru un draudzību. Un piepeši viņš dabūja savā galvā balistārija¹ bultu, saļima un pēc tam nomira . . .

. . . Pa tam atnāca arī sakalieši un ugauni² ar lielu kaŗaspēku letgaļu zemē un aplenca Autīnas pili. Un iznāca bruņinieku brāļi no Cēsīm un gribēja cīnīties ar viņiem. Un viņi dabūja ziņu par to un bēga. Un kad viņi pie vakara nonāca Trikatā, viņi atrada, ka Tāļivaldis bija atgriezies no mežu slēptuvēm pie pirtīm. Un tie saķēra viņu, un dzīvu briesmīgi dedzināja uz uguns, un draudēja ar nāvi, ja viņš tiem neparādīšot visu savu naudu. Un viņš parādīja tiem 50 ozeriņus.³ Bet tie dedzināja viņu ne mazāk. Un viņš sacīja: „Ja es parādīšu jums visu manu un manu dēlu naudu, jūs dedzināsīt mani ne mazāk,” un negribēja tiem vairāk uzrādīt. Tāpēc tie lika viņu atkal uz uguns un cepa viņu kā zivi, kamēr viņš izlaida garu un nomira . . .

No Latviešu Indriķa chronikas

BEVERĪNAS DZIEDONIS

Beverīnas staltā pili
Tāļivaldis valdīja;
Viņa slava tālu tālu
Visā zemē izpauās.

Igauniši, bāleniši
Naidu cēla Latvijā:
Viņas pilij virsū mēcās,
Skauḁras bultas šauḁīja.

Kaŗa vētra, kaŗa vētra, pili gāzīs gruvekļos.
Ai, ai, aijajā, pili gāzīs gruvekļos.
Ozolrungas, egļu vāles galvas skaldīs varoņiem.
Ai, ai, aijajā, galvas skaldīs varoņiem!

Augstu, augstu vajā logā
Vaidelotis parādās:
Sirmiemi matiem, baltu bārzdu,
Vaidu kokle rociņās.

¹ Balistārijs: kaŗavīrs, kas rīkojās ar metamām ierīcēm.

² Sakalieši un ugauni: igauņu ciltis.

³ Ozeriņš — zelta vai sudraba gredzens, ko toreiz lietoja naudas vietā.

Strinkšķēja kokles,
Dziedāja vecais,
Igauniem vāles iz rokām šļuka.
Nu vairs nerūca kaŗa bungas,
Nu vairs nekvieca somu dūkas.

Dziesmu vairogs atsita bultas,
Dziesmu skaņa pārņēma troksni.
Dziesmu vara aizdzina kaŗu.
Tautu izglāba dziesmu gars.

Auseklis

. . . Letgaļiem viņi (igauni) darīja daudz ļauna un aplenca Beverīnas pili, un visu dienu uzbruka letgaļiem, kas atradās pilī. Bet letgaļi izgāja no pils un vīrišķīgi devās tiem pretim kaujā, piecus no tiem nokāva, un to zirgus viņi nolaupīja, un viņi atskrēja atpakaļ pilī pie sava priesterā,¹ kas toreiz bija klāt, un kopā ar viņu visi slavēja to Kungu, kas, kā viņiem likās, par viņiem cīnījās . . . Arī viņu priesteris, maz piegriezdams vērību igauņu uzbrukumam, izgāja uz pils apcietinājuma, kur viņš, kamēr citi cīnījās, dziedāja, līdz ar mūzikas instrumentu, Dievu lūdzot. Bet kad barbari (igauni) dzirdēja dziesmu un instrumenta skaidro skaņu, viņi apstājās, jo savā zemē viņi to nebija dzirdējuši, atturējās no kaujas un prasīja par tāda prieka cēloni. Bet letgaļi atbildēja, ka viņi redz, ka līdz ar nesen kā pieņemto kristību Dievs viņus aizsargā, tāpēc viņi priecājas un to Kungu slavē. Tad igauņi lika priekšā atjaunot mieru . . .

No Latviešu Indriķa chronikas

¹Priesteris šai chronikas vēstījumā, acīm redzami, ir Indriķis pats. Auseklis savā dzejolī (ko Jāzeps Vītols komponējis koŗa dziesmā), šī notikuma ierosināts, kristīgo priesteri pārvērs par legendāru seno latviešu un lietuviešu pagānu svētnieku — vaideloti.

Kuršu brīvības cīņas

Kurši uzbrūk Rīgai

Kurši bija drošsirdīgi jūras braucēji un kaņotāji.¹ Vairākkārt kurši uzbruka arī vācu kuģiem Baltijas jūrā.

Kopā ar zemgaļiem un lībiešiem kurši (1210. gadā) devās pa jūru uz Rīgu. Bet tā kā viņiem nebija ierīču mūru sagraušanai, Rīgu neizdevās ieņemt.

Drīz viņi no jauna uzbruka Rīgai, izlaupīja Daugavgrīvas klosteri, bet Rīga atkal palika neieņemta.

Atriebdamies vācu zobenbrāļi iebruka Kursā un uzcēla tur stipru pili Kuldīgu. No turienes viņi uzbruka kuršiem, laupīja viņu ciematus, postīja laukus un pēc nīknām cīņām pakļāva kuršus savai varai.

1230. gadā kuršiem bija ievērojams ķēniņš Lameķins.² Viņš noslēdza sevišķu līgumu ar Romas pāvesta sūtni Balduinu (no Alnas). Kurši apņēmās pieņemt kristīgo ticību un piedalīties kara gājienos, lai to izplatītu. Par to Alnas Balduins pāvesta vārdā apsoltja viņiem „mūžīgu brīvību”. Bet zobenbrāļi padzina Balduinu no Rīgas un neievēroja viņa līgumu ar Lameķinu.

Durbes kauja 1260. gadā

1260. gadā ordenis cīnījās pret leišiem pie Durbes. Cīņas laikā kurši pārgāja leišu pusē un kopā ar viņiem uzvarēja vāciešus. Pēc tam notika kuršu sacelšanās visā zemē. Bet tā kā kuršiem nebija kopīgas vadības, vācieši vienu pēc otras ieņēma kuršu pilis.

Kuršu padošanās

1267. gadā kurši bija piespiesti lūgt mieru un padoties vācu varai.

¹Sk. 9. nodaļu, „Senlatviešu sakari ar kaimiņu tautām”, 35. lp.!

²Saukts arī Lameķis.

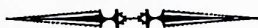

Kuršu kaŗavīra bruņu cepure.

Kā redzams no izrakumiem, arī kuršiem ir bijušas, līdzīgi vācu bruņiniekiem, dzelzs galvas segas un ķēžu krekli, kā redzams attēlā.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kā izpaudās kuršu varonība?
No kuŗas pils vācieši vadīja cīņas pret kuršiem?
Kad notika Durbes kauja? Kā tā norisinājās?
Kad beidzās kuršu brīvības cīņas?

Kurši uzbrūk Rīgai.

Valdemārs Vimbas glezna.

KURŠU UN VĀCU JŪRAS KAUAJA

Kad bīskaps (Alberts) atgriezās ar saviem peregrīniem uz Vāciju (1210), piepeši kurši, Kristus vārda ienaidnieki, parādījās ar astoņiem pirātu kuģiem pie jūras krasta Zundā.¹ Kad peregrīni to redzēja, viņi iznāca no preču kuģiem, uzkāpa uz mazākiem kuģiem un steidzās pie pagāniem. Neuzmanīgi steidzoties, ikkatrs kuģis nāca otram priekšā, lai pirmais sasniegtu ienaidnieku. Bet kurši atbrīvoja no precēm savu pirātu kuģu priekšējās daļas un virzīja tos pret pretimnākošiem, un salika divus kopā, un atstāja starpu starp ikvieniem diviem citiem. Kad nu peregrīni nāca ar divām pirmajām laivām jeb mazākiem kuģiem, tad tāpēc, ka bija mazākos kuģos, viņi nespēja aizsniegt ienaidnieku, kas stāvēja augstu pār viņiem. Daži no viņiem tika nonāvēti ar ienaidnieku šķēpiem, bet daži noslīcināti, un daži ievainoti, citi atgriezās pie lielajiem kuģiem un atkāpās. Tad kurši savāca nonāvēto likus, tos izgērba un sadalīja savā starpā drēbes un pārējo laupījumu. Bija gandrīz 30 bruņinieku un citu, kas tur bija tikuši nonāvēti . . .

No Latviešu Indriķa chronikas

KURŠI UZBRŪK RĪGAI

. . . Un nākošās dienas rītā visa jūra rādījās (ar kuršu kuģiem) kā ar tumšu mākonī pārklāta. Kad tie (vācieši), kas bija kuģos, redzēja pagānu daudzumu un lielu kaŗaspēku uz viņiem nākam, tad daļa sagatavojās aizstāvēties, daļa bēga uz klosteri. Bet pagāni, cerēdami ieņemt pilsētu pēkšņi un lai nekāda ziņa neaizsteigtos priekšā, neuzbruka pašiem peregrīnu kuģiem, bet airēja ļoti steidzīgi uz pilsētu. Tomēr zvejnieki viņus redzēja, bēga uz Rīgu un paziņoja, ka seko kaŗaspēks.

Bet pilsoņi un bruņinieku brāļi, un balistāriji, kaut gan viņu bija maz, kopā ar garīdzniekiem un sievietēm visi saskrēja pie ieročiem. Ar zvana skaņu, kas tikai kaŗa laikā tika zvanīts, viņi sasauca tautu un izgāja pretim ienaidniekiem uz Daugavas krastu, un ievainoja ar ballistām vairākus no tiem. Un kurši atstāja savus kuģus Daugavā, un sakārtoja savu kaŗaspēku uz lauka; un nesa ikviens koka aizsargu sev priekšā, taisītu no diviem dēļiem, un koku, līdzīgu gana nūjai, lai to pašu aizsargu atbalstītu. Un kad saule parādījās uz baltajiem

¹Domāts jūras šaurums starp Kurzemi un Sāmsalu.

aizsargiem, ūdeņi un lauki kļuva gaiši no tiem, jo bija liels un stiprs kaŗaspēks, kas tuvojās pilsētai. Lībieši¹ un balistāriji devās viņiem pretim pie pirmā apcietinājuma, kas bija uz lauka pret pilsētas vārtiem, un cīnījās ar viņiem līdz dienas trešajai stundai.² Bet pilsoņi aizdedzināja ciemu, kas bija ārpus mūrēm.³ Dažiem arī no mūsējiem bija klāt triszobainas dzelzs naglīņas, viņi tās meta uz ceļa, pa kuŗu nāca kaŗaspēks. Un kad daži no pilsoņiem vīrišķīgi uzsāka kauju un vairākus no ienaidniekiem, kas stāvēja zem saviem aizsargiem, nonāvēja, atgriežoties pār tām pašām naglīnām, viņi krita, un daži no pašiem tika nonāvēti, un citi atbēga atpakaļ.⁴ Pēc tam (kuŗšu) kaŗaspēks gāja pie saviem kuģiem un, paēdis brokastis, par jaunu sagatavojās kaujai. Un kad viņi dzirdēja lielā zvana skaņu, viņi runāja, ka tas kristīto Dievs visus apēdis un apris, un, pienākuši pie pilsētas, viņi cīnījās visu dienu. Un kad viņi iznāca no saviem aizsargiem, lai sanestu kokus dedzināšanai, stopnieki ievainoja ļoti daudzus no viņiem. Ja kāds no viņiem tika ievainots ar mašīnu akmeņiem vai no balistārijiem un pakrita, tūlīt viņa brālis vai cits viņa līdzbiedrs nocirta viņam galvu un nonāvēja viņu pilnīgi. Un kad viņi ielenca pilsētu no visām pusēm un aizdedzināja lielu sārta, nāca salieši⁵ uz saviem zirgiem no Senā kalna, draudēja ar saviem zobeniem ienaidniekiem un pagriezās uz pilsētu no otras puses. Kuŗši, to redzot, atkāpās no pilsētas un, savākuši savus nonāvētos, atgriezās pie kuģiem, un, pārbraukuši pār Daugavu, trīs dienas atpūtās, sadedzināja savus mirušos un vaimanāja par viņiem . . .⁶

No Latviešu Indriķa chronikas

¹ Kristītie lībieši — vācu sabiedrotie.

² Trešā stunda — ap pulksten deviņiem rītā.

³ Koka priekšpilsēta, kur dzīvoja lībieši.

⁴ Chronikas tēlojums liecina, ka Rīgas aizstāvjos izcēlusies pānika. Tikai palīgspēku ierašanās glābj pilsētu.

⁵ Vācu un lībiešu kaŗaspēks no Salaspils.

⁶ Kuŗšiem steidzas palīgā Turaidas lībieši, bet Kaupo ar saviem draugiem, bruņinieki no Ikšķiles un bruņinieki un letgaļi no Cēsm — rīdziniekiem. Tā kā pārspēks tagad ir rīdzinieku pusē, kuŗši atkāpjas un dodas atpakaļ uz savu zemi.

Zemgaļu brīvības cīņas

Visilgāk vāciem pretojās zemgaļi.

Bagātās zemgaļu sētas pievilka sirotājus. Sevišķi bieži zemgaļu novados iebruka leiši. Zemgaļu ķēniņš Viesturs cerēja leišus uzvarēt ar vācu palīdzību. Tāpēc sākumā zemgaļi draudzējās ar vāciešiem un kopā ar viņiem cīnījās, piemēram, pret Gaujmalas lībiešiem (sk. 52. lp.). Draudzība ar vāciešiem izbeidzās, kad pēc Rīgas nodibināšanas pāvests aizliedza tirgotāju kuģiem iebraukt Zemgales ostā¹ un kad zemgaļi redzēja Sēlpils un Jersikas likteni.

Cīņas par Mežotni

Pirmās cīņas ar vāciešiem iesākās Mežotnes pils dēļ. Kad Mežotnes novadā iebruka leišu sirotāji, mežotnieki lūdza bīskapa Alberta palīdzību. Alberts prasīja, lai mežotnieki pieņem kristīgo ticību un atļauj Mežotnes pili novietot vācu kaŗaspēku.

Kad Viesturs to uzzināja, viņš saprata, kādas briesmas draud Zemgalei. Viņš tāpēc devās ar kaŗaspēku no savas pils Tērvetes uz Mežotni. Tur bija jau nocietinājušies vācu krustneši. Viesturs tad devās pretī vācu palīgpēkiem, kas no Rīgas nāca uz Mežotni, uzbruka tiem un tos sakāva. Tad vācieši no apdraudētās Mežotnes izvācās, un Viesturs kļuva par visas Zemgales valdnieku.

Bet jau nākošajā gadā (1220) vācieši ar lieliem spēkiem ieņēma par jaunu Mežotni, to izlaupīja un nodedzināja.

Zemgaļu un vācu cīņas tagad turpinājās 70 gadus. Abas puses cieta smagus zaudējumus.

Par Viesturu mums vēl zināms, ka vācieši vairākkārt mēģinājuši pierunāt viņu pieņemt kristīgo ticību, bet veltīgi. 1228. gadā viņa vadībā zemgaļi, kopā ar kuršiem, izpostīja Dāugavgrīvas klosteri. 1229. gada cīņā ar vāciešiem Aizkraukles novadā Viesturs, ienaidnieku ielenkts, izlauzies, ar degošu malkas pagali izsīdams vācu kaŗaspēka vadonim Markvartam „dažu labu zobu.” Miris Viesturs ap 1230. gadu.

¹Sk. 48. lp.!

1236. gadā zobenbrāļi devās sirojumā uz Lietuvu. Ar bagātu laupījumu viņi atgriezās mājup, bet pie Saules¹ leiši un zemgaļi tik smagi sakāva vāciešus, ka Zobenbrāļu ordenim bija jāizbeidz sava darbība.

Tai vietā vācieši nodibināja jaunu — Livonijas ordeni.

Cīņas turpinājās. 1259. gadā zemgaļi Šabja vadībā padzina vāciešus no Zemgales. Bet vāciešiem ieradās atkal jauni palīgspēki no Vācijas. 1266. gadā viņi uzcēla Lielupes krastā Jelgavas pili. No šejienes un no iekārotās Kursas ordenis no jauna karagājienos postīja zemgaļu zemi un iekaroja viņu pils.

Namejs

Zemgaļi no jauna atbrīvoja ķēniņš *Namejs*.² Viņš izbeidza zemgaļu ķildas ar leišiem. Pēc tam viņa vadībā zemgaļi atbrīvoja vācu ieņemto Tērveti un citas zemgaļu pils, izņemot Mežotni. Viņš mēģināja arī ieņemt Rīgu (1280). Bet vācieši tika iepriekš brīdināti, un Nameja nodoms neizdevās.

Kopā ar leišiem Namejs piedalījās cīņās pret vāciešiem Prūsijā, kur izpostīja vairākas ordeņa pils. Bet vienā no šiem karagājieniem Namejs krita.

Vācieši iebruka no jauna Zemgalē. Viņi ielūdza zemgaļu virsaišus uz miera sarunām. Šajās sarunās vācieši nodevīgi uzbruka un nogalināja virsaišus. Zemgaļi palika bez vadoņiem.

Vēlreiz no Rakes pils zemgaļi devās karagājienā uz Rīgu. Arī šoreiz neizdevās pilsētu ieņemt. Bet kad vācieši dzinās zemgaļiem pakal, notika asiņaina kauja pie Garozas upes (1281). Vācieši cieta smagus zaudējumus. Kaujā krita pats ordeņa mestrs.

Zemgaļi aiziet uz Lietuvu

Tad vācieši mēģināja lauzt zemgaļu pretestību ar badu: viņi uzsāka nepārtrauktu zemgaļu lauku un iedzīves postīšanu.

¹ Nav noteikti zināms, kur šī kauja notikusi. Daži domā, ka pie Šauliem, Lietuvā. Citi kaujas vietu meklē Mūsas upes krastos, vai tagadējā Vecsaulē.

Saukts arī Nameisis, Nameikis, Nameiks.

Nespēdami ilgāk pretoties, zemgaļi paši nodedzināja Tērvetes pili, un daudzi no viņiem aizgāja trimdā uz Lietuvu.¹

1290. gadā kā pēdējā vāciešiem padevās Sidrabenes pils.

Sagūstītos zemgaļus vācieši nometināja Vidzemē. Daļa zemgaļu aizbēga uz Kursu. Atlikušiem vairākkārt nikni uzbruka leiši. Zemgaļu vēlreizēju sacelšanos (1321) ordenis nesaudzīgi apspieda. 14. gadsimtenī tāpēc Zemgaļi uzskatīja par izpostītu zemi.

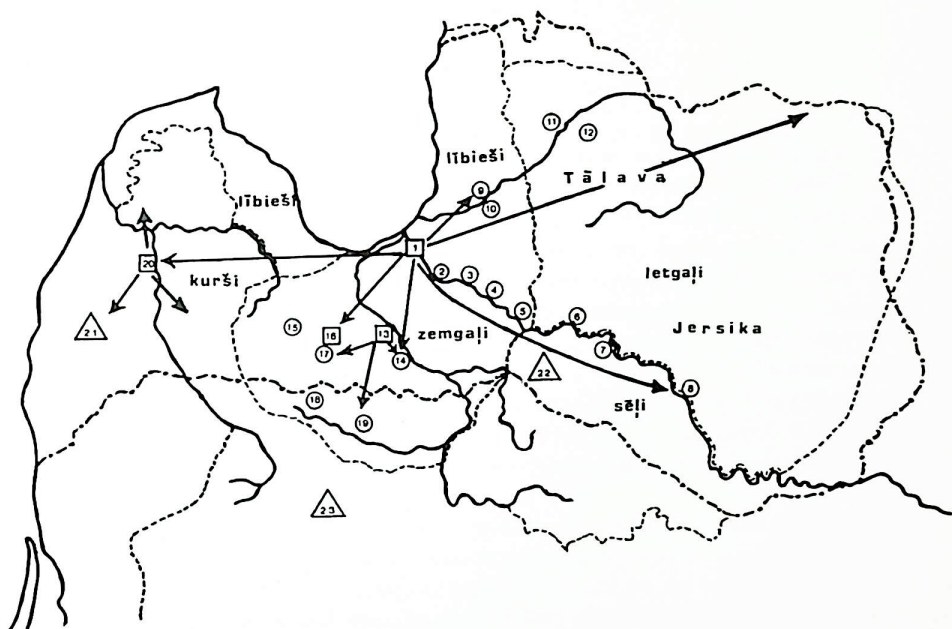
*

Apmēram 100 gadus ilga mūsu senču cīņas pret vācu iebrucējiem. Viņu varonība un cīņas prasme nereti izpelnījās arī viņu pretinieku — vācu apbrīnu. Bet seno latviešu cilšu nelaime bija tā, ka viņi — līdzīgi prūšiem — nebija paspējuši izveidot vienotu un stipru valsti, nereti karoja paši savā starpā, kā arī ar kaimiņiem — igauņiem, leišiem un krieviem. To izmantoja vācieši un pēc smagām cīņām panāca uzvaru.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

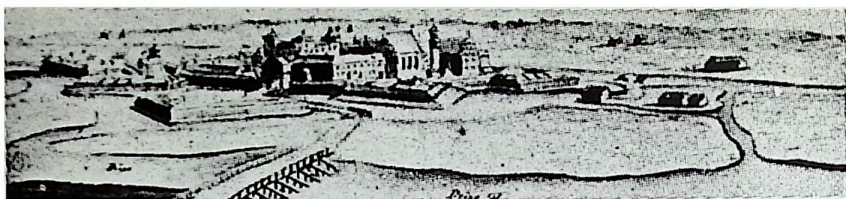
Kādas sākumā bija vācu un zemgaļu attiecības?
Kur notika pirmās cīņas?
Kā tās beidzās?
Kad tika iznīcināts Zobenbrāļu ordenis? Kur tas notika?
Kas nodibinājās iznīcinātā ordeņa vietā?
Kur vācieši uzcēla savu pirmo pili Zemgalē?
Kurš ķēniņš no jauna atbrīvoja Zemgali?
Kā beigās vācieši panāca zemgaļu padošanos?
Kad izbeidzās cīņas?
Ar kādiem notikumiem?

¹Kāds vācu dokuments min, ka uz Lietuvu aizgājuši 100 000 zemgaļu. Bet tas ir minējums: patiesais skaits nav zināms.

Latvijas iekarošana 13. g. s.

○ **Latviešu pils:** 2 — Salaspils; 3 — Ikšķile; 4 — Lielvārde; 5 — Aizkraukle; 6 — Koknese; 7 — Sēlpils; 8 — Jersika; 9 — Turaida; 10 — Satesele; 11 — Beverīna; 12. — Trikāta; 14 — Mežotne; 15 — Tērvete; 17 — Dobeles; 18 — Rakte; 19 — Sidrabene. □ **Vācu pils:** 1 — Rīga, dib. 1201. gadā; 13 — Jelgava, dib. 1266. gadā; 16 — Skaistkalne, dib. 1286. gadā; 20 — Kuldīga, dib. 1242. gadā. △ **Kauju vietas:** 21 — Durbe 1260. gadā; 22 vai 23 — Saule 1236. gadā. (Zīmējusi Asja Lejiņa.)

Jelgavas pils.

CĪŅAS PAR MEŽOTNI

Pēc tam Viesturs, citu zemgaļu vecākais no kaimiņu novada, ko sauca par Tērveti, dzirdēja par viņu (Mežotnes zemgaļu) atgriešanu (kristīšanu) Mežotnē un savāca kaŗaspēku no visas savas zemes, lauza mieru un nāca pie pils, un cīnījās ar vāciešiem visu dienu; un viņi sanesa kaudzi koku, un pielika uguni, un, nevarēdami tomēr ieņemt pili, cīnījās ļoti varonīgi. Un Viestura māsas dēls tika nonāvēts ar bultu. To redzot, viņš tika apbēdināts un atkāpās tūlīt no pils ar savu kaŗaspēku. Un viņš dzirdēja, ka citi vācieši nākot ar kuģi pa Misas upi.¹ Tiem viņš devās steigšus pretim un sastapa viņus šaurā vietā, kur upes dziļums bija mērens, un saķēra no viņiem 30 vai nedaudz vairāk vīru, un nonāvēja viņus. Un citi bēga un atgriezās Rīgā . . .

Un tā vācieši, kas bija pili, dzirdēja par savējo nonāvēšanu, un tā kā viņiem trūka tā, kas bija nepieciešams gada uzturam, un ņemot vērā zemgaļu un leišu, kā arī kuršu naidīgumu pret kristīgo vārdu, viņi cēlās ar visiem savējiem, atstāja pili un aizgāja uz Rīgu. Zemgaļi, kas bija jau kristīti, atkrita un, aizmirsdami pieņemtus sakramentus, pievienojās citiem zemgaļiem, un sazvērējās, un savienojās ar viņiem un leišiem pret rīdziniekiem, lībiešiem un visiem kristīgiem. Un sapulcējās visi kopā tai pašā pili, kā pagāni, tā kristītie, raka tur un uzbūvēja tai visai stipru apcietinājumu . . .

No Latviešu Indriķa chronikas

¹Domāta Lielupe: pa Misu nevar nokļūt pie Mežotnes.

UGUNS MILNA

Tērvetes Viesturis,
Diženais zemgalis,
Kā lauva sprostā bij
Ielenkts pie Aizkraukles.

Gavilē naidnieki,
Viltīgie krustneši,
Arnsteinas grāfs un otrs
Barnims no Pomeras.

Drūmi sēd Viesturis
Teltī pie gunsкура,
Pats tas ir Zemgale,
Pats viņas liktenis.

„Kamēr vēl roka sit,
Kamēr vēl acs man dzirkst,
Brīva būs Tērvete,
Brīva būs Zemgale!”

Pēkšņi aiz muguras
Slepus kā odze lien
Markvarts no Būrbachas,
Pilskungš nolādētais.

Kā odze lien šņākdama,
Uzšaujas slepus dzelt,
Asmens pār varoni
Gatavs to pušu šķelt!

Kājās lec Viesturis,
Ierauga krustnesi,
Vidū no gunsкура
Izrāva pagali.

Kā roku atvēza,
Kā laida viltņiekam,
Nošķīda ugunis,
Izbīra zobi tam.

Gāzās kā lauva tad
Varenais Viesturis,
Ārdīja krustnešu
Dzelžainās lamatas.

Kamēr vien valdīja
Diženais zemgalis,
Brīva bij Tērvete,
Brīva bij Zemgale.

To, brāļi, pieminiet,
Vācietim neticiet,
Azotē slēpējam.
Aizmugursitējam,
Milnas no gunsкура
Grieziet ap galvu tam!

Anna Brigadere

SAULES KAUA

Pret Sauli vācieši griezās
Pār purvu, cauri silam.
Ak vai! Par lielām bēdām
Tiem šis sirojums iecerēts bij!
Kad upi viņi sasniedza,
Tiem ienaidnieks bij redzams
Un vērojams, ka vairums
Pie Rīgas bija kāvušies.
Tad mestrs jā pie vadoniem
Un teic: „Nu laiks ir cīnīties!
Viss mūsu gods ir svaros likts.
Mēs pirmie veiksim tos ātrā kaujā,
Lai līksmi tad jājienā straujā

Mājup varam doties!”
„Šeit negribam cīņā laisties,”
Teica tad varoņi tam.
„Ja nu mēs zirgus zaudējam,
Tad paliekam kājniekos.”
Teic mestrs: „Tad gribat zaudēt tos
Un savas galvas piedevām?”
Viņš teicās vērojis pienākam
Vēl jaunus pulkus pagāniem.
Kaut gaismiņā mazā jau kristiešiem
Bij domāts ceļā doties,
Tiem kaujai bija posties,
Arī pašiem negribot.

Saules kauja.
Valdemāra Vimbas glezna.

Tur purvā pagāni uzbrūkot
 Tos nopļāva kā sievietes.
 Par tiem man gaužas sirdssāpes.
 Pat pretoties tie nevarēja,
 Bet daudzi bailēs projām bēga,
 Lai zemē atkāpjoties glābtos.
 Bez zemaļi tos rokā grāba
 Un kāva nežēlīgi,
 Visviens — nabadzīgi
 Vai grezni tērpts bij pretinieks.
 Cīnījās mestrs un tā bruņinieks
 Kā varoņi. Zirgiem kritot,
 Tie palika kājām, sitot
 Zobeniem vēl dažu vīru,
 Pirms dvēse no miesas šķīrās.
 Mestrs, mūsu Folkovīns, vēl dzīvs

Un četrreiz divpadsmit brāļu. Jo sīvs
 Vēršas beidzamais kautiņš. Pēdīgi,
 Kad šurpu turpu tie vajāti,
 Tos lietuvji niknumā
 Ar garām kārtīm nosita.
 Lai mielo Dievs to dvēseles,
 Godam šķīrušās no pasaules,
 Un peregrīnu pulku šo
 Lai visus Dievs žēlīgi uzlūko.
 Kas krita nāvē drausmīgā,
 Lai apžēloti tiek tie mūžībā.

Lūk, tāds bij mestra Folkovīna
 Un viņa ordeņbrāļu gals . . .

No Atskaņu chronikas

PIRMŠS ZIŅAS PAR LATVIJAS SARKANBALTO KAROGU

1280. gadā vācieši gatavojas kaujai ar zemgaļiem, kuņus vadīja Namejs. Vāciešiem palīgā ierodas kāda Cēsu latviešu kaujas vienība. Šai vienībai ir karogs — sarkans ar baltu svītru. Šis Atskaņu chronikas vēstījums bija pamats vēlākam Latvijas valsts sarkanbaltsarkanam karogam.

Kā zemes sargi uz Rīgu steidza
 Vēl Cēsu kopa, kā man teica.
 Kad kaŗa ziņu dzirdēja,
 Viens brālis simts vīru atveda.
 Tie nāca braši, diženi;
 Šis kopas karogs sarkans bij,
 Turklāt ar baltu svītru tas
 Pēc cēsinieku paražas.

Par Cēsīm saucas pils tur kāda,
 Tās karogam ir krāsa tāda.
 Šī pils ir latviešos, to es
 Jums varu teikt; tur sievietes
 Kā vīri jā, tāds paradums
 Ir viņām. To patiesi jums
 Es saku, ka latvju karogs ir tas.

(Par zemgaļu cīņām, kā arī vispār par kaŗošanu toreiz, lasi pieminētās Indriķa un Atskaņu chronikas, kā arī: E. Dunsdorfa „Mūžīgais latviešu kaŗavīrs”, 73. — 92. lp., U. Ģērmaņa „Latviešu tautas piedzīvojumi” un V. Biļķina „Zemgaļiešu brīvības cīņas”, „Viestarts kā zemgaļiešu valstvērs” un „Kurši un kuršu cīņas.” Sk. arī „Latvju Enciklopēdiju”, 2647. — 2659. lp. Zemgaļu cīņas vēl apdzejojuši Edvarts Virza („Karalis Nameitis”) un Vilis Plūdonis („Saules kauja”, „Salgaļes Mada loms”, „Mežotnes taure”).

ATKĀRTOJUMAM: NOTIKUMI SENAJĀ LATVIJĀ

Ap 4000. gadu priekš Kristus: pirmie iedzīvotāji Latvijā

Ap 2000. gadu priekš Kristus: balti ienāk Latvijā

800. gadā pēc Kristus: Kārlis Lielais (Charlemagne) top kronēts par Svētās Romas valsts (Francijas, Itālijas un Vācijas) ķeizaru.

853. gadā pēc Kristus: dāņi uzbrūk Kursai.

854. gadā: zviedri uzbrūk Kursai

911. gadā: vikings (normaņi) apmetas Normandijā, Francijā

1015. gadā: dāņu kēniņš Knuts Lielais iekaro Angliju

1054. gadā: austrumu pareizticīgā (ortodoksā) baznīca atšķēlas no Romas katoļu baznīcas

1066. gadā: Vilhelms Iekarotājs-Normandietis iekaro Angliju

11. gadsimtenī: vikings Leifs Eriksons atrod Ameriku un nosauc to par Vinlandi (Masačusetā)

1096. gadā: krusta karu sākums

1107. gadā: zemgaļi sakauj Polockas krievus pie Daugavas

Ap 1170. gadu: Meinhards ierodas Ikšķilē

1187. gadā: kurši un igauņi noposta Sigtūnas pilsētu, Zviedrijā

1189.-1216. gadam: pāvests Innocents III: pāvesta varas kalngals

1196. gadā: mirst bīskaps Meinhards

1198. gadā: bīskaps Bertolds krīt kaujā pret lībiešiem

1201. gadā: bīskaps Alberts dibina Rīgu

1202. gadā: bīskaps Alberts dibina Zobenbrāļu ordeni

1206. gadā: Gaujmalas lībiešu pakļaušana

1208. gadā: sēļu pakļaušana

1209. gadā: Jersikas izpostīšana

1219. gadā: cīņas par Mežotni

1224. gadā: Tālava pakļauta vācu varai

1229. gadā: mirst bīskaps Alberts

1230. gadā: kuršu ķēniņš Lameķins slēdz līgumus ar pāvesta sūtni Alnas Balduinu

1236. gadā: leiši un zemgaļi iznīcina Zobenbrāļu ordeni kaujā pie Saules

1259. gadā: zemgaļi Šabja vadībā padzen vāciešus no Zemgales

1260. gadā: leiši un kurši sakauj vāciešus pie Durbes

1266. gadā: vācieši uzceļ Jelgavas pili

1267. gadā: kurši padodas vāciešiem

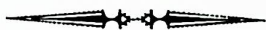
1279. gadā: Namejs atbrīvo Zemgali

1286. gadā: vācieši uzceļ iepretī Tērvetei savu Skaistkalnes pili, no kurienes uzbrūk zemgaļu ciemiem un posta viņu laukus

1287. gadā: zemgaļi sakauj vāciešus pie Garozas upes

1290. gadā: zemgaļi nodedzina Tērvetes pili un aiziet uz Lietuvu. Beidzas senlatviešu brīvības cīņas.

1291. gadā: beidzas krusta kari

Zemgaļi aiziet uz Lietuvu.

(Gvido Brūvera zīmējums. No Ulža Ģermaņa „Latviešu tautas
piedzīvojumi,” 3. izdevums.)

Latvija svešu varu kundzībā

Vācieši valda pār Latviju un Igauniju

Livonija

Ar Zemgales pakļaušanu vācu varai beidzās senlatviešu brīvības cīņas. Latviju un Igauniju tagad sauca par Livoniju. Latviski tas nozīmē libiešu zemi: libieši bija pirmā Senlatvijas cilts, ko vācieši satika, izkāpdami Daugavas krastos.¹

Livonijas kungi bija vācieši. Viņi dzīvoja pilsētās un nocietinātās mūra pilīs un valdīja pār latviešiem un igauņiem. Latvieši un igauņi dzīvoja savās mājās un kopa savu zemi jeb novadu.

Muižnieks un muiža

Vēlāk Livonijas vācieši, kas kā kaņotāji bija atnākuši uz šo zemi, arī apmetās dzīvot uz laukiem. Tur viņi uzcēla savas ēkas un iekopa paši savu zemi. Šos vāciešus sauca par muižniekiem, bet viņu dzīves vietu — par muižu.²

Nodevas un kļaušas

Latviešu zemnieki deva muižniekiem labību, lopus, vilnu, vaskus, medu, zivis. Šīs nodevas sākumā nebija lielas; apmēram desmitā daļa no latviešu ienākumiem, vai vēl mazāk. Četras reizes gadā latviešu

¹ Sk. 43. lp.! Lietuvu vāciešiem neizdevās iekarot. Biezie meži un purvi deva lietuviešiem labu patvērumu pret vācu iebrucējiem. Turklāt lietuviešiem izdevās apvienoties pašiem savā stiprā kņiņvalstī. 1410. gadā Vitauta un Jagaiļa vadībā lietuvieši smagi sakāva Livonijas kaņaspēku pie Tannenbergas (Prūsijā).

² Par muižniekiem kļuva arī vairāki latvieši, visvairāk viņu virsaiši. Vēlāk viņi pārvācojās.

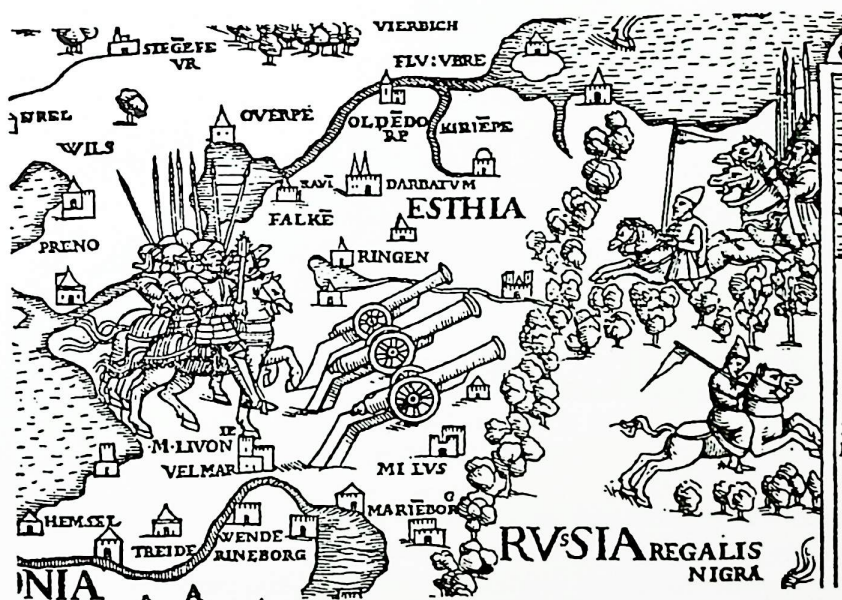
zemniekiem vajadzēja iet dažādos darbos jeb klaušās. Viņi pieveda muižai malku, plāva sienu un strādāja citus lauku darbus.¹

Latvieši karā

Kad Livonijai uzbruka ienaidnieks, arī latviešiem vajadzēja piedalīties karā. Viņi kalpoja gan vācu karavīriem — bruņiniekiem kā bruņu un ieroču nesēji, gan latviešiem bija pašiem savi karavīri — kājnieki un jātnieki.

Kauja pie Smolinas ezera

1502. gadā liels krievu karaspēks tuvojās Livonijas robežām. Apvienotie vācu un latviešu pulki devās pretī ienaidniekiem. Kauja notika

Brūņinieki sardzē pret Krieviju.
Pēc kādas 1539. gada kartes.

¹ Sākumā, kad muižu nebija, šīs klaušas un nodevas latviešu zemnieki deva pilij un bruņiniekiem kā nodokli par zemes pārvaldīšanu un aizsardzību.

Valters fon Pletenbergs.
Pēc 16. g. s. gleznas kopijas.

Smolinas ezera krastā pie Pliskavas pilsētas. Krievus sakāva, un ilgu gadu pēc tam viņi lika mieru Livonijai.

Latvieši šinī kaujā cīnījās ļoti varonīgi. Kara spēka virspavēlnieks un zemes valdnieks Valters Pletenbergs¹ latviešu pulkvedi Andreju Peniķi sevišķi apbalvoja.

¹Valters Pletenbergs bija Livonijas ordeņa mestrs. Livonijas ordenim viņa laikā bija izdevies uzvarēt savus sāncenšus — bīskapu un Rīgas pilsētu — un zemi apvienot.

Bez kaņiem toreiz zemi piemeklēja arī citas nelaimes. Uznāca neražas gadi. Zemnieki nespēja nomaksāt muižniekiem savas nodevas, nonāca parādos un trūkumā.

Dzimtbūšana

Daudz zemnieku tāpēc pameta savas mājas un meklēja citur vairāk laimes. Muižniekiem tas nepatika. Viņiem gan palika zemnieku zeme, bet pietrūka zemnieku kļaušu un nodevu. Tāpēc zemes pārvalde izdeva likumu, ka neviens zemnieks nedrīkst pamest savu novadu. Šo kārtību sauca par dzimtbūšanu, bet zemnieku — par dzimtcilvēku un muižnieku — par dzimtkungu.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kā sauca Latviju un Igauniju?

Ko šis vārds nozīmē?

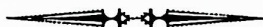
Kā sauca vāciešus, kas apmetās dzīvot uz laukiem?

Ko sauca par kļaušām?

Kādas nodevas latviešu zemniekiem bija jādod muižai?

Kāpēc latviešu zemnieks bēga no savas zemes?

Kā sauca kārtību, kas aizliedza zemniekam atstāt savu zemi?

TAUTASDZIESMAS

Kur, vācietī, tava zeme
Kur tie tavi kumeliņi?
Kam tu nāci šai zemē
Manus grūtus sviedrus ēst?

Kas kaitēja kundziņam
Kalniņā nesēdēt:
Lai tie pūta kādi vēji
Visi pūta sidrabiņu.

Es nabaga muižnieks,
Man deviņi darbinieki:
Trīs nomīra, trīs aizbēga,
Trīs aizbrauca žagaros.

Kungi, karu neceliet!
Mazi mani bāleliņi:
Nejaudāja bruņas nest,
Ne tērauda zobentiņu.

Es ar savu naidinieku
Uz ezera satikos:
Ledus gāja briku, braku,
Zobentiņi šņiku, šņaku.

Kungam bija kungam būt,
Dēliņam arājam;
Kundziņš pili paturēja,
Dēliņš tēva novadiņu.

Nāciet, kungi, skatīties,
Kāda mūsu dzīvošana:
Ūdens tek caur istabu,
Vardes lēca gultiņā.

Labāk mani karā kāva,
Ne celiņa maliņā:
Lielu kungu karā kāva
Suni ceļa maliņā.

ANDREJS PENIĶIS

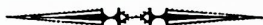
Andrejs Peniķis bija, tā sauktais, kuršu ķoniņš. Ķoniņi dzīvoja Kuldīgas apriņķī Turlavas un dažos kaimiņu pagastos. Viņi ilgāk par citiem latviešiem paturēja savu brīvību un nereti tiesību ziņā tika pielīdzināti vācu muižniekiem. Daži vēsturnieki domā, ka viņi bijuši seno kuršu ķēniņu pēcnācēji.

Livonijas ordeņa mestrs Valters Pletenbergs kā zemes valdnieks piešķīra Andrejam Peniķim par viņa nopelniem karā zemi uz lēni (angl. feud). Andrejs Peniķis, tāpat kā vācu bruņinieki-muižnieki, ar to kļuva par, tā saukto, vasali. Tas nozīmē, ka Andrejs Peniķis un viņa pēcnācēji drīkstēja piešķirtajā apgabalā ievākt klaugas un nodevas no zemniekiem tāpat, kā to drīkstēja muižnieki. Viņam savukārt nebija jādod nekādas klaugas vai nodevas citiem muižniekiem. Viņam bija arī jā rūpējas par karavīru, zirgu un ieroču sagādi karaspēkam kara laikā. Arī tas bija muižnieku pienākums.

Viens no Andreja Peniķa pēcnācējiem, Mārtiņš Peniķis, bija ģenerālis neatkarīgās Latvijas armijā un no 1928. līdz 1934. gadam Latvijas armijas virspavēlnieks.

Andreja Peniķa apbalvojuma dokuments skan šādi:

„Mēs, Valters fon Pletenbergs, vācu ordeņa Livonijas mestrs, atzīstam un atklāti apliecinām ar šo mūsu atklāto apzīmogoto rakstu, ka ar mūsu padomdevēju ziņu esam kuršu koniņam Andrejam Peniķim par viņa uzticamo palīdzību, ko viņš sniedzis mums un mūsu ordenim pagājušā karā un vaidu laikos Krievijā, un par palīdzību, ko viņš mums nākotnē varēs sniegt un gribēs sniegt — piešķirūši un izlēņojuši Kuldīgas draudzē vienu arkli¹ zemes viņam un viņa Isteniem mantiniekiem... Vēl esam piešķirūši un izlēņojuši minētajam Peniķim un visiem viņa Isteniem mantiniekiem pļavu trīs vezumu lielumā... Vēl esam minētajam Andrejam un viņa Isteniem mantiniekiem piešķirūši un izlēņojuši tiesību būvēt dzirnavas virs upes pie viņa zemes... to visu ar visādiem piederumiem... ar iekoptiem un neiekoptiem laukiem, pļavām, ganībām, aplokiem, cirsmām, birzīm, krūmiem, mežiem, ūdeņiem, upēm, ezeriem, strautiem, bišukokiem, bišu ganībām, zvejas vietām, putnu ķeršanas vietām un tā tālāk... Minētais Andrejs un viņa Istenie mantinieki... visu to iegūst... pēc lēņu tiesībām uz mūžīgiem laikiem.”

¹ Arklis (no liet. arklys — zirgs) — 13. gadsimtenī: zemes gabals, ko apstrādāja ar vienu zirgu. 16. gadsimtenī apmēram 100 hektāru (200 akru) bija viens arklis. Arkls (no liet. arklas) — zemkopja darba rīks.

Andrejs Knopkens sludina Rīgā Lutera mācības

Martiņš Luters un reformācija

1517. gada 31. oktobrī Vitenbergas pilsētā (Vācijā) Mārtiņš Luters protestēja pret dažām mācībām un paražām, kas bija ieviesušās kristīgajā (toreiz katoļu) baznīcā un nesaskanēja ar Jēzus Kristus mācībām un Bibli.

Ar to Luters ievadīja kustību, ko sauca par reformāciju jeb ticības atjaunošanu.

Reformācija strauji izplatījās daudzās zemēs.

Andrejs Knopkens

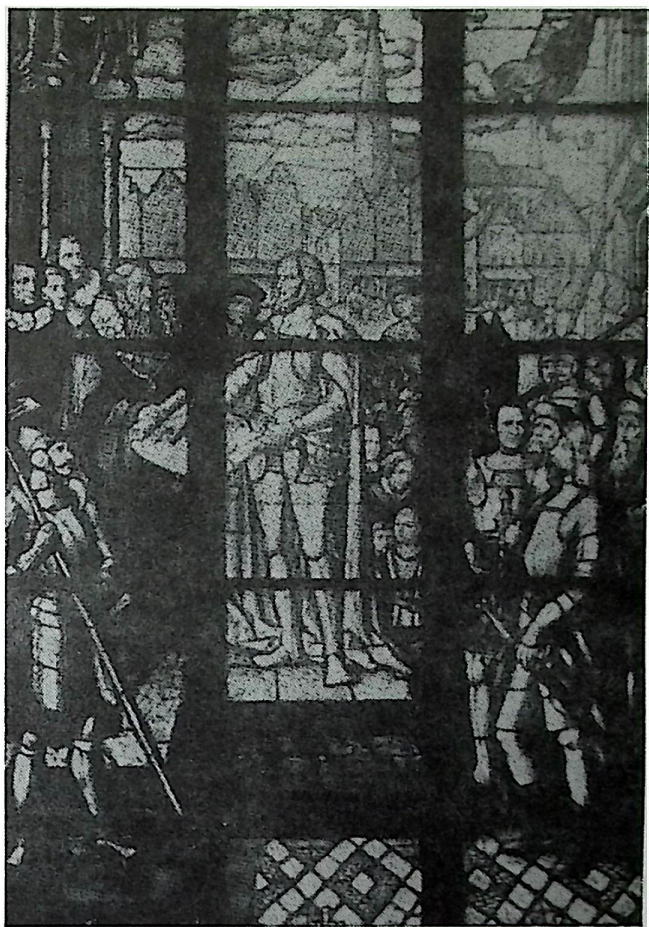
1521. gadā mācītājs Andrejs Knopkens pasludināja Lutera mācības arī Rīgā.

Rīga

Rīga jau toreiz bija ievērojama pilsēta. Pa Daugavu un zemes ceļiem tirgotāji iveda Rīgā dažādas preces gan no Livonijas, gan Krievijas un citām kaimiņu zemēm. Rīgas ostā savukārt ienāca kuģi, kas iveda ārzemju preces un izveda uz Vakareiropu vietējās bagātības. Rīdzinieki veikli tirgojās un kļuva turīgi.

Latvieši Rīgā

Arī latviešu zemnieki, bēgdami no saviem kungiem, centās nokļūt Rīgā. Čaklam strādniekam tur netrūka darba un maizes. Ja kāds

Valters Pletenbergs pasludina Rīgā luterticības brīvību.
Loga gleznojums Rīgas Doma baznīcā.

zemnieks bija nodzīvojis Rīgā vienu gadu un vienu dienu, muižniekam nebija vairs nekādas varas pār viņu, un viņš bija brīvs cilvēks.

Latvieši strādāja Rīgā dažādus darbus. Daudz latviešu strādāja ostā, kur svēra preces, izkrāva un iekrāva kuģus. Viņi dibināja savas amatbrālības, ieguva savus īpašumus un, cik spējami, cits citam palīdzēja.

Andrejs Knopkens un citi reformācijas sludinātāji prasīja, lai katrai tautai Jēzus mācību sludinātu šīs tautas valodā. Līdz reformācijai katoļu baznīcā dievkalpojumi notika gandrīz tikai latīņu valodā. Tagad arī latviešiem Rīgā bija savi dievkalpojumi. Rīgas Jēkaba baznīcā viņi nodibināja pirmo latviešu draudzi.

Tika dibinātas arī pirmās latviešu skolas.

Livonija pieņem luterticību

Drīz vien ne tikai Rīga, bet visa Livonija pieņēma reformāciju un luterticību.

Sākumā par reformāciju un luterticību izšķīrās pilsētnieki un muižnieki. Zemniekus vienkārši pierakstīja kungu ticībai.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kad Mārtiņš Luters protestēja pret katoļu baznīcas mācībām, kas nesaskanēja ar Kristus evaņģeliju? Kur tas notika?

Kā sauca jauno reliģisko kustību?

Kas pirmais pasludināja Luteru mācības Rīgā? Kurā gadā?

Kā Rīga kļuva bagāta?

Kāpēc latviešu zemnieki bēga uz Rīgu?

Kādā valodā notika dievkalpojumi pirms un pēc reformācijas?

TAUTASDZIESMAS

Iesim, brāļi, mēs uz Rīgu,
Rīgā laba dzīvošana:
Rīgā rej zelta suņi.
Sidraboti gaiši dzied.

Es apjāju visu Rīgu,
Salmu juntu neredzēju:
Šķindeļiem, dakstiņiem,
Ozoliņā galdiņiem.

Ej, kundziņi, Rīgas kungī,
Jūsu resnus vēderiņus!
To jums dara cepti cāļi,
Aiz Daugavas kāpostiņi.

Kur tu iesi, bāleliņi,
Baltas kājas apāvies?
— Ieš', māsiņa, es uz Rīgu
Zelta naudas pelnīties.

ATKĀRTOJUMAM: NOTIKUMI LIVONIJĀ

1290. gadā: beidzas zemgaļu brīvības cīņas

1384. gadā: Anglijā mirst Džons Viklifs (John Wycklif), priekšreformators

1386. gadā: Lietuvas un Polijas apvienošanās ar Jagaili kā ķēniņu

1410. gadā: lietuvieši sakauj Livonijas ordeni pie Tannenbergas

Ap 1450. gadu: Gutenbergs izgudro grāmatu iespiešanas māku

1453. gadā: turki ieņem Konstantinopoli

1483. gadā: Eislebenā (Vācijā) dzimst Mārtiņš Luters

1492. gadā: Kristaps Kolumbs atrod Ameriku

1494. gadā: dzimtbūšana pirmo reizi pieminēta Livonijas dokumentos

1502. gadā: Valters Pletenbergs sakauj krievus pie Pliskavas

1517. gada 31. oktobrī: Mārtiņš Luters piesit 95 tezes pie Vitenbergas pils baznīcas durvīm

1521. gadā: Andrejs Knopkens pasludina reformāciju Pēterā baznīcā Rīgā

1522. gadā: Silvestrs Tegetmeijers pasludina reformāciju Jēkaba baznīcā Rīgā

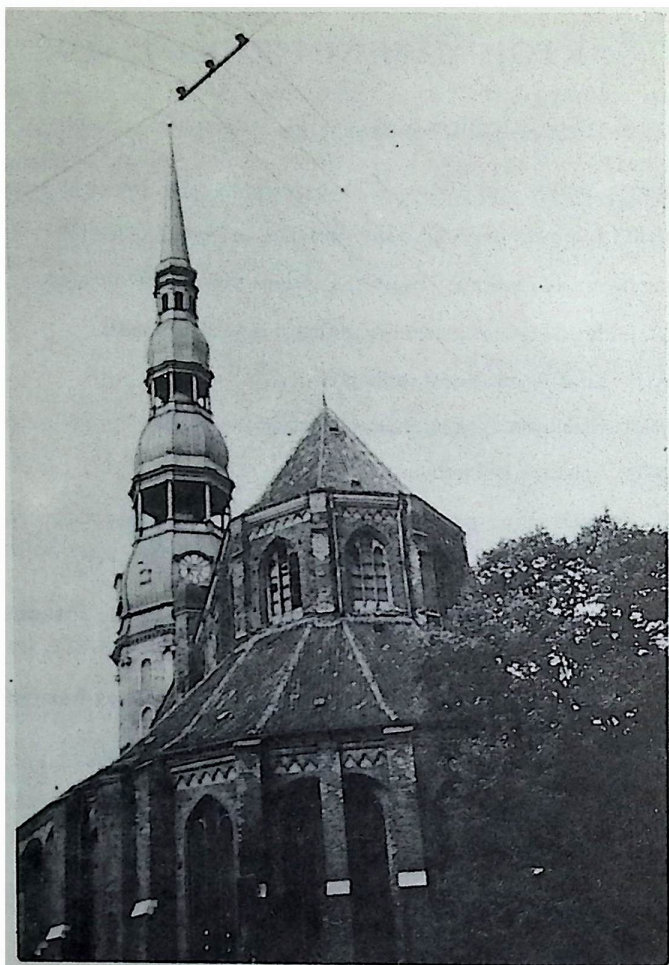
1540. gadā: dibināts jezuitu ordenis: sākas katoļu asa cīņa pret reformāciju

1546. gadā: mirst Mārtiņš Luters

1558. gadā: Jānis Briesmīgais iebrūk Livonijā: sākas Livonijas karš

1560. gadā: maskaļi sakauj Livonijas ordeni pie Ērgemes

1561. gadā: Livonijas sadalīšana

Rīgas Pēterča baznīca ar atjaunoto torni 1974. gadā.

RĪGAS PĒTERČA BAZNĪCĀ Andrejs Knopkens bija mācītājs, kad viņš pasludināja Rīgā Luterā reformācijas mācības. Baznīca vēstures avotos minēta jau 1209. gadā. Tad Jersikas karalis Visvaldis pils pagalmā padevās bīskapam Albertam (sk. 57. lpp.!). Baznīca vairākkārt nopostīta kara darbībā vai ugunsgrēkos. Attēlā redzamā celtnē celta 1746. gadā un bija ar augstāko koka konstrukcijas torni (120 m) pasaulē. Baznīca gāja bojā 1941. gadā, bolševikiem atkāpjoties no Rīgas. Baznīcas tornis 1974. gadā uzcelts par jaunu, ne vairs koka, bet dzelzs konstrukcijā.

Baznīca pati nav vēl atjaunota: tur bolševiki ierīko mūzeju.

Rīgas Jēkaba baznīca. Kāds 19. g. s. attēls.

RĪGAS JĒKABA BAZNĪCĀ reformācijas mācības sludināja 1522. gadā Silvestrs Tegetmeijers. 1524. gadā šeit nodibināja pirmo latviešu draudzi ar Nikolaju Rammu kā mācītāju.

Baznīca arī minēta jau 13. g. s. dokumentos. Kad pēc Livonijas sadalīšanas arī Rīga 1582. gadā padevās poļu ķēniņam Stefanam Batorijam, baznīca tika nodota katoļiem. Tas izraisīja Rīgā, tā sauktos, kalendāra nemierus (nemiernieki prasīja arī jaunās, pāvesta Gregorija ievestās kalendāra sistēmas atcelšanu). Nemierus apspieda ar poļu kara spēka palīdzību.

Zviedrijas ķēniņš Gustavs Ādolfs 1621. gadā atdeva baznīcu atpakaļ luterāņiem. Kad 1924. gadā Latvijas valdība nodeva baznīcu katoļiem, pret to atkal protestēja luterticīgie latvieši. Ar 1924. gadu baznīca ir Latvijas katoļu archibīskapa sēdeklis.

Kaŗš, mēris un sveŗas varas plosa Vidzemi

Jāņa Briesmīgā iebrukums 1558. gadā

1558. gadā Livonijā iebruka krievu valdnieka Jāņa Briesmīgā kaŗapulki. Livonijas kaŗaspēks nespēja krieviem pretoties un sauca palīgā citas valstis.

Livonijas sadalīšana 1561. gadā

Par ņo palīdzību ņis valstis sadalīja Livoniju savā starpā. Zviedri un dāņi sadalīja Igauniju. Polijas — Lietuvas apvienotā ķēniņvalsts ieguva Vidzemi un Latgali. Kurzeme un Zemgale paturēja savu valdnieku-hercogu un tika turpmāk saukta par Kurzemes hercogisti.¹

1561. gadā Livonijas valsts beidza pastāvēt.

Vēl divdesmit gadus pēc Livonijas sadalīšanas Jānis Briesmīgais ar saviem kaŗapulkiem postīja Vidzemi. Viņa kaŗavīri neķēlīgi mocīja un slepkavoja cilvēkus, izlauptīja un dedzināja viņu majas. Kāds ceļinieks ņai laikā raksta, ka zeme bijusi tā izpostīta, ka no Rīgas līdz Tērbatai nav dzirdējis ne gaili dziedam, ne suni rejam.

Tad poļu ķēniņš Stefans Batorijs padzina krievus. Zemē iestājās miers, bet ne uz ilgu laiku.

Poļu-zviedru kaŗš 1600. gadā

1600. gadā sākās poļu-zviedru kaŗš. Atkal gadu desmitus sveŗi kaŗapulki posta, laupa, dedzina un slepkavo Vidzemē.

¹Kurzemē īpaŗumus ieguva arī Dānija un Prūsija. Vēlāk tos pārņēma Kurzemes hercogiste.

Jānis Briesmīgais

Stefans Batorijs

Bads un mēris

Līdz ar kaņiem izpostītajā zemē izcēlās briesmīgs bads. Tam sekoja dažādas slimības, sevišķi *mēris*.¹ Tūkstošiem cilvēku mirst un paliek neaprakti ceļmalās.

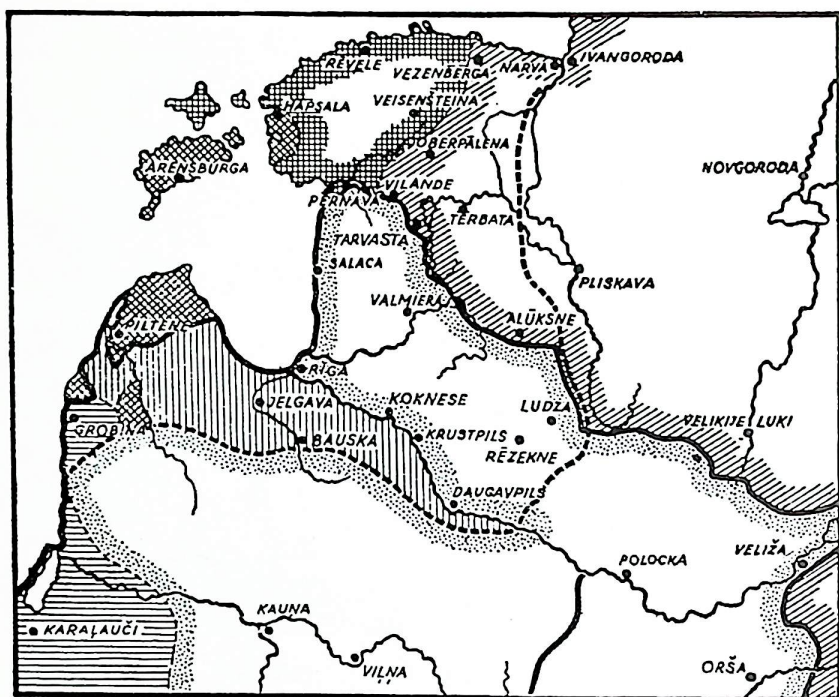
Zviedri padzen poļus

Pēc niknām cīņām beidzot zviedri iekāpo Vidzemi, bet Latgale paliek poļu varā. Kaņi un mēris tomēr nemitas. Zviedriem vairākkārt jācīnās un jāsgādā zeme pret poļu un krievu iebrucējiem.

Ziemeļu karš 1700. gadā

1700. gadā sākās lielais Ziemeļu karš. Šai karā viens pret otru cīnījās abi toreiz ievērojamākie valdnieki: Zviedrijas ķēniņš Kārlis XII un Krievijas cars (ķeizars) Pēteris I.

¹Mēris — angl. plague, Black Death.

LIVONIJAS SADALĪŠANA 1562 G.

MASKAVAS V.
 ZVIEDRU ĪP.
 DĀŅU ĪPAŠ
 KETLERA HERCOĢISTE
 PRŪSIJAS HERC.

Punktētā līnija no Narvas līdz Alūksnei: Polijas-Krievijas robeža pēc 1582. g.

Jaunais un kareivīgais zviedru ķēniņš sakauj dāņus, poļus, sakšus un sākumā arī krievus vairākās kaujās. Bet tad Kārlis XII ar saviem karapulkiem pārceļas no Vidzemes tālu prom uz Krievijas dienvidiem. Krievi to izmanto. Viņi iebrūk Vidzemē un atkal posta un slepkavo. Krievu karaspēka virspavēlnieks ziņo cāram Pēterim: „Šai zemē vairs nav ko postīt. No Rēveles¹ līdz Rīgai viss ir iznīcināts.”

1710. gadā krievi ieņem Rīgu. Visa Vidzeme tagad ir Krievijas varā. Sākas viens no visgrūtākiem laikiem latviešu tautas vēsturē.

¹Rēvele — Tallina, Igaunijas galvaspilsēta.

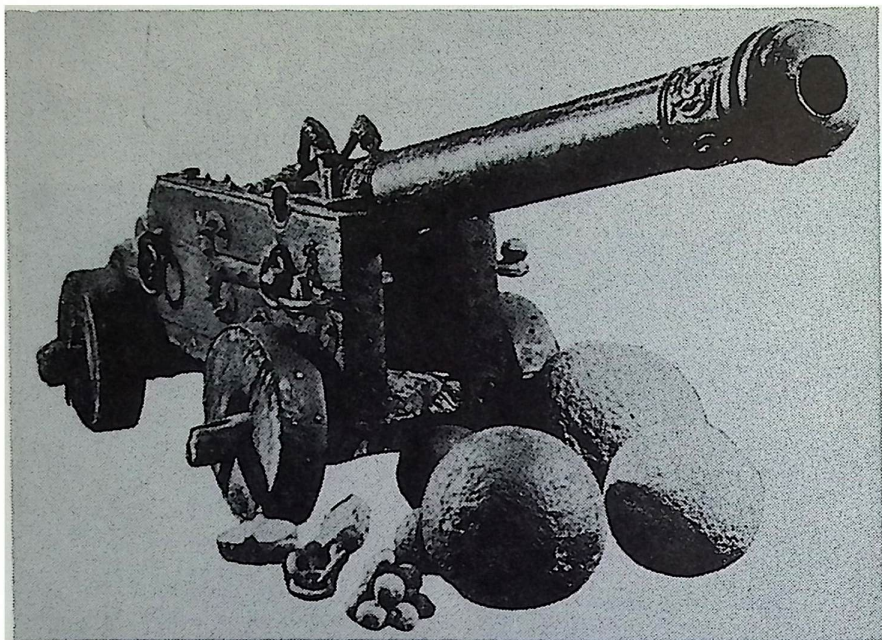

Pēteris I

Kārlis XII

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

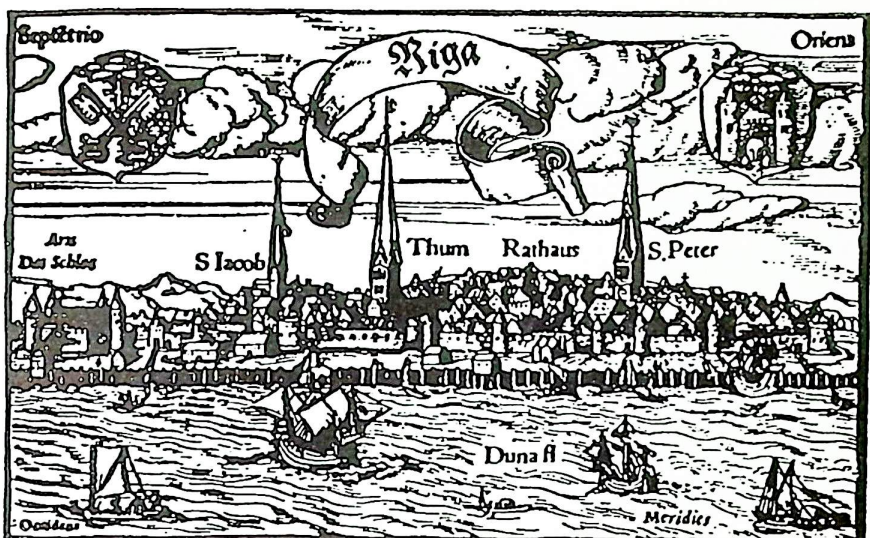
Kuŗas zemes valdnieks bija Jānis Briesmīgais?
 Padomā: kāpēc viņu sauca par Briesmīgo?
 Kas palīdzēja Livonijai cīņās pret Jāni Briesmīgo?
 Kā tika sadalīta Livonijas valsts?
 No kuŗa līdz kuŗam gadam poļi valdīja Vidzemē?
 Kuŗa tauta nomainīja poļu varu Vidzemē?
 Kuŗas valsts varā palika Latgale?
 Kā sauc briesmīgo slimību, kas tajos laikos sekoja kuŗam un badam?
 Kad sākās lielais Ziemeļu kuŗš?
 Kas bija galvenie pretinieki šai kuŗā?
 Kuŗā gadā krievi ieņēma Rīgu?

16. g. s. lielgabals.
Rīgas vēsturiskajā mūzejā.

Krievi apšauda Čēsis 1578. gadā.

Rīga 1574. gadā.

Kaņavīri 17. g. s.

Redzami t. s. musketieri, šauteni pielādējot un izšaujot.

Zviedri pāriet Daugavu pie Rīgas 1701. gadā.

IEGAUMĒJAMI GADU SKAITĻI

1561 — 1629: poļi valda Vidzemē.
 1629 — 1710: zviedri valda Vidzemē.
 1710 — 1918: krievi valda Vidzemē.

TAUTASDZIESMAS

Krievi, krievi, maskalīti¹
 Kam nokāvi bāleļņus!
 Kam pameti rudzu lauku
 Kā ūdeni ligojam!

Zila zaļa gaisma ausa,
 Iesarkana saule lēca —
 Vai tie mani bāleļņi
 Krievu pili dedzināja?²

Kungi mani kaŗā sūta,
 Ne man plintes, ne zobena,
 No niedrites plinti taisu,
 No skangales zobentiņu.

Kalnā kāpu raudzīties,
 Kas ar manu tēvu zemi,
 Vai ar leitis, vai tatāris,³
 Vai irbite purināja.

¹Krievus 16. gadsimtenī sauca par maskaļiem jeb maskavitiem (pēc viņu galvas pilsētas Maskavas).

²Domā, ka šī tautasdziesma apdzied vāciešu un latviešu iebrukumu Krievijā 1558. gadā.

³Tatāri — Āzijas tauta. Daudz tatāru bija Jāņa Briesmīgā kaŗapulkos. Viņi bija pazīstami ar savu ārkārtīgo nežēlību.

Rūci, rūci, pārkonīti,
Skaldi tiltu Daugavā,
Lai nenāca poļi, leiši,
Manā tēvu zemītē!

Es savam kumeļam
I kājiņas pabučoju:
Tas iznesa augumiņu
No skaudrā zobeniņa.

KARĪ LATVIJĀ: 1558 — 1710

- 1558 — 1582: Jāņa Briesmīgā iebrukums (Livonijas karš).
1600 — 1629: zviedru un poļu-lietuviešu karš.
1654 — 1660: pirmais Ziemeļu karš: zviedri pret poļiem un krieviem;
krievu cars Aleksejs Michailovičs iebrūk Vidzemē un aplenc Rīgu;
zviedri iebrūk Kurzemē, aizved gūstā hercogu Jēkabu; krievi un
zviedri iebrūk Latgalē.
1700 — 1710: lielais Ziemeļu karš: zviedri pret dāņiem, poļiem,
sakšiem, krieviem.

LAIKMETA DOKUMENTI

Laikmeta dokumenti stāsta, ka 1578. gadā krievi aplenca Cēsu pili. Tur bija paglābušies ap 300 cilvēku, gan vācieši, gan latvieši. Zinādami, cik briesmīgi iebrucēji bija spīdzinājuši un slepkavojuši savus gūstekņus, pils aizstāvji nolēma nepadoties. Piecas dienas krievi apšaudīja pili ar lielgabaliem. Kad pils vairs nevarēja turēties, visi atlikušie pils aizstāvji sapulcējās pils baznīciņā, zem kuņas pagrabā atradās mucas ar pulveri. Tur viņi noturēja svētbrīdi un saņēma svēto vakarēdienu. Tad, dziedādami „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils”, viņi aizdedzināja pulvera degli. Pils uzsprāga gaisā, aprakdama zem drupām visus varonīgos pils aizstāvjus.

Lai briesmīgie iebrucēji viņiem nepieklātu, latviešu zemnieki dažreiz glābās ar viltību. Viņi izmina takas uz nepārejamiem purviem, kamēr savās meža slēptuvēs centās ieiet, neatstājot nekādas pēdas. Sekojot iemītām takām, svešie laupītāji ar visiem zirgiem iedrāzās purvu dumbrājā un tur nogrima.

Kāda latviešu teika stāsta par Tūteres ozolu. Krievu sirotāji pie tā piesējuši latviešu zemnieku un taisījušies to dzīvu sadedzināt. Bet latvietis sarāvis saites, pakēris ilksi un nositis septiņus krievus — savus mocītājus.

Vairākas teikas saglabātas arī par Kārli XII. „Kad zviedri no Cēsu pils gājuši prom,” vēsti kāda teika, „tad pats ķēniņš iespraudis uz mūra bērza viciņu. Iespraudis ačgārni: tievgali zemē, rezgali augšā. Teicis, ja bērziņš augšot, šis nāksot vēl un paņemšot savu kroni. Vidzemei tad atkal klāšoties labi. Un audzis arī tas bērziņš. Vēl tagad uz Cēsu pils drupām zaļo vairāki bērziņi.” Bet ķēniņš vairs neatnāca.

Par Pēteru I kaņupulku postījumiem Igaunijā un Vidzemē liecina ģenerāļa Šeremetjeva ziņojumi caram: „... ienaidnieka zemē vairs nav ko postīt... Nekas nav vairs saglabāts bez Pērnavas un Rēveles, un ir vēl šur tur kāda muiža jūrmalā... Apdzīvotas vietas vairs atrodamas tikai uz kartes... Ko lai iesāku ar laupījumu? ... Lopus un igauņus esam saķēruši lielā skaitā. Govis tagad var dabūt par trim altiniem, aitas par divām dengām, mazus bērnus par vienu dengu, lielākus par givnu, četrus par altīnu...”

Ziņojums apstiprina, ka krievi ar gūstekņiem tirgojušies kā ar vergiem. Daudzus pārdeva verdzībā turkiem un citās austrumu tautās.

Alūksni 1702. gadā pret 12 000 krieviem aizstāvēja trīs simti latviešu kaņavīri zviedru majora Floriana Tīlo fon Tīlova vadībā. Kad pēc bezcerīgas cīņas pilsētas aizstāvji padevās un krievi jau bija iemaršējuši Alūksnē, lai pārņemtu pili un cietoksni, kāds zviedru artilērijas kapteinis kopā ar latviešu apakšvirsnieku uzspridzināja Alūksnes pili krievu acu priekšā. Saniknoti, krievi aizveda gūstā visus 588 Alūksnes civiliedzīvotājus. Starp aizvestajiem bija arī latviešu Bībeles tulkotājs prāvests Ernests Gliks (mira Maskavā 1705 gadā). Viņa audzumeita (latviete?) kļuva par Pēteru I sievu un vēlāko carieni Katrīnu I.

Kārlim XII viņa uzvarā pār sakšiem pie Rīgas palīdzēja latviešu zvejnieki Jāņa Nariņa vadībā. Viņi noorganizēja dūmu aizsegu, ko radīja aizdedzinātās slapju salmu kaudzes. Necaurredzamajos dūmos citi zvejnieki un laivinieki pārcēla pāri kaņaspēku.

Chronisti stāsta, ka arī Kārļa XII uzvaru pār krieviem pie Narvas sekmējis latviešu zemnieks Stepiņš Krauklis; viņš parādījis slepenu ceļu, kā nokļūt krievu aizmugurē.

Vairāki 17. gadsimtena ceļotāji cildina latviešus kā meistarus šaušanas mākslā. „Viņi ir ļoti precīzi šaušanā. Viņu bises (šautenes) gan ir ļoti maza kalibra un apmēra, nav iespaidīga izskata, un lode ir tikai zirņa lielumā. Tomēr parastais latviešu zemnieks ar to prot tik lietpratīgi apieties, ka var nevien trāpīt zvirbuli lielā attālumā, bet pat

uzdrošinās doties pretī lācim Pie jostas viņiem karājas arī mazs cirvītis un nazis. Tos viņi prot tik droši mest, ka no 30 soļu attāluma viņi var trāpīt plaukstas lieluma mērķī.”

Šīs latviešu šaušanas mākslas dēļ vācu muižnieki baidījās viņus apbruņot. Toties zviedri viņus labprāt saistīja savos karapulkos un organizēja sevišķus latviešu bataljonus. Zviedru virsnieki cildināja latviešus kā labus karotājus, ja vien viņiem dodot pietiekami uztura. Tāpat vēstures avoti cildina latviešu varonību Rīgas aizstāvēšanā gan pret zviedru Gustava Ādolfa, gan vēlāk krievu Aļekseja Michailoviča pulkiem.

1710./11. gada mēri Vidzemē dažos apgabalos apmīra četri no pieciem iedzīvotājiem. Rīgā mirušais Benjamins Depkins atstājis mēra aprakstu. Slimība izpaudusies karstumos un augoņos. Nāve iestājusies dažu dienu laikā. Mirušos nav bijis iespējams vairs aprakt, un tie gulējuši nenovākti pilsētas ielās. Lai pārspētu nelabo smaku, pilsētas laukumos un ielu stūros dedzināti paegļi un dzīvnieku ragi un nagi.

Mācītājs Bernhards Binemanis — mēri pārdzīvojis — apraksta to savā dziesmā:

Šī sērga mēdz kā avis kaut,
Kā zivis saņemt lomā
Un dažu labu bedrē raut,
Pirms tas uz nāvi domā.
Gan ātri apcērt zobens daudz,
Bet mēris vēl jo žiglāk žņaudz,
Nedz, ko tas apņem, rauga . . .

(Par Ziemeļu kara notikumiem raksta rakstnieks E. Aistars savā romānā „Plosti” un A. Johansons savā eseju krājumā „Pakavu dunoņa”. Tāpat kara un mēra šausmas apraksta A. Grīns savos romānos un stāstos un K. Ābele savās balādēs.

Rīgas padošanās Pēterim Pirmajam 1710. gadā teiksmaini aprakstīta Raiņa lugā „Rīgas ragana.” Sk. arī E. Dunsdorfa „Mūžīgais latviešu karavīrs” 130. — 178. lp. un pēcvārdos minētās vēstures grāmatas!)

Kurzeme iegūst kolonijas Afrikā un Amerikā

Kurzemes hercogiste

Kamēr Vidzemē pēc kārtas valdīja poļi, zviedri un krievi, Kurzeme un Zemgale bija patstāvīga valsts un saucās par Kurzemes hercogisti. Jelgava kļuva par Kurzemes hercogistes galvas pilsētu.

Gothards Ketlers

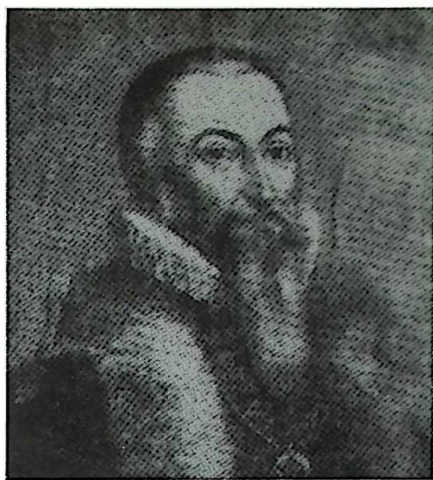
Pirmais Kurzemes hercogs bija *Gothards Ketlers*. Viņa valdīšanas laikā Kurzemē uzcēla 70 baznīcas. Tāpat Gothards Ketlers rūpējās par skolām latviešu bērniem.

Hercogs Jēkabs un kolonijas

Ievērojamākais no Kurzemes hercogiem bija Gotharda Ketlera mazdēls hercogs *Jēkabs* (1642-1682).. Viņa laikā Kurzeme ieguva savā īpašumā kolonijas: Svētā Andreja salu Gambijas upes grīvā Afrikā un Tobago salu Dienvidamerikas piekrastē. Svētā Andreja salā kurzemnieki uzcēla savu cietoksni (fortu). Viņu tirdzniecības punkti bija vairākās citās vietās Gambijas upes salās un piekrastē.

Rūpniecība

Hercogs Jēkabs rūpējās arī par rūpniecības attīstību Kurzemē. Kuģu būvētavas Ventspilī un Kuldīgā, vēlāk arī Liepājā, būvēja tirdzniecības un kara kuģus gan Kurzemes pašas flotei, gan Anglijai, Holandai un

Hercogs Gothards Ketlers

citām valstīm. Vairākās vietās Kurzemē darbojās dzelzs un vara cepli, kokzāģētavas, lieltgabalu, šauteņu un pulvera darbnīcas. Citur tecināja darvu, gatavoja buru audeklus un citas drēbes, arī stiklu, papīru, ziepes utt.

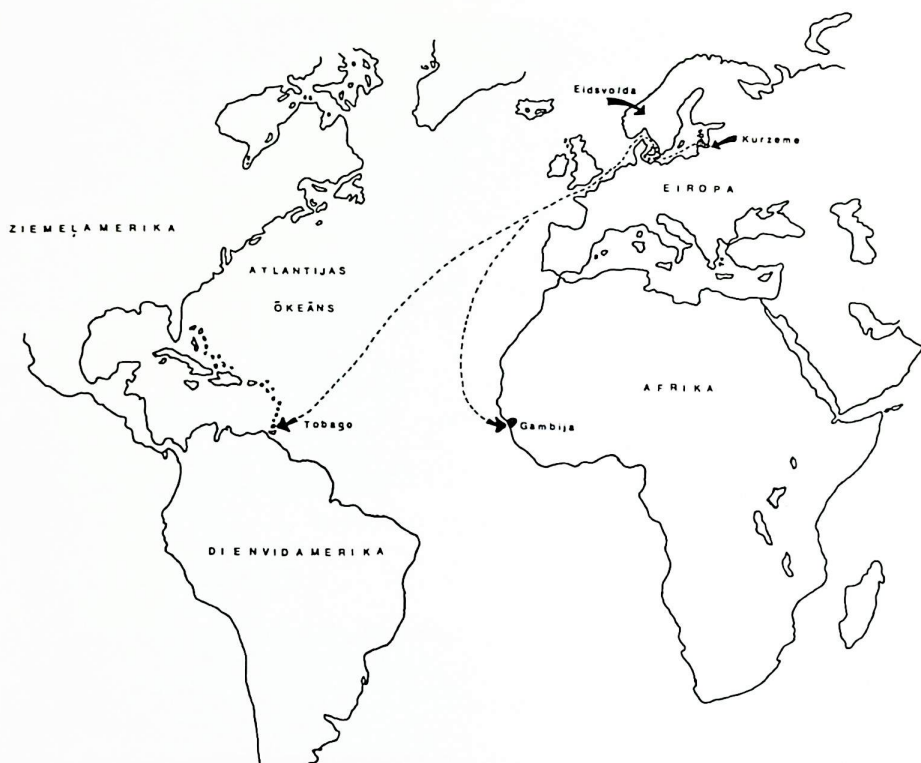
Tirdzniecība

No kolonijām Kurzemes kuģi atveda zilonkaulu, cukuru, tabaku, kafiju, risus, augļus, garšvielas, pērles un citas preces.

Gan Kurzemes ražojumus, gan koloniju preces pārdeva ārzemēs. Hercoga kasē ienāca daudz naudas. Kādu laiku hercogu Jēkabu uzskatīja par bagātāko cilvēku Eiropā.

Zviedru iebrukums

Bet hercogs Jēkabs bija miermīlīgs cilvēks. Viņš maz rūpējās par valsts aizsardzību. To izmantoja zviedri, iebruka Kurzemē, aizveda hercogu gūstā un izlaupīja viņa zemi. Angļi savukārt atņēma Kurzemei viņas kolonijas.

Kuršemes kolonijas.

Eidsvoldā (Norvēģijā) hercogam Jēkabam piederēja dzelzs raktuves.
(Zīmējusi Asja Lejiņa.)

Ernests Bīrons

Pēc lielā Ziemeļu kara arvien uzbāzīgāk Kurzemei uzmācās Krievija. Pēdējie hercogi nonāca arvien lielākā Krievijas atkarībā. Viens no viņiem — *Ernests Bīrons* — uzcēla Jelgavā un Rundālē lielas, skaistas pilis pēc slavenā itāļu architekta (Rastrelli) metiem.

Krievija valda pār visu Latviju

1795. gadā Krievija pievienoja Kurzemi sev. Tā kā iepriekš (1772) viņa bija ieguvusi arī Latgali, visa Latvija nu bija Krievijas valdīšanā.

Jelgavas pils

Rundāles pils.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kuŗus Latvijas apgabalus apvienoja Kurzemes hercogiste?
Kas bija Kurzemes hercogistes galvas pilsēta?
Kas bija pirmais Kurzemes hercogs?
Par ko viņš sevišķi rūpējās?
Kuŗš bija ievērojamākais Kurzemes hercogs?
Apmēram kad viņš valdīja?
Nosauc Kurzemes kolonijas un parādi tās kartē!
Ko hercoga Jēkaba laikā raŗoja Kurzemē?
Kā beidzās Kurzemes ziedu laiki?
Ar ko ievērojams hercogs Ernests Bīrons?
Kad izbeidzās Kurzemes hercogistes patstāvība?
Kuŗa valsts ieguva Kurzemi un Zemgali?

HERCOGS JĒKABS

Kad 1587. gadā mira pirmais Kurzemes hercogs Gothards Ketlers, par Kurzemes hercogiem — pēc mirušā hercoga testamenta — nāca abi viņa dēli: vecākais Frīdrichs valdīja pār Zemgali, ar galvas pilsētu Jelgavu, un jaunākais Vilhelms — pār Kurzemes daļu, ar galvas pilsētu Kuldīgu.

Abi hercogi, bet sevišķi jaunākais Vilhelms, ķīldojās ar vareno Kurzemes muiŗniecību. Muiŗnieki brāļi Magnuss un Gothards Nolde atteicās dot hercogam padevības zvērestu. Kad par sodu hercogs atņēma abiem muiŗniekiem viņu Kalētu muiŗu, brāļi Noldes sūdzējās Polijas ķēniņam, kuŗam bij tiesas vara pār Kurzemes hercogu.

Kad brāļi Noldes, līdz ar citiem muiŗniekiem, ieradās uz muiŗniecības sapulci (landtagu) Jelgavā, kādu nakti viņu dzīvokli iebruka hercoga kareivji (to vidū vairums latvieŗu), izdzina brāļus Noldes tirgus laukumā un tur nogalināja.

Polijas ķēniņa tiesa atzina, ka kareivji izpildījuŗi hercoga Vilhelma pavēli, un tāpēc hercogu Vilhelmu atcēla no amata un padzina no Kurzemes. Par Kurzemes hercogisti tagad atkal valdīja viens hercogs — Frīdrichs.

Tā kā hercogam Frīdriham pašam nebija bērnu, pēc viņa nāves par hercogu apstiprināja padzītā brāļa Vilhelma dēlu Jēkabu.

Jēkabs, dzīvodams pie tēva ārzemēs, bija apceļojis Franciju, Holandi un Angliju (Anglijas ķēniņš Jēkabs I bija viņa krusttēvs), daudz redzējis, vērojis un mācījies. Sevišķi daudz viņš mācījās no holandieŗiem, kas toreiz bija slaveni kuŗinieki un tirgotāji un mēdza sacīt: „Brīvi jātirgojas visur, kaut vai ar velnu ellē!”

Svešās zemēs redzēto Jēkabs centās piepildīt Kurzemē.

„Visās Kurzemes malās sākas neredzēta rošība. Viena pēc otras paceļas jaunas rūpnīcas, zāgētavas, darvas tecinātavas. Piecpadsmiņt dzelzs un septiņus vara ceļus uzceļ Jēkaba laikā, tāpat lielāku skaitu stikla, pulvera, papīra un ziepju fabriku, vairākas austuves un ieroču kaltnes.

Kurzemes ostās, sevišķi Ventspilī, nepārtraukti strādā kuģu būvētavas. Jēkabam nepietiek ar purva rūdu, kas atrodama Kurzemē, un viņš nomā dzelzs un vara raktuves Norvēģijā.

Gan cittautu speciālisti, gan latviešu amata meistari strādā hercoga uzņēmumos, bet saražotās preces un labību steidz izvest uz ārzemju tirgiem. —

Jēkabs slēdz tirdzniecības līgumus ar Franciju, Portugāli, Spāniju un Angliju. Viņš ir tik bagāts, ka var aizdot naudu, kuģu lielgabalus un dažādus kara materiālus Anglijas karaļiem . . .

Lai gan daļu no saviem kuģiem Jēkabs pārdod Francijai un Anglijai, tomēr pašai Kurzemei tai laikā ir lielāka flote nekā Francijai. Ventspilī vien uzbūvē vairāk nekā 120 kuģu. Trešā daļa no tiem kara kuģi . . .

Viņa ievērojamākais politiskais akts tomēr bija koloniju iegūšana. Tās bija Tobago sala Rietumindijā, pie Amerikas krastiem, un Gambija ar Sv. Andreja salu, Gambijas upes grīvā, pie Afrikas krastiem. Šeit uzcēla cietokšņus — tā sauktos „Jēkaba fortus”, nosūtīja kolonistus. No kolonijām ieveda zilonkaulu, pārles, dārgus kokus, kafiju, cukuru, garšvielas, rīsu, vaniļu, augļus, krāsvielas. Jelgava kļuva par galveno centru un noliktavu siltzemju precēm visai Austrumeiropai . . .

Nāk klāt arvien jauni nodomi. Jēkabs plāno rakt kanālus, kas savienotu Jelgavu ar Daugavu un jūru, lai vēl vairāk veicinātu savas galvaspilsētas tirdzniecību” (Uldis Ģermanis „Latviešu tautas piedzīvojumi” 129. — 130. lp.).

Bet tad nāk sabrukums. Izceļas par jaunu karš starp poļiem un zviedriem. Kurzeme ir Polijas-Lietuvas sabiedrotā. Zviedri iebrūk Jelgavā, aizved Jēkabu gūstā un smagi postā Kurzemi. Kolonisti aiziet bojā slimībās vai cīņās ar iedzimtiem, sevišķi indiāņiem Tobago salā, kā arī jūras laupītājiem un angļu, franču un holandiešu kaŗavīriem, kas grib kolonijas iegūt katrs savai valstij. Beidzot Anglija, kaut būdama hercoga Jēkaba parādniece, atņem ar veiklu diplomātiju Kurzemei viņas kolonijas (1664).

1660. gadā zviedri atbrīvo hercogu Jēkabu. Ap 2000 latviešu zemnieku dodas uz Rīgu, lai sagaidītu savu valdnieku atgriežamies dzimtenē. Gan hercogs mēģina vēl atjaunot izpostīto Kurzemi, taču tas vairs neizdodas. 1682. gadā Kurzemes slavenākais hercogs mirst. Ar to izbeidzas Kurzemes hercogistes ziedu laiki.

ANGLIJAS VALSTS DOKUMENTI — SOLĪJUMI KURZEMES HERCOGAM

1649. gadā sūtnis Džons Kochrans raksta:

„Es, Džons Kochrans, bruņinieks, Lielbritānijas un Īrijas karaļa Kārļa II sūtnis pie augstdzimušā Dānijas un Polijas karaļa un Kurzemes hercoga, pamatojoties uz karalisko pilnvaru un uzdevumu, ar šo apsolos sava karaļa vārdā, ka tiks samaksāts par visu kara materiālu un visu pārējo, ko viņa augstība Jēkabs, Kurzemes hercogs, piegādās vai ir piegādājis slavenā piemiņā aizgājušā, augstdzimušā karaļa Kārļa I un tagad valdošā karaļa Kārļa II vajadzībām. Samaksu izdarīs vai vērtību atlīdzinās viņa augstībai Kurzemes hercogam vai viņa augstības mantiniekiem augstdzimušais karalis, tikko Dieva žēlastība viņu atkal ieņems viņa senču tronī. Pret godājamo Kurzemes valdošo namu karalis vienmēr izturēsies ar sirsnīgu draudzību un pateicību, lai hercogs redzētu, ka viņš savu draudzību un laipnību ir veltījis ļoti pateicīgam karalim.”

1650. gadā karalis Kārlis II raksta:

Rakstu Jums (hercogam Jēkabam), lai pateiktos . . . jo sevišķi par sešu kuģu aizdošanu, no kuriem trīs jau nosūtīti sēra Džona Kochrana rīcībā, kas savukārt izraudzījis to saņemšanai mūsu uzticamo un mīloto pulkvedi Džonu Ogilviju Apsolām nevien atdot šos kuģus un viņu apkalpi, bet arī atlīdzināt visus izdevumus” (E. Dunsdorfa „Senie stāsti”, 85. — 86. lp.).

Anglijas parāds Kurzemei nav atdots vēl šodien, un Anglija savu sirsnīgo draudzību Kurzemes hercogam parādīja, atņemot viņa kolonijas. . . .

HERCOGS ERNESTS BĪRONS

Daži saka, ka Ernests Bīrons esot bijis latvietis. Katrā ziņā viņš nebija muižnieku dzimuma, un tāpēc vien Kurzemes muižniecība viņu nicināja. Viņš dzīvoja vairāk Pēterpilī, nekā Kurzemē, un iesaucās Krievijas politikā. Kādu laiku viņš bija faktiskais valdnieks Krievijā. Bet tad kādā apvērsumā Ernestu Bīronu apcietināja un izsūtīja uz Sibīriju. Tikai sirmā vecumā viņam ļāva atgriezties Kurzemē. Tur viņš atteicās no hercoga troņa par labu savam dēlam Pēterim. Pēteris Bīrons tad nu bija pēdējais Kurzemes hercogs.

Vispār Kurzemes hercogistes raibie likteņi pievērsuši latviešu rakstnieku uzmanību. Par tiem raksta Aleksandrs Grīns (romāni „Nameja gredzens”, „Zemes atjaunotāji”, „Tobago”, vairākas noveles krājumā „Trīs un viena” u. c.), Jēkabs Janševskis (romāni „Mežvidus ļaudis”, „Laimes bērns”), Arveds Michelsons (romāns „Aklais Valentīns”, „Gambija”), Modris Zeberīns (romāns „Zelta lielceļi”), Anšlavs Eglītis (komēdija „Kazanovas mētelis”). Bez tam Andrejs Johansons savā eseju krājumā „Pakavu dunona” apraksta slaveno dēkaiņu Sakšu Morica, Kazanovas, Kaļostro u. c. piedzīvojumus Kurzemē. Sk. arī vēsturnieku Dunsdorfa un Ģērmaņa grāmatas!

Hercogs Jēkabs

Attēls uz 1645. g. Kurzemes un Zemgales hercogistes dālderā.

Latviešu zemnieks top par sava kunga vergu

Latviešu zemnieku stāvoklis Livonijas laikā

Kad 13. gadsimtenī vācieši pakļāva latviešus savai varai, latviešu zemnieks tomēr palika brīvs cilvēks un savas zemes jeb novada īpašnieks. Arī vēlāk, kad vācieši ieveda dzimtbūšanu un latvietis vairs nedrīkstēja atstāt savu zemi, tā tomēr palika viņa zeme, kuŗu neviens tam nedrīkstēja atņemt.

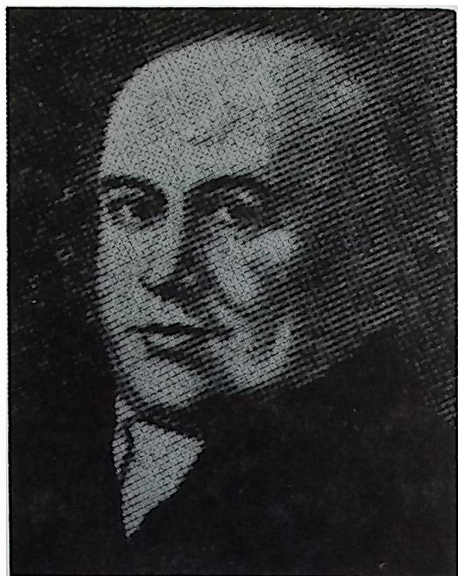
. . . poļu laikā

Bet latviešu zemnieku stāvoklis pasliktinājās, kad Livonijas valsts beidza pastāvēt (1561).

Zeme bija kaŗos izpostīta, daudz cilvēku apkauti vai izmiruši mēri. Muižnieki piesavinājās mirušo kaimiņu muižnieku apgabalus, bet viņiem nebija diezgan strādnieku, lai zemi apstrādātu. Tāpēc viņi uzlika zemniekiem smagas klaušas. Zemniekiem nu vajadzēja kalpot muižai ne vairs tikai četras dienas gadā kā agrāk, bet četras, pat piecas un sešas dienas nedēļā. Muižnieki ieguva arī tiesības sodīt zemniekus, pat ar nāves sodu.

. . . zviedru laikā

Zviedru ķēniņi centās zemnieku stāvokli uzlabot.

Garlībs Merķelis.

... krievu laikā

Bet kad varu Vidzemē ieguva krievi (1710), zemnieki nonāca pilnīgi savu kungu verdzībā. Ar zemnieku, viņa ģimeni, zemi un mantu muižnieks rīkojās pēc patikas kā ar savu īpašumu. Zemniekus mainīja, pirka un pārdeva kā dzīvniekus vai kuņģu katru preci. „Cilvēki šeit ir lētāki par nēģeriem Amerikā,” raksta 18. gadsimtenī kāds Vidzemes vācu mācītājs.

Grūtdieņu dziesmas

Savu postu un ciešanas latvietis izdziedāja dziesmās. Šai laikā radušās daudz latviešu tautasdziesmu par grūtiem darbiem un bargiem kungiem, piemēram: Kas tie tādi, kas dziedāja; Ej, saulīte, drīz pie Dieva u. c.

Latviešu zemnieki 18. g. s.

Garlībs Merķelis

Daži vācu mācītāji un rakstnieki aizstāvēja latviešu zemniekus pret muižnieku netaisnībām un nežēlību. *Garlībs Merķelis* sarakstīja grāmatu „Latvieši”. Francijā tikko bija notikusi lielā revolūcija (1789), kurā tauta nežēlīgi atriebās saviem apspiedējiem. Merķelis tāpēc aicināja muižniekus uzlabot zemnieku stāvokli, kamēr nav par vēlu. „Tauta nav vairs akls suns, ko ar sitieniem var dzīt pie ķēdes,” viņš raksta savā grāmatā, „tā ir tīģeris, kas klusās dusmās grauž savas važas un ar ilgošanos gaida to brīdi, kad varēs tās pārraut un nomazgāt savu kaunu asinīs.”

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kam piederēja latviešu zemnieka zeme Livonijas valsts laikā?
 Kad latviešu zemnieku stāvoklis strauji pasliktinājās?
 Kuŗa vara centās uzlabot latviešu zemnieku stāvokli?
 Kad latviešu zemnieks nonāca pilnīgi sava kunga verdzībā?
 Ar ko ievērojams Garlībs Merķelis?

TAUTASDZIESMAS

Kungi mani vergu sauca,
Vergu mani turēdami,
Nebij dienu, ne naksniņu
Kur galviņu man nolikt.

Ej, saulīte, drīz pie Dieva,
Dod man svētu vakariņ',
Bargi kungi darbu deva,
Nedev' svēta vakariņ'.

Ozolmuiža, vergu muiža,
Kaut tu būtu nogrimusi,
Kaut tu būtu nogrimusi
Dziļā elles dibenā!

Jauni raud atnākot,
Veci raud aizejot,
Iecaviņa garām tek
Pilna ļaužu asarām.

Raud brālītis, raud tautietis,
Kunga druvā strādājot;
Kā tiem bija neraudāt,
Asa kunga pātdziņa!

Kas tur kļiedza, kas tur brēca
Elles katla dibenā?
Tā kundziņa dvēselīte,
Kas zemniekus vārdzināja.

Silķes aste, skāba putra,
Tā ir mūsu barība,
Piles, zosis, tītariņi,
Tie ir kunga vēderā.

Vai man kunga darbu dēļ
Bēdīgam vien dzīvot?
Kad darbiņu padarīju
Ir lustīgi padzīvoju.

PAR ZEMNIEKU STĀVOKLI 16. GADSIMTENĪ

Kādā jau 1548. gadā iznākušā Valdisa fabulu krājumā „Esopus” atrodama fabula par suni un lauvu, kas beidzas ar šādiem lauvas vārdiem:

Tad lauva saka: „Vai tev prāts?
Lai tev ar' ēdiens nezin kāds,
Tu taču ķēdē piesiets esi
Un allaž to ap kaklu nesi,
It bieži tevi kokiem dauza,
Kungs, kājām spārdot, kaulus lauza,
Tik glaimiem, asti luncinot,
Var kunga cieņu iemantot.
Tev grūta dzīve pasaulē
Kā d z i m t c i l v ē k a m V i d z e m ē”

Fabula attiecas jau uz dzimtbūšanas sākuma laiku Vidzemē. Vēsturnieki tomēr domā, ka Valdiss, tāpat kā daži citi šī laika rakstnieki, ir kaut kādu iemeslu dēļ naidīgi noskaņots pret Livonijas

muižniekiem. Nav nekāda vēsturiska pierādījuma tam, ka latviešu zemnieku stāvoklis šai laikā būtu pielīdzināms, kā šai fabulā, kādē piesieta suņa stāvoklim. Zemnieku stāvoklis Livonijā bija šai laikā noteikti labāks nekā Polijā un Krievijā.

PAR ZEMNIEKU STĀVOKLI ZVIEDRU LAIKOS (1629 — 1710)

Zviedrijā zemnieki bija brīvi. Tāpēc arī vairāki zviedru ķēniņi gribēja atcelt dzimtbūšanu Vidzemē. Beigās to tomēr neatcēla, bet ieveda, tā sauktās, vaku grāmatas: tajās ierakstīja katra zemnieka kļaušas un nodevas pēc viņa zemes lieluma un labuma. Zemnieki ieguva arī tiesības sūdzēties par muižnieku varmācībām zviedru tiesās.

Muižnieks nu vairs nedrīkstēja uzlikt zemniekiem kļaušas un nodevas lielākas par tām, kas bija noteiktas vaku grāmatās. Tāpat muižnieks nedrīkstēja izlikt zemnieku patvarīgi no mājām, ja zemnieks pildīja savus noteiktos pienākumus.

Tā dažs zemnieks zviedru laikos ieguva ievērojamu turību. Ir ziņas, ka zviedru laiku beigās krievi iebrukumā atņēmuši kādam vidēji lielu māju latviešu zemniekam Trikātas novadā 10 zirgus, 34 liellopus, 20 teļus, 36 aitas, 20 jērus, 13 cūkas un 15 kazas.

Zemniekiem nolaupīto mantu sarakstā atrodam arī zelta un sudraba lietas, samta svārkus, zīda lakatus utt., kas savukārt liecina par zemnieku turību.

Lielā Ziemeļu kara sākumā vairākiem zemniekiem ir tik daudz naudas, ka viņi spēj to aizdot zviedru valdībai kara vešanai. Par to zemnieki tika atbrīvoti no muižas kļaušām.

Saprotams, ka muižnieku vairākums pretojās zviedru izvestām reformām; sevišķi tad, kad ar, tā saukto, muižu redukciju ķēniņš Kārlis XI atņēma muižniekiem tās muižas, par kurām viņi nevarēja pierādīt, ka tās likumīgi ieguvuši.

Ļoti nikni pret reformām uzstājās Johans Reinholds Patkuls. Kad zviedru tiesa piesprieda viņam nāves sodu, viņš aizbēga uz ārzemēm un tur kūdīja citas valstis pret Zviedriju. Kad zviedri sakāva poļus sekojošā Ziemeļu karā, Patkulu izdeva zviedriem, un zviedri notiesāja viņu moku pilnā „rata nāvē”.

Veca latviešu zemnieka māja.

PAR ZEMNIEKU STĀVOKLI KRIEVU LAIKOS (pēc 1710. gada)

Klaušas palielināja div- un trīskārtīgi. Zemniekiem nācās iet muižas darbos piecas un pat sešas dienas nedēļā no gaismas līdz tumsai pavasari, vasaru un rudeni. Viņiem neatlika vairs laika apstrādāt savu zemi un pietrūka spēka un patikas pienācīgi kopt muižas laukus. Zemnieku saimniecības nīkuļoja, un viņi iekļuva parādos, trūkumā un postā.

Ziemu bija jāved muižai malka, būvkoki un citi materiāli. Visgrūtākais darbs bija muižas rijā, kad kūlējiem bija jāceļas jau drīzi pēc pusnakts.

Turklāt muižnieki arvien vairāk sāka nodarboties ar degvīna tecināšanu, kas ienesa labu peļņu. Kad zemniekiem pietrūka maizes, muižniekam nereti nebija ko aizdot, jo viss labības atlikums bija nodedzināts degvīnā. Tā kā augstāko cenu par degvīnu maksāja pavasaros un rudenos, kad degvīna piegāde pilsētās bija maza ļoti slikto „pārrūgušo” ceļu dēļ, tad daudz muižnieku tieši tad spieda savus zemniekus mocīt sevi un savus zirgus, degvīnu uz pilsētām pārvedot.

Līdz ar to pieņēmās zemniekos *dzeršanas posts* vēl nebijušos apmēros. Muižnieki ierīkoja krogus, kur latviešu zemnieks „slicināja savas bēdas” un nodzēra pēdējo, kas viņam vēl atlicies. 18. gadsimteņa vidū Vidzemē bija tikai ap 30 skolu, bet ap 1000 krogu.

Daudz muižnieku bija dienējuši kā virsnieki krievu armijā. Tur viņi bija pieraduši pie ļoti nežēlīgas apiešanās ar padotajiem. Kareivjus pēra par visniecīgākiem pārkāpumiem. Arī muižās tagad ieviesās nežēlīga *zemnieku pēšana*.

Jau kāds 1713. gada likums atļauj muižniekiem pērt un sodīt zemniekus pēc patikas. 1719. gadā iznāk likums, kas atļauj zemniekiem, kas bēg no sava kunga — nogriezt ausis vai degunu un iededzināt zīmi pierē.

Neraugoties uz šiem bargajiem sodiem, zemnieku bēgšana bija parasta lieta, un cietsirdīgākiem muižniekiem vienmēr pietrūka darba spēka.

Latviešu zemnieks labāk iepazīstas ar Kristus mācībām

Latvieši pieņem luterticību

Latvieši bija pieņēmuši kristīgo ticību jau 13. gadsimtenī, sākumā pēc katoļu baznīcas mācībām un paražām. Vēlāk latvieši pieņēma luterticības mācības.¹

Latgale paliek katoļticīga

Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē latvieši saglabāja luterticību līdz pat tagadnei. Vienīgi Latgales latvieši pārgāja atpakaļ katoļticībā. Tas notika ilgajā poļu valdīšanas laikā (1561 — 1772).

Ilgu laiku ticības lietas Latvijā izlēma svešās varas un vācu muižnieki. Latviešu zemnieks tikai pieņēma kristīgās ticības *ārējās* paražas, ko kungi un Baznīca no viņa prasīja.

Mancelis un Fīrekers

Bet tad 17. gadsimtenī Kurzemes hercoga galma mācītājs Juris Mancelis sarakstīja latviešu valodā sprediķu grāmatu. Ap to pašu laiku Kristaps Fīrekers pārtulkoja labā latviešu valodā Mārtiņa Luṭera un citas garīgas dziesmas. Latvieši lasīja Manceļa sprediķus un dziedāja Fīrekera dziesmas ar lielu prieku un tā pamazām labāk iepazīnās ar Kristus mācībām.

¹ Skat. 17. nodaļu, „Andrejs Knopkens sludina Rīgā Luteru mācības,” 86. lp.!

1689. gadā Alūksnes mācītājs Ernests Gliks pārtulkoja latviešu valodā Bībeli.¹ Zviedru ķēniņš pavēlēja to izdalīt bez maksas visām latviešu baznīcām un skolām. Drīz Bībele bija katrā latviešu zemnieka mājā.

Hernhūtes brāļi Vidzemē

Liela garīga atmoda² Vidzemes latviešos sākās 18. gadsimtenī. Valmierā ieradās no Vācijas, tā sauktie, Hernhūtes brāļi.³ Tie bija dievbijīgi ļaudis un karsti vēlējās, lai visi ļaudis — augsti un zemi, bagāti un nabagi, muižnieki un zemnieki — mīlētu cits citu kā brāļi un māsas un dzīvotu krietnu un godīgu dzīvi.

Hernhūtes brāļi iemācījās latviešu valodu un sāka sludināt latviešiem Kristus mācības sirsnīgos, vienkāršos un saprotamos vārdos.

Kristus mācības izpaužas latviešu dzīvē

Latvieši kāri uztvēra šīs mācības. Tās drīz izpaudās latviešu dzīvē. Ģimenēs valdīja satiecība, mazinājās dzeršanas posts, ļaudis kļuva apzinīgi darbā un pienākumos. Ja kādam uzbruka trūkums vai cita nelaime, citi viņam palīdzēja. Latvieši paši kļuva brāļu draudžu vadītāji un runātāji⁴ savās dievvārdu sapulcēs.

¹ Bībeles tulkošanu Ernests Gliks paveica astoņos gados, iepriekš studēdams gan ebreju un grieķu, gan latviešu valodu. Glikam palīdzēja citi mācītāji, kā arī viņš izmantoja atsevišķus Bībeles tekstus, ko jau agrāk bija tulkojuši Jānis Reiters, Kristaps Firekers u.c.

² Angl. — revival.

³ Hernhūte bija muiža Vācijā. Tās īpašnieks grāfs Cincendorfs lielā sirsnībā uzņēma bēgļus, kas ticības vajāšanu dēļ bija pametuši savu dzimteni Bohēmijā (Čehoslovākijā), un noorganizēja pirmās brāļu draudzes. Cincendorfs apmeklēja Ameriku un arī šeit organizēja t. s. „Brethren Churches”, sevišķi Pensilvānijā. Vidzemes brāļu draudžu dziesminieks Georgs Loskils (1740-1814) kļuva par brāļu draudžu bīskapu Amerikā.

⁴ Viņus sauca par sacītājiem jeb tētiņiem.

Dažiem vācu mācītājiem un muižniekiem patika brāļu draudzes, un viņi tās atbalstīja. Citi turpretī nostājās pret brāļiem naidīgi un panāca, ka krievu valdība aizliedza brāļu darbību (1743).

Brāļu draudžu dibinātāju grāfu Cincendorfu, kas šai laikā apmeklēja arī Vidzemi, izraidīja. Tāpat izraidīja t. s. „vācu brāļus” — hernhūtiešus, kas bija ieceļojuši no Vācijas. Brāļu draudžu darbs tomēr turpinājās tur, kur mācītāji un muižnieki bija labvēlīgi. 1764. gadā aizliegumu atcēla, un sākās jauns brāļu darbības uzplaukums. Vēlāk Vidzemes brāļu draudzes saplūda ar vietējām luterāņu draudzēm.

Darbošanās brāļu draudzēs veicināja arī latviešu zemnieku pašapziņu. Tajos apvidos, kur rosgas bija brāļu draudzes, radās arī pirmie latviešu cīnītāji par savām tiesībām un brīvību.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kādu ticību saglabāja latvieši dažādos Latvijas apgabalos?
Ar ko ievērojams Juris Mancelis? Kristaps Fīrakers?
Kas pārtulkoja latviešu valodā Biblii? Kad?
Parādi kartē latviešu Bībeles tulkošanas vietu!
Kurā gadsimtenī Vidzemē darbojās Hernhūtes brāļi?
Ko viņi vēlējās?
Kā izpauzās Kristus mācības latviešu dzīvē?
Kā vācu mācītāji un muižnieki izturējās pret brāļu draudzēm?

TAUTASDZIESMAS

Mēs māsiņas nebijām,
Mēs māsiņas saucāmies,
Laudīm lieli brīnumiņi,
Ka mēs mīļi dzīvojam.

Acis darba izbijās,
Rokas darba nebijās,
Rokas darba nebijās,
Zinājās padarot.

Es ar savu bāleliņu
Ne reizīti neplēšos,
Katru reizi goda prāts,
Saderīga valodiņa.

Ļauni ļaudis, ļauna diena
Stūma mani lejiņā,
Dieviņš ņēma pie rociņas,
Veda mani kalniņā.

OXO
Ta Swehta

Drabmata

Jeb .

Deewa Swehtais Mahrds/

Kris

Breeksh un pehz ta Kunga Iesus

Kristus swehtas Deedsimshanas no teem swehteem Deetwa:
Zilwekceem/ Praiwescheem/ Ewangelisicem jeb Preezas, Mah
zitajcem un Apustuleem usraf,
sihts/

Lahm latiweschahm Deetwa Draudsibahm
par labbu istaisita.

KJGA/ Gedruckt bey Johann Georg Wilsen/
Königl. Buchdrucker/ M DC LXXXIX.

Latviešu Bibeles titullapa 1689. gadā.

KĀDS ACULIECINIEKS STĀSTA

par ievērojamo garīgo atmodu, ko Valmieras apkārtņē radīja t. s. Hernhūtes brāļi: „Tiklīdz laudis sestdienās un svētku priekšvakaros tika atlaisti no darba, viņi nāca lieliem bariem uz diakonātu (brāļu sapulces vietu Valmierā), dziedādami ceļā savas vismīlākās dziesmas: *Nāc, tu latvju Pestītājs! un Nāciet kopā, bēdu laudis! Tā kā viņi jutās ļoti labi, tad viņi nosauca to par savu kāzu laiku. Lai nu gan viņi cauru dienu un nedēļu bija darbā ļoti noguruši, taču visu nakti miegs nenāca viņu acīs; un kad viņi bija atgriezušies, tad bija tomēr pirmie pie darba un turklāt tik mundri, ka no noguruma viņiem neko nevarēja manīt. . . .*”

Kustībai plēšoties plašumā, šādi nakts gājieni vairojās, jo ceļš līdz Valmierai bija dažam labam pārdesmit un vairāk kilometru garš.

Arī tuvākajiem nācās kavēt miegu, jo sapulces bija jānotur priekš baznīcas laika, un baznīcas dievkalpojumu sākums Valmierā vasarā bija astoņos un ziemu — pusdeviņos no rīta. Brāļi mēdza sanākt uz savām sapulcēm jau pulksten piecos.

(Par brāļu draudzēm Arturs Baumanis sarakstījis romānu astoņos sējumos „Hernūtieši”.)

LATVIEŠU GARĪGĀ DZIESMA PIRMS UN PĒC FĪREKERA

Vēl Manceļa laikā (ap 1650. gadu) latvieši bija gan labi tautasdziesmu dziedātāji, bet pavisam vāji dziedāja baznīcas dziesmas. Nebija baznīcās arī vēl ērģeles, un dziesmas vajadzēja uzsākt sevišķam dziesmu uzņēmējam jeb priekšdziedātājam. Dažreiz tas pats bija ļoti vājš dziedātājs un neprata uzņemt un noturēt meldiju. Bet ļoti vājas bija toreiz arī baznīcas dziesmas pašas. Kāds vācietis apraksta toreizējo latviešu dziedāšanu dievkalpojumos par „dūkšanu un kaukšanu”.

Tad pirmo reizi Dobeles dievnāmā (ap 1660. gadu) sāka dziedāt Kristapa Fīrekera tulkotās garīgās dziesmas. Fīrakers bija vācietis, bet apprecēja latvieti, labi prata latviešu valodu un kā labs dzejnieks ieveda dziesmās atskaņas un ritmu. Latvieši ļoti iemīlēja Fīrekera dziesmas. Drīz vien latviešu dziedāšana baznīcā kļuva melodiska un skanīga.

Schuhplä-Dseefminna. Wiegen-Liedlein. C.F.

In seiner eigenen Melodee.

Behrnin mihkajs/ Deewa stahdihts/ Deewa dohts/ no Deewa rahdihts;
 Lā no tewim daudsinahs:/

2. Las Deewa augstajs/ kas tew' raddijs/ Las tew' svehtijs/ tas
 tew' waddijs/ In pa Gohdahim audsinahs:/

3. Kluffi/ duffi/ Kristus Rohlās/ Kas par tevi zeatis Mohtas/ Pelijis
 tarvu Dwehfeliht:/

4. Lewi farga Engeliſchi/ Deewa stippre Sallainiſchi/ Kluffi/ duffi/
 Seltentiht:/

Firekera dziesma no 1685. gada dziesmu grāmatas.

Ari Mancelis bija mēģinājis tulkot latviski dažas garīgas dziesmas. Bet tās, kā visas tā laika dziesmas līdz Firekeram, bija bez atskaņām un ritma. Piemēram, tā pati dziesma Mancela un Firekera tulkojumā:

Mancelis: Nāc, Svētais Gars, Kungs Dievs,
 Piepildi ar Tavu žēlīgu dāvanu
 tavu ticīgo sirdes un prātus,
 Tavu dedzīgu mīlību iededzini iekšān tiem:
 O, Kungs, caur gaišu spīdumu
 Py tās ticības sakrāys esi
 Tos ļaudis no visas pasaules mēlēm,
 Tas gir tev, Kungs, par godu dziedāts,
 Hallelujā, Hallelujā!

Firekers: Tu Gars no Dieva, Svētais Dievs!
 Nāc mūsu sirdīs, dārgais vies',
 Un tās ar visu labu pildi,
 Ar karstu mīlestību sildi;
 Ak Kungs, Tu skaidrais mācītājs,
 Kas visur esi aicināj's
 Tos ļaudis Dieva vārdu klausīt,
 Par to Tev pateic Tava draudzīt',
 Allelujā, gods Dievam dots!

Latviešu zemnieks cīnās par savu brīvību

Zemnieku nemieri

Jau 18. gadsimtenī vairākās vietās Vidzemē (Raunā, Smiltēnē, Dikļos) notiek latviešu zemnieku nemieri. Muižniekiem jāsauc palīgā krievu karaspēks, lai nemierus apspiestu. Nemieru vadoņus nežēlīgi soda.

Nemieri Kauguros 1802. gadā

1802. gadā notiek nemieri Kauguru muižā pie Valmieras. Tie sākas ar zemnieku streiku Valmieras un Cēsu apkārtnes muižās. Tā kā ir pats karstākais rudens darbu laiks, streiks sagādā muižniekiem lielus zaudējumus. Izsauktais karaspēks apcietina un pēc streika vadoņus.

Tas sanikno zemniekus. Pie Kauguru muižas ēkām sapulcējas ap 3000 cilvēku liels pūlis un prasa apcietināto atbrīvošanu. Stāvoklis top muižniekiem un nelielajam karaspēkam ļoti bīstams. Lielā steigā top izsaukti palīgspēki — artilērija. Tikai ar tiešiem lielgabala šāviņiem pūli izdodas zemniekus izklīdināt. Nemiernieku vadoņus notiesā uz nāvi, bet vēlāk sodu pārvērš pēršanā un spaidu darbos un pēc dažiem gadiem viņus atbrīvo.¹

¹Notiesāja: Viteļu māju saimnieku Pēteri un kalpu Keižu Jāni, Mujānu muižas sulaini Gothardu (Gedertu) Johansonu un kučieri Pēteri Bušu. Johansons tiesā liecināja, ka lastijis Garlība Merķeļa grāmatu „Latvieši” un tulkojis dažas nodaļas latviski.

Nemieri Kauguros 1802. gadā.
Kāda aculiecinieka zīmējums.

Pamazām Krievijas valdība sāk interesēties, kāpēc zemnieki tik bieži saceļas.

Jau dažus gadus pēc Kauguru nemieriem iznāk pirmie zemnieku likumi. Tie aizliedz zemniekus pārdot vai mainīt un ierobežo muižnieku patvaļu un varmācības.

Dzimtbūšanas atcelšana

Bet likums arī nosaka, ka zemnieka zeme un māja pieder muižniekam. Kad pēc dažiem gadiem (1817-1819) atceļ dzimtbūšanu, zemnieks gan iegūst brīvību, bet viņam nav vairs savas zemes.

Iegūto brīvību tāpēc mēdz saukt par „putna brīvību”: zemnieks ir brīvs kā putns gaisā, bez vietas kur apmesties.

Tā kā likums vēl arvienu ierobežo zemnieka kustības brīvību, tad viņam nav citas iespējas, kā slēgt līgumu ar muižnieku un pieņemt visas muižnieka prasības, lai tikai varētu palikt uz savas zemes.

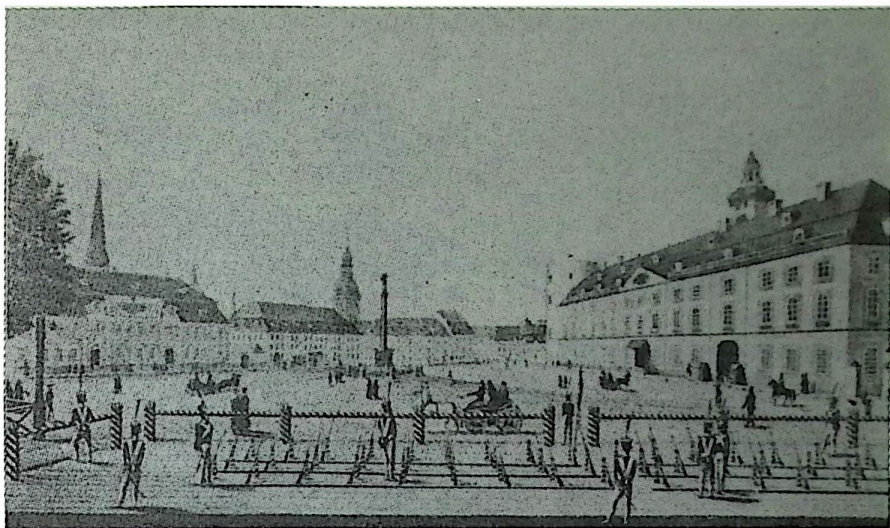
Latviešu zemniekam no jauna jāvergo smagās klaušas.

Baumas izraisa jaunus nemierus

Gan smagās klaušas, gan neraža un bads, kas piemeklē Vidzemi vairākus gadus pēc kārtas, noved zemniekus izmisumā. Turklāt izplatās baumas, ka ķeizars dodot zemniekiem zemi Krievijas dienvidos. Lieliem bariem zemnieki dodas uz Rīgu, lai „pierakstītos uz siltām zemēm.” Daudzi pieņem pareizticību,¹ jo domā, ka krievu pareizticīgais ķeizars dos zemi tiem, kas pieder viņa ticībai.

Baumas izrādās nepatiesas. Policija un kaŗaspēks dzen zemniekus ar varu atpakaļ uz viņu dzimtiem pagastiem. Vairākās vietās (Jaunbebrņos, Veselavā) uzliesmo nemieri (1841). Atkal jāizsauc kaŗaspēks. Nemiernieku vadoņus, kā parasti, atkal nežēlīgi soda. Zemniekos aug naida pret vācu muižniekiem, ko uzskata par vainīgiem šinī nežēlībā.

¹Par pareizticību sk. piezīmi 38. lp.!

Krievu karavīri Rīgas pils laukumā 1824. gadā.

Māju atpirkšana

Bet tad valdības bankas sāk aizdot zemniekiem naudu, un viņi savas mājas no muižniekiem pamazām atpērk. Ap 1860. gadu jau liels skaits latviešu zemnieku atbrīvojušies no muižas varas.

Grūti strādājot, pamazām pieaug latviešu zemnieka turība. Kad mājas atpirktas, viņš krāj naudu, lai sūtītu savus bērnus augstākās skolās un tā sagādātu tiem labāku dzīvi.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kur notika lielie zemnieku nemieri 19. gadsimtena sākumā? Kurā gadā?

Kāpēc izcēlās nemieri 1841. gadā?

Kurā ticību pieņēma latviešu zemnieki, zemi gribēdami?

Kāpēc pēc dzimtbūšanas atcelšanas latviešu zemniekam bija jāpieņem muižas prasības?

Kā latviešu zemnieks pamazām tika vajā no muižas varas?

KAUGURIEŠI

„Tad atlaidiet mūsu brāļus . . . mūsu brāļus!” sauca Vīteļu Pēteris, vicinādams jo milzīgu nūju. „Mēs prasām mūsu brāļus!” viņš atkārtoja, un pūlis tūdaļ uztvēra viņa saucienus:

„Mūsu brāļus! Mūsu brāļus!”

Šternbergs (muižnieks-policijas priekšnieks) nosvieda rokas par zīmi, ka arī to viņš nevar. Viņš lēni kāpās atpakaļ, jo pūlis kā grūstošs Gaujas iezis slidēja uz priekšu — uz viņu, uz ērberģi (dzīvojamo ēku), uz kareivjiem.

„Mūsu brāļus, mūsu brāļus!” ļaužu milzums vētraini dziedāja.

„Mēs paliksim te visi!” zvērēja Vīteļu Pēteris, pacēlis nūju pret debesīm. „Visi kā viens!”

Viņš bija varens, varens šai brīdī, līdzīgs senlaiku krīvam.¹ Milzīgā nūja drebēja viņa satrauktajā rokā kā Mozus zizlis. Divi Kauguru draugi — Vecbālis un Ādzelis — balstīja viņa rokas,² un pats viņš skaļi un draudoši atkārtoja: „Mēs paliksim te visi!” Bet tad, šai mirklī, sešas liesmiņas pazibēja grenadieru šauteņu galos, un seši balti mākuļi pacēlās gaisā, uz brīdi aizsegdami šāvējus.

Pūlis sagriļojās uz priekšu un atpakaļ, kā kad spējš, negaidīts vēja brāziens būtu pārskrējis tam pāri. Atskanēja izbailu kliegzieni — laikam sieviešu, jo viņas pret rīta pusi bija iemaldījušās barā; trīs, četri zemnieki pakrita zemē, taustīdami sašautās kājas; atskanēja saucieni, lai nesamin ievainotos, lai nes tos projām, tad atkal pūlis saspiedās ciešāk un virzījās vēl draudīgāk pretī kareivju ierindai.

Tagad, šķiet, nekāda vara vairs nespēja savaldīt viņu sašutumu.

„Mūsu brāļus! Mūsu brāļus!” tas auroja.

Grāfs, nevienam nemanot, nozuda mūrūža aizmugurē, atkāpās arī Lomeijers un Zunde, un tikai Šternbergs kā apstulbis svaidījās rokām, saukdams uz zemniekiem:

„Ejiet ar labu! Ejiet ar labu!”

„Mūsu brāļus! Mūsu brāļus!” atbildēja pūlis.

„Mēs brīvību prasām!” tā vēl Pēteris, pārdroši tuvodamies virsnieku pulciņam.

„Brīvību, brīvību!” ļaužu milzums atkārtoja viņa vārdus.

Priekšējā grenadieru³ rinda sašķīda un izjuka kā zediņu žogs; daži iejuka zemnieku pūlī, citi pakrita zemniekiem zem kājām. Bet tad

¹Krīvs — lietuvju (iespējams, ka arī citu baltu tautu) svētnieks (priesteris) pirms kristietības pieņemšanas.

²Rakstniekam prātā Bībeles stāsts 2. Mozus grāmatā 17:8-13.

³Grenadieris — kareivis kājnieks.

atkal kā pirmo reizi, pazibēja sešas uguntiņas, pacēlās dūmu mākuļi, un nevarīgs šāviena troksnis — līdzīgs zirņu bārstīšanai — iejuka pūļa saucienos. Neviens nepakrita, jo tēmēts šoreiz bija par augstu; toties pūļa sašutums kļuva bezgalīgs.

„Slepkavas!” kļiedza Jaunzemju Dāvis, drebēdams kā drudzī.

„Šaujiet mūs visus nost!” uztvēra pūlis, plēsdams sev drēbes no krūtīm, kā kad rādītu, kur lai tēmē.

Līdzīgi mūrim zemnieki tagad stāvēja kaŗaspēka priekšā un pārvērstām, nepazīstamām sejām atkārtoja vienu un to pašu:

„Slepkavas!” . . .

Tai pašā laikā uzliesmoja tuvākā lielgabala stobrs, un gaisu satricināja apdullinošs grāviens. Ērbergis un pagalms ietinās dūmākā, gaisu piepildīja sēra smaka un lielgabala dārdoņa ilgi un drausmīgi atbalsojās apkārtējos mežos.

Šaviens, vai nu tiši, vai netiši, bija ņemts par augstu, tādēļ nekāda ļaunuma zemniekiem nenodarīja. Pirmā apjukumā viņi nesaprata, kas noticis, bet tad ar jaunu spar un bezgalīgiem lāstiem mās muižas aizstāvjiem virsū. Brides kļuva jo mirkli, jo nopietnāks. Kas tas bija? Vai ne elles uguns nespēja šos pārdrošniekus iebiedēt? Šternbergs nobāla, un tāpat viņa palīgus pārņēma uztraukums. Bija palicis vairs tikai viens šaviņš — un ja arī tas nelīdzētu? Zemnieku bari ielenca pagalmu no visām pusēm, kaŗavīriem ne vienu reizi vien iznāca atvairīt akmeņus, kuŗus tiem svieda. Tagad atlika vai nu padoties, vai cīnīties līdz nāvei pret satrakoto ļaužu milzumu.

Pēc laiciņa atskanēja otrs šaviens — un šoreiz karteča¹ ieskrēja tieši pūļa vidū, izsvaidīdama desmitiem cilvēku gan pa labi, gan pa kreisi.

Mirkli valdīja klusums, bet tad atskanēja lāsti, vaimanas, bezgalīgi izmisuma saucieni. Likās, ka lielgabala pērkons būtu pārvērties simtejdās cilvēku balsis, kas runāja, kļiedza, kunkstēja un lamajās. . . . Kad dūmāka daudz maz izklīda, parādījās tik nepatīkama, tik drausmīga aina, ka pat cietais Šternbergs nodrebēja. . . .

No Kārļa Zariņa „Kaugurieši”

(Kauguru nemieru ainu gleznā attēlojis mākslinieks Jānis Tilbergs; sk. „Mana tēvu valoda” 7. un 8. klasei, 228. lp.)

¹ Karteča — lielgabala lode.

JAUNBEBRU DUMPIS 1841. GADĀ

Kad Jaunbebrus ieradās sodekspedīcija apriņķa tiesnešu vadībā, lai apcietinātu saimnieku V. Preisu, ko apvainoja agitācijā par pāriešanu pareizticībā,¹ strādnieki, kas klausu kārtībā raka muižas kartupeļus, prasīja viņa atbrīvošanu. Tiesnesis barons Tranzē pavēlēja kareivjiem apcietināt vairākus kartupeļu racējus, kas atteicās turpināt darbus. Izcēlās sadursme, pie kam smagi ievainoja otru tiesnesi. Paķēruši mietus un dakšas, strādnieki atsita kareivju uzbrukumu un vajāja viņus līdz muižai, kur prasīja izdot tiesnesi Tranzē. Kopā ar kareivjiem viņam izdevās nakti aizbēgt.

Pēc dažām dienām ģenerālgubernators Pālēns nodeva Tranzē rīcībā vēl divas rotas kareivju un pavēlēja atkal doties uz Jaunbebriem, kur zemnieki bija sapulcinājuši palīgspēkus no apkārtnējiem pagastiem. Viņu izklidināšanai un vainīgo apcietināšanai vēlāk nosūtīja vēl piecas rotas zaldātu un 40 kazakus² ar diviem lielgabaliem.

Keizars (Nikolajs I) lika no Kurzemes un Lietuvas nosūtīt uz Vidzemi trīs kājnieku pulkus un vienu kazaku divizionu, kopā ap 10000 vīru, kuņus sadalīja pa pilsētām un laukiem. Pēc muižniecības pieprasījuma keizars atļāva iecelt divas kara tiesas nemiernieku sodīšanai; tām piekomandēja vietējos zemes tiesnešus. Bebru kartupeļu dumpja dalībnieku tiesāšana piekrita Rīgas apriņķa zemes tiesnesim baronam Ungernam-Šternbergam.

Vienā un tai pašā dienā, 1841. gada 4. decembrī, sodus izpildīja kā Pihajervā (Igaunijā), tā Jaunbebrus. Pirmā vietā sodīja 30 igauņu zemniekus ar strostēm, dzenot notiesātos caur 50-500 kareivju ierindu, pie kam katram ar strosti bija jāsīt sodāmam pa muguru. Virsnieki ar kritu rokā gāja eksekūcijas laikā gar ierindu un uzvilka krustu uz mēteļa katram kareivim, kas nepaspēja laikā iesist vai sita par vieglu; tos turpat briesmīgi pēra. Stroste bija militārs sods.

Jaunbebrus sodīja 113 latviešu saimniekus un kalpus, arī dzenot caur ierindu. Sitienu skaits nebija samērā ar notiesātā vecumu, dzimumu un veselības stāvokli: pusaudžus sita kā vīrus, un nespēcīgas vecenītes dabūja līdz simt koku. Kas pagība, to uzsēja uz ragavām un vilka caur ierindu jau pusmirušu, turpinot izpildīt piespriesto sitienu skaitu.

¹ Agitēt — dedzīgi ieteikt, paskubināt, musināt. Agitāciju par pāriešanu pareizticībā toreiz Vidzemē uzskatīja par nemieru celšanu un sodīja, kaut gan citos gadījumos krievu administrācija atbalstīja šādu ticības maiņu. Tad sodīja luterāņu mācītājus, kas samulsinātos zemniekus centās uzņemt atpakaļ luterticībā. Mācītājus sodīja ar cietumu, atcelšanu, izsūtīšanu.

² Par kazakiem sauca krievu armijas jātniekus-kavaleristus, bet par zaldātiem — kājniekus.

Vienu sodīja ar 1500 sitieniem, trīs ar 1000; 17 katru ar pieci simti, 13 katru ar 150, 4 ar 100, 26 ar 80 sitieniem u. t. t. Daži nomira soda vietā, citi vēlāk cietumā vai ceļā uz Sibīriju.

1842. gada 8. janvārī līdzīgā kārtā Veselavā sodīja 17 notiesātos.

Pārējo iedzīvotāju iebiedēšanai uz soda vietām sadzina simtiem pagastu amata vīru un tūkstošiem zemnieku no visa apriņķa. . . .

Vēl ilgi Daugavas novados ziemas vakaros bija dzirdami nostāsti par briesmīgo zemnieku sodīšanu. Tas uzturēja naidu pret vācu varu vecajā paaudzē un iepotēja to jaunajā. . . .

No A. Švābes „Latvijas vēsture 1800-1914”, 194.-197. lp.

UZVĀRDI LATVIEŠIEM

Kad 1817. gadā Kurzemē un 1819. gadā Vidzemē atcēla dzimtbūšanu, likums noteica, ka latviešu zemniekiem vajadzīgi uzvārdi. Līdz tam laikam latviešus sauca priekšvārdā un tās mājas vārdā, pie kuŗas viņi piederēja. Piemēram: Vīteļu Pēteris, Ķeižu Anna. Tā kā uzvārdu došanā piedalījās vācu muižnieki, liela daļa latviešu dabūja vācu uzvārdus, piemēram: Blūms, Bergs, Ulmans, Rozenšteins, Rozenbergs. Polijas pierobežā savukārt latvieši dabūja labu tiesu polisku uzvārdu, kā: Petrovskis, Kovaļevskis, Lapinskis. Praulienes muižnieks Klēbeks, gribēdams spītēt krievu ieceltajam ģenerālgubernatoram Pauluči (kas bija itaļu izcelsmes), salika saviem zemniekiem italiskus uzvārdus, kā Barlotti, Andžulini, Torjani.

Izglītotie latvieši modina tautu

Cimze māca latviešu skolotājus

Latvietis Jānis Cimze mācījās Vācijā par skolotāju. Atgriezies dzimtenē, viņš kļuva par Valkas skolotāju semināra direktoru (1839).¹

Šo semināru apmeklēja latviešu jaunekļi, kas arī vēlējās kļūt par skolotājiem. Jānis Cimze mācīja viņus „kalpot savai tautai”, un jaunie skolotāji mācīja tālāk latviešu bērnus un jauniešus. Viņi stāstīja latviešu bērniem un viņu vecākiem, ko bija mācījušies seminārā un lasījuši citu tautu grāmatās un laikrakstos: kā visā Eiropā tautas mostas un cīnās par savu brīvību.

Jānis Cimze bija ne tikai labs skolotājs, bet arī izcils mūziķis. Viņš sarakstīja pirmo latviešu kora dziesmu krājumu un apmācīja savus audzēkņus par kora dirigentiem.

Līdzīgi Cimzem, Vācijā par skolotāju bija mācījies arī Kurzemes latvietis Andrejs Bergmanis. Viņš mācīja latviešu jaunekļus Cīravā. 1840. gadā nodibināja skolotāju semināru arī Irlavā, Kurzemē.

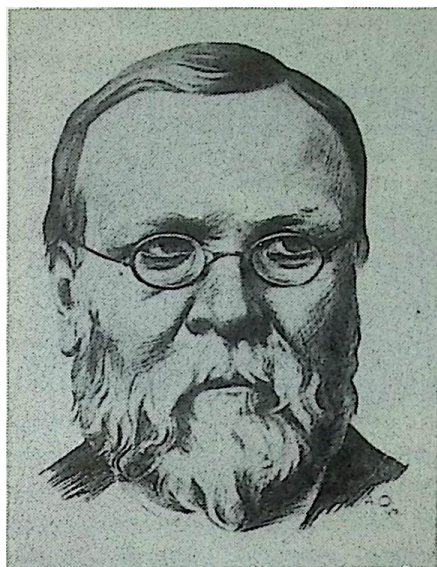
Vairāki citi latvieši studēja Tērbatas (Tartu) universitātē Igaunijā, kā arī Krievijas augstākās skolās.

Valdemārs

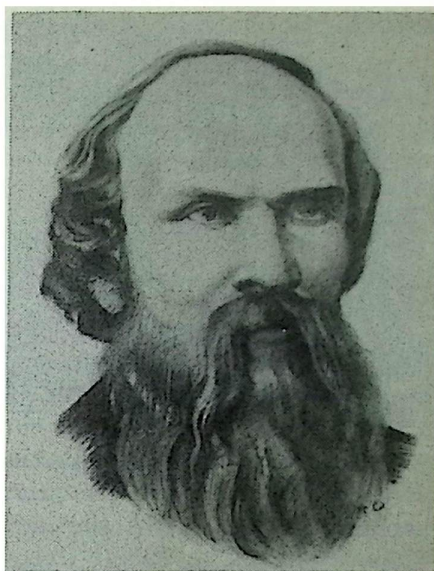
Krišjānis Valdemārs, pabeidzis studijas Tērbatā, strādāja Krievijas valsts iestādēs Pēterpilī un Maskavā.² Viņš rakstīja krievu laikrakstos, kā vācieši apspiež latviešu tautu. Latviešus Valdemārs dedzīgi

¹Seminārs sākumā darbojās Valmierā.

²Pēterpili krievi toreiz sauca par Petrogradu, vācieši par Pēterburgu, bet bolševiki tagad — par Ļeņingradu. Tā toreiz bija Krievijas galvas pilsēta un ķeizara dzīves vieta. Maskava ir tagad Padomju Krievijas galvas pilsēta. Sameklē abas pilsētas Eiropas kartē!

Krišjānis Valdemārs

Kronvaldu Atis

A. Ogules zīmējumi

aicināja mosties un apzināties, ka viņi ir tauta (nācija) un ka viņiem jātop pašiem par kungiem savā dzimtajā Latvijā.

„Pēterburgas Avīzes”

Valdemāra raksti un sevišķi viņa izdots laikraksts „Pēterburgas Avīzes” radīja lielu savilņojumu un nacionālu atmodu latviešu tautā. Vācieši tāpēc ienīda Valdemāru un panāca, ka krievu valdība aizliedza Valdemāram dzīvot dzimtenē.

Barons

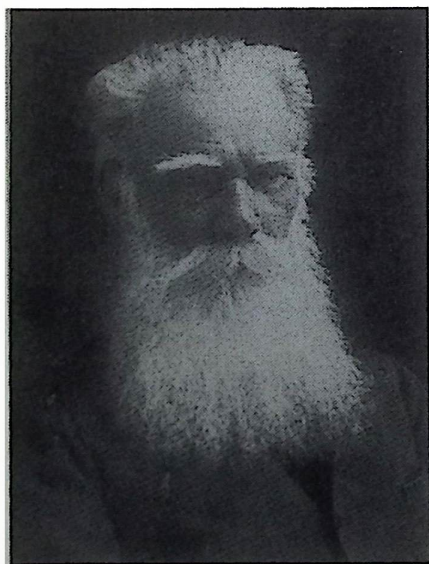
Valdemāra draugs un studiju biedrs Krišjānis Barons krāja latviešu tautasdziesmas.

Kronvalds

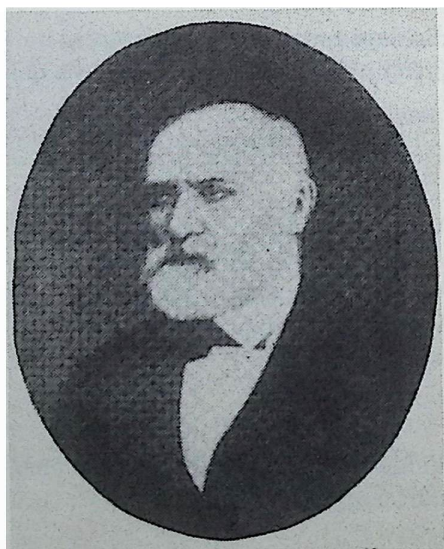
Vecpiebalgas skolotājs Atis Kronvalds bija dedzīgs runātājs. Viņš teica savās runās un rakstos, ka latviešiem ir bagāta un skaista

„Pēterburgas A. īžu” galvas zīmējums.

Krišjānis Barons

Jānis Cimze

valoda, kas kopjama un glabājama. Pats viņš radīja daudz latviešu jaunvārdu.

Daži no Kronvalda jaunvārdiem: apvārsnis, burtnīca, dzeja, dzejolis, glezna, kauja, kautiņš, kļūda, ķermenis, kundze, jaunkundze, literātūra, māksla, nākotne, raksturs, satversme, skolēns, slimnīca, sūtnis, teikums, varonis, vēstule, vēsture. Jaunos vārdus radīja arī ievērojamais tautas atmodas laikmeta dzejnieks Juris Alunāns; piemēram — ceļot, galdnieks, jautrība, kareivis, saeima, uzvalks, veikals, vienība.

Dzejnieki

Latviešu dzejnieki Auseklis un Andrejs Pumpurs savos darbos rādīja tautai, ka viņai ir diža pagātne, uz ko tā var būt lepna. Reiz Lāčplēsis uzvarēs Melno bruņinieku, rakstīja Pumpurs; bet Auseklis sludināja, ka no dzelmes reiz augšā celsies Gaismas pils. Ar Lāčplēsi un Gaismas pili abi dzejnieki domāja latviešu tautu, kas reiz uzvarēs svešos apspiedējus un iegūs pilnīgu brīvību.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

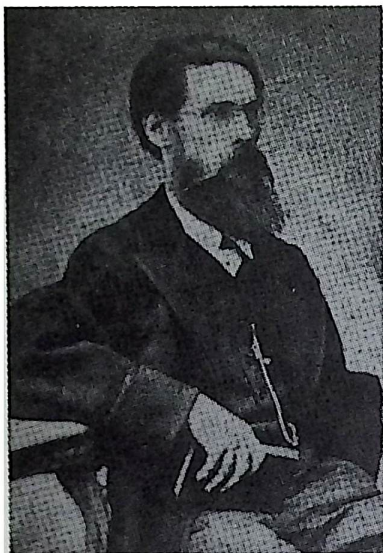
Kas mācīja jaunos latviešu skolotājus Valkas skolotāju seminārā?
Ko jaunie skolotāji mācīja latviešu bērniem un viņu vecākiem?
Kā Krišjānis Valdemārs cīnījās pret vācu virskundzību?
Ar ko ievērojams Krišjānis Barons? Kronvaldu Atis?
Nosauc dažus Ausekļa un Andreja Pumpura darbus!
Parādi Latvijas kartē Valku, Vecpiebalgu, Irlavu, Cīravu!

TAUTAS ATMODAS LAIKMETA DZEJA

Kad atnāks latviešiem tie laiki,
Ko citas tautas tagad redz?
Kad aizies tumsība kā tvaiki,
Kas ļaužu acis cieti slēdz?
Kad pūtīs vējš, kas spirdzina
Un tautas kroni mirdzina?

Kad latvieši ar spēku dzītos,
Uz to, kas prātu apgaismo,
Kad visi, cik vien paspēj, cīstos
Pēc tā, kas isti aplaimo —
Tad pūstu vējš, kas spirdzina
Un tautas kroni mirdzina . . .

Jānis Ruģēns

Krišjānis Barons
savas darbības sākumā.

Krišjānis Valdemārs
savas darbības sākumā.

Ja cerēt gribi, draugs, uz brīvību
Un sīkstu nemirstīgu tautību,
Tad noej klausīt latvju skolas sienās,
Kā jauno audzi māca šinīs dienās.

Ja dzirdi šādus vārdus: tēvija
Un mīlā, dārgā, svētā Latvija,
Tad cerēt vari gan uz brīvību!

Auseklis

Mēs mostamies uz jaunu, jauku dzīvi,
Mūs modināja laika gars;
Brīvība mūsu karogam par zīmi,
Un taisnības kausam pilnīgs svars.
Lai brīvība zaļo, lai taisnība spīd,
Uz to lai dzenamies, latvji, ik brīd'!

Jēkabs Pilsātnieks

Uz priekšu, brāļi, naigi, naigi,
Mums pieder nākamie laiki!
Lai nelaiki mums dus.
Mums līgot līgo druvas plašas,
Ja pašiem mums ir rokas knašas,
Ja pašiem spēks mums būs.

Krišjānis Barons

(Sameklē lasāmgrāmatā „Mana tēvu valoda” 7. un 8. klasei ziņas par Andreju Pumpuru, Krišjāni Baronu un citiem tautas atmodas laikmeta darbiniekiem! Izlasi tur Pumpura „Lāčplēša varoņdarbus” un Ausekļa „Gaismas pili”! Kuņus vēl Ausekļa un Pumpura dzejoļus tu zini?)

ZIŅAS PAR TAUTAS ATMODAS LAIKMETA DARBINIEKIEM

Krišjānis Valdemārs (1825-1891) bija saimnieka dēls no Ārlavas pagasta. Apmeklē skolu Sasmakā (ko vēlāk pārdēvēja par Valdemārpili). Pašmācības ceļā 24 gadu vecumā sagatavojas uz iestāju pārbaudījumiem ģimnazijā. Pēc Liepājas ģimnazijas beigšanas studē tautsaimniecību Tērbatas universitātē. Še nostājas *pret latviešu studentu pārvācošanās tieksmēm* un savai studentu vizitkartei pievieno apzīmējumu „Latvietis”. Tā toreiz daudziem likās nedzirdēta pārgalvība, jo katru latvieti, kas prata vāciski un apmeklēja augstākās skolas, mēdza uzskatīt par vācieti. Kad universitātes rektors Valdemāru norāj, Valdemārs atbild: „Latvietis, kas labi prot vāciski, angļiski un franciski, nevar reizē būt vācietis, angļis un francūzis, bet paliek joprojām latvietis.”

Pēc studijām Valdemārs darbojas krievu valdības dienestā Pēterpilī, vēlāk pārceļas uz Maskavu. Viņš sadraudzējas ar krievu nacionālistiem un raksta krievu laikrakstos par vācu uzkundzēšanos Baltijas apgabalos. Kā jūrniecības speciālists dibina jūrskolas dažādās Krievijas pilsētās, kā arī *pirmo latviešu jūrskolu Ainažos* un latviešu jūrniecības sabiedrību „Austra”. Viņš aicina: „Latvji, brauciet jūrīnā! Krājiet zeltu pūriņā!”

Krišjānis Barons (1835-1923) bija Struteles muižas (Zemgalē) vagara (darbu pārlūka) dēls. Pēc Jelgavas ģimnazijas beigšanas studē matemātiku un astronomiju Tērbatā. Kopā ar Valdemāru pulcina latviešu studentus un inteliģenci Tērbatā un vēlāk Maskavā t. s. latviešu „lasāmos vakaros”. Rosīgi darbojas līdz „Pēterburgas Avīžu” izdošanā un rediģēšanā. Savācis pavisam — kopā ar variantiem — ap 220 000 tautasdziesmu (tagad savāktas ap 900 000!)

Tautas teikas un pasakas vāca un izdeva *Ansis Lerchs-Puškaitis*, kas bija Irlavas skolotāju semināra absolvents. Viņš savāca ap 2000 teikas un pasakas (tagad — ap 6000).

Kronvaldu Atis (1837-1875) dzimis Durbes draudzē kā muižas modernieka (piensaimniecības vadītāja) dēls. Apmeklē skolu Aizputē un Liepājā, pēc tam neilgu laiku studē Berlīnē. Ieguvis vācisku audzināšanu un izglītību, vīra gados no jauna mācās latviešu valodu un kļūst par ievērojamu latviešu valodas kopēju.

Kronvalds vēlāk studē Tērbatā. Pēc tam ir skolotājs Vecpiebalgā. Rīko latviešu skolotāju konferences. Ļoti ievērojamas viņa runas un raksti, ar kuriem viņš pierāda latviešu valodas, kultūras un garamantu vērtību un nozīmi.

Sevišķi slavens Kronvaldu Atis kļuva latviešos ar divām galda runām pirmo dziesmu svētku goda mielastā Rīgā. Šajās runās Kronvalds atbildēja Jānim Cimzem un vācu mācītājam Augustam Bilenšteīnam, ievērojamam latviešu tautasdziesmu krājējam un pētniekam. Abi, labu gribēdami, tomēr bija radījuši iespaidu, ka viņi mazina latviešu tautas gara tradīciju vērtību un nozīmi. Kronvalds atbildēja asi un dedzīgi „un jauki un karsti daudzinaja tautas dziesmu vērtību un greznumu. Roku iespiedis sānos, viņš sacīja lepna uzvarētāja balsī: „Un kas vēl uzdrošināsies nosaukt mūsu tautas dziesmas par bērnu dziesmām?” (Tā bija izteicies Bilenšteins savā runā). Visa lielā sapulce gavilēja kā viens vīrs. Tautietis apsveicināja tautieti. Dzirdēja prieka balsis klaigājam: Tādu valodu saprotam! Kronvalda runa bija notikums!”

Ievērosim, ka tautas atmodas laikmeta darbinieki — ar retiem izņēmumiem — ir gados jauni latvieši, pat jaunekļi. Tā 1856. gadā, kad Tērbatā sāk pulcēties latviešu studenti, Krišjānim Valdemāram gan ir jau 31 gads, bet Baronam tikai 21 un Jurim Alunānam 24 gadi. Kad Cimze kļūst par skolotāju semināra direktoru, viņam ir 25 gadi, bet Auseklis izdod savu pirmo dzeju krājumu 23 gadu vecumā. Kronvaldu Atim ir 30 gadi, kad viņš sāk paust savus nacionālos uzskatus.

KRIŠJĀNA VALDEMĀRA PRĀTULAS

Sniedziet jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt un tās gudrības saules spīdumu baudīt, sniedziet jel saviem brāļiem tumsībā roku un velciet tos gaismā!

Tas taču ir vīra uzdevums — pārvarēt grūtības.

*Tam vien prieki gavilē
Visā platā pasaulē,
Kas ar prātu dedzīgu
Dzenas iekrāt gudrību!*

Ar lieku naudas izšķiešanu lepoties nav nekāda štāte (gods), bet ir tīra ģekība (mulķība).

Par labām grāmatām patērēta nauda nes tos vislielākos augļus.

No pašas Dieva puses lūdzu: uzmostaities! Topiet žigli un knaši kā citas mācītās tautas visapkārt Eiropā un neapkaunojiet mīlu latviešu

tautu, lai nevar citi teikt: Arē! Te nu tie tapa palaisti brīvā, bet vai tas tiem sliņķiem, tiem nelgām ko līdzēja? Tie palika gandrīz tādi paši kā vecā dzimtā būšanā! Tāda vārņa pērta, tāda nepērta!

Jo gudrāks kāds no dzimšanas, jo vairāk tam der mācība.

Patriotisms nav nekāda mākslīga galvas gudrība. Māciet ļaudīm grāmatu, un tēvzemes mīlestība pati no sevis radīsies!

Izglītība, tautā iespiedusies, sajūsmina, pamudina tautā snaudošus spēkus un dara viņu spēcīgu pastrādāt smagus, lielus uzņēmumus.

Pārlabot var tikai nākošas lietas.

Vairāk gaismas! Vairāk gaismas!

KRONVALDU ATA AICINĀJUMI

*Lūdz Dievu un strādā,
Darbs visu gādā!*

Turiet savu tēvu valodu godā un cieņā, un jums labi klāsies virs zemes!

Mums vajaga dedzīgas, diženas tēvzemes mīlestības, kuŗa ir svabada no sevmīlības un netīras kārības pēc vienīgā paša labuma.

Man nav svētākas valodas par latviešu valodu; man nav mīļākas tautas par latviešu tautu; man nerūp nekas tik dziļi, kā viņas atzēšana un uzplaukšana. Tie acumirkļi ir man tie laimīgākie, kuŗos es spējis savas tautas labad kaut kādu soli spert. Un no šī stāvokļa nekāpšu zemē, kamēr vien būšu pie pilna atzišanas spēka.

(Lasi grāmatas par tautas atmodas laikmeta notikumiem un darbiniekiem: Jāņa Sarmas „Vīru valoda” [par Valdemāru, Baronu, Kronvaldu u. c.] un „Negantnieks” [par Ausekli], Augusta Deglava „Rīga” un Valentīna Bērzkalna „Latviešu dziesmu svētku vēsture”!)

PIRMIE LATVIEŠU LAIKRAKSTI

Pirmais laikraksts latviešu valodā bija „Latviešu Avīzes”, kas iznāca Jelgavā kopš 1822. gada. To izdeva vācu mācītāji. No tiem ievērojamākie bija latviešu draugs Pantenijs un latviešu valodas pētnieks A. Bīlenšteins. Vēlāk laikraksts asi vērsās pret tautas atmodas idejām.

1856. gadā Ansis Leitāns sāka izdot Rīgā „Mājas Viesi”. Tas sākumā pauda, kā pirmais, Valdemāra un citu tautas atmodas darbinieku domas, bet vēlāk izvairījās no asumiem ar vāciešiem.

Cenzūras dēļ laikraksti Baltijas apgabalos vispār nevarēja paust brīvākus uzskatus. Bet tad 1862. gadā Valdemāram ar savu krievu draugu palīdzību izdevās panākt atļauju savam laikrakstam Pēterpilī, pie kam valdība iecēla par laikraksta cenzoru pašu Valdemāru! Tā no paša sākuma „Pēterburgas Avīzes” lieto brīvu un drošu valodu un strauji izplatās latviešu tautā.

Pēc gada vāciešiem izdodas panākt laikraksta cenzūras pārcelšanu uz Rīgu, un ar to laikraksta nozīme mazinās, un laikraksts pats apstājas. Tomēr dažos iznākšanas gados savu mērķi laikraksts sasniedzis: tauta ir modināta!

Tautas atmodas laikmeta idejas vēlāk sludināja laikraksti „Baltijas Vēstnesis” (1868-1906) un „Balss” (1878-1907), kur darbojās jurists Aleksandrs Vēbers (pārlatviskojies vācietis), valdības ierēdnis Bernhards Dīriķis, jurists Frīdrihs Veinbergs, rakstnieks Rūdolfs Blaumanis u. c.

PIRMAIS RAKSTS PIRMAJĀ LATVIEŠU LAIKRAKSTĀ 1822. GADĀ

Laikraksta „Latviešu Avīzes” pirmais redaktors bija latviešiem draudzīgais skotu izcelsmes mācītājs Kārlis Vatsons. Viņš raksta laikraksta pirmā numura ievadā 1822. gada 5. janvārī (sniedzam raksta atreferējumu tagadnes latviešu ortografijā, bet paturot tā laika valodu):

„Tā augsta ievēšanas komissione tam grāmatu spiedētājam Steffenhagen un Lestenes mācītājam Watson, uz viņa lūgšanu atbildējusi: ka viņņiem essot vēlēts, appakš augstas Ievēšanas Komissiones uzraudzīšanu, Latviešu Awizes sarakstīt un ikkneddelā vienu lappu rakstos iespiest. Pēc šīs augstas un cienīgas novēlēšanas viņņi ar šo lappu šo jaunu lietu iesāk un uzņem, bet papriekš ar saviem godīgiem lassitajiem, Isos vārdos, vaijag aprunnaties. — Mēs gribbam Latviešu zinnašanas vairo, dažas ziņas no klātenes un no tālenes atnezdami, dažu labbu padomu dodami, dažas gudrības izpaudēdami, ir brižam pasmiedamies ko labbu mācīt un tā cik spēdami piepalīdzēt, pie arrāju ļaužu prāta cillāšanas un labklāšanas. Voi šī mūsu sirds apņēmšana izdarrama būs jeb ne, voi mūsu Avizes lappiņas Latviešiem patīkamas būs jeb nepatīkamas, to ne zinnam uz priekšu; tie augļi un tā svētība pie vissiem cilvēku darbošanām no augšenes jāgaida. Tas cilvēks uzņem savu ceļu, bet Dievs vien pašķir viņa gājumu. . . .”

Rīga top par latviešu tautas atmodas centru

Latvieši Rīgā

Jau no seniem laikiem Rīga vilināja latviešus.¹

Kad 19. gadsimtenī latviešu zemnieks ieguva kustības brīvību, Rīga atkal vilināja, jo tur varēja dabūt darbu un labi nopelnīt.

Tā daudz latviešu pārcēlās uz Rīgu, atrada darbu fabrikās un citur, ieguva paši savus īpašumus un kļuva turīgi.

Rīgas vāciešiem nepatika latviešu panākumi Rīgā. Tāpēc viņi centās latviešus dažādi ierobežot. Sākumā latviešiem nebija atļauts brīvi nodarboties ar dažādiem amatiem. Viņiem aizliedza arī dibināt savas biedrības vai citādi pulcēties kopā.

Pārvācošanās

Daļa latviešu pārvācojās, jo cerēja, ka tad viņiem būs vieglāk. Kalniņi pārvērtās par Bergiem vai Kalningiem, un Liepiņi kļuva par Lindēm vai Lepingiem.² Šos latviešus sauca par „kārķļu vāciešiem” vai „kaunīgiem latviešiem.”

Rīgas Latviešu Biedrība

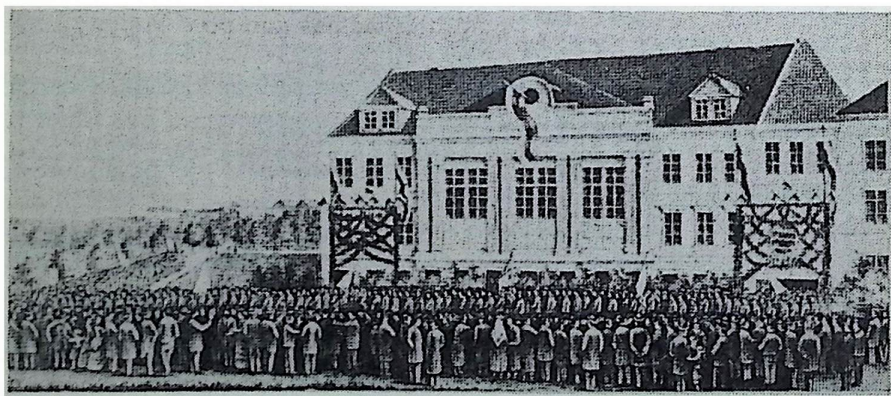
Citi tomēr apzinājās savu tautību un cīnījās par savām tiesībām. 1868. gadā latvieši ieguva atļauju dibināt savu biedrību. To nosauca par Rīgas Latviešu Biedrību.

¹Skat. 17. nodaļu, „Andrejs Knopkens sludina Rīgā Luterā mācības”, 86. lpp.

²Kalns vāciski ir „der Berg”, bet liepa — „die Linde”. Galotne „ing” savukārt skan vāciskāk par latvisko „inš”. Par kaunīgiem latviešiem sauca tos, kas pilnīgi pārvācojās, neprata vairs latviski un aizmirsta savu tautību. Par kārķļu vāciešiem sauca tos, kas centās atdarināt vāciešus un vācu valodu, to neprazdami: latvieši sacīja, ka viņi runā „kā pa kārķiem”.

Rīga 19. g. s.

Dziesmu svētku gājiens pie Rīgas Latviešu biedrības nama 1873. gadā.

Ap Rīgas Latviešu Biedrību sākās liela latviešu rosme. Jau pēc dažiem gadiem Rīgas Latviešu Biedrība uzcēla pati savu namu. Kongresos un dažādās komisijās latvieši pārrunāja savas valodas un literatūras jautājumus, izmaksāja pabalstus un godalgas latviešu rakstniekiem, māksliniekiem un citiem kultūras darbiniekiem. Nodibinājās latviešu teātris. Rīkoja koncertus, kursus, priekšlasījumus.

Drīz vien arī citur latvieši sekoja Rīgas paraugam un dibināja biedrības, teātrus, koņus. Teātris un koņu dziedāšana kļūst šai laikā par latviešu tautā sevišķi iemīļotām mākslām.

Dziesmu svētki

1873. gadā Rīgā notika pirmie vispārīgie latviešu dziesmu svētki, koņus piedalījās 55 koņi ar 1000 dziedātājiem. Šis notikums radīja lielu pacilājumu latviešos un apliecināja Rīgas vāciešiem un krieviem latviešu kultūras bagātību.¹

Pārkrievošana

Ap 1880. gadu krievu valdība sāka izdēt likumus, ar koņiem tā centās pārkrievojot latviešus un vāciešus Latvijā. Latviešu bērniem skolās vairs neatļāva sarunāties latviski.

Latviešu tautas vadoņiem tagad bija jācīnās gan pret pārvācošanu, gan pārkrievošanu.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas bija „kārķļu vācieši”? „kaunīgie latvieši”?
Ko latvieši nodibināja Rīgā 1868. gadā?
Kā izpaudās Rīgas Latviešu Biedrības darbība?
Koņas divas mākslas kļuva sevišķi iemīļotas latviešu tautā šai laikā?
Kas ievērojams notika Rīgā 1873. gadā?
Kāds jauns drauds radās latvietībai 19. gadsimteņa beigās?

¹Pirmie n o v a d a dziesmu svētki notika jau 1864. gadā Dikļos, Valmieras apriņķī. 1873. gadā Rīgā svētkos piedalījās dziedātāji un koņi no v i s a s Latvijas. Šādu vispārīgu dziesmu svētku līdz otrajam pasaules kaņam (1939) notikuši pavisam deviņi. Pēdējos — 1938. gadā — piedalījās 20 000 dziedātāji!

PĀRKRIEVOŠANA

Kurzemi-Zemgali un Vidzemi, kopā ar Igauniju, krievi sauca par Baltijas provincēm. Līdz pat 1880-iem gadiem tās bija saglabājušas ievērojamas īpatnības Krievijas lielvalstī. Tautskolās¹ mācības notika vietējās valodās, un krievu valoda pat nebija jāmācās. Vidusskolās² un augstākās skolās — Rīgas politechnikumā un Tērbatas universitātē — lietoja tikai vācu valodu. Iestādēs runāja vāciski, vēlāk arī latviski un igauņiski, bet tikpat kā nemaz krieviski. Valdības ierēdņi bija vācieši, un viņu rokās bija arī visa zemes pārvalde un noteikšana. Galvenā ticība bija luterticība ar vācisku baznīcas pārvaldi.

Ar tautas atmodas laikmetu latvieši sāka sīvu politisku cīņu pret vāciešiem un centās iegūt vairāk tiesību un noteikšanas pilsētu un lauku pārvaldes iestādēs.

1882./83. gadā Krievijas valsts senātors Manaseins valdības uzdevumā iepazinās ar apstākļiem Baltijas provincēs. Viņš ziņoja valdībai, ka šejienes apgabali nemaz neizskatoties pēc Krievijas. Krievu nacionālisti savukārt prasīja visā Krievijas lielvalstī vienu valodu — krievu un vienu ticību — pareizticību.

Ar 1885. gadu sākās *pārkrievošanas* centieni Baltijas provincēs. Par valdības ierēdņiem iecēla krievus. Ieveda krievisku tiesas iekārtu. Iestādēs drīkstēja lietot tikai krievu valodu. Skolās visi priekšmeti, izņemot ticības mācību un latviešu valodu, bija mācāmi krievu valodā.

Latviešu bērni, 6 vai 7 gadus veci, iestādamies tautskolās, neprata nevienu vārdu krieviski. Par katru latviešu vārdu arī ārpus mācību stundām viņus nereti bargi sodīja. Sākumā krieviski neprata arī skolotāji. Viegli iedomāties, kādu sajukumu tas radīja un kā no tā cieta mācības un tautas izglītība.

Pārkrievošana pārsteidza gan vietējos vāciešus, gan latviešus nesagatavotus. Daži latviešu darbinieki (sākumā arī Krišjānis Valdemārs) pat apsveica jaunos likumus kā spēcīgu triecienu šejienes vācu virskundzībai. Bet tad gan vācieši, gan latvieši sāka enerģisku cīņu pret pārkrievošanu. Tā turpinājās līdz pat Pirmajam pasaules karam.

¹Kā „public schools” Amerikas Savienotajās Valstīs.

²Kā „high schools” Amerikas Savienotajās Valstīs.

Latvieši iepazīstas ar sociālisma mācībām

„Dienas Lapa”

1886. gadā Rīgā sāka iznākt jauns laikraksts „Dienas Lapa”. Viens no šī laikraksta redaktoriem bija advokāts¹ Jānis Pliekšāns. Latviešu tautai viņš vēlāk kļuva pazīstams kā slavens dzejnieks un pieņēma pavārdu Rainis.

Šķiru cīņa un sociālisms

„Dienas Lapa” dedzīgiem vārdiem sludināja t. s. šķiru cīņu.² Visas pasaules strādniekiem jācīnās par labākiem dzīves apstākļiem. Viņiem jāiegūst vara savā valstī un pēc tam visā pasaulē.

Šo mācību sauca par sociālismu, un par viņas dibinātāju uzskata Kārli Marksu Vācijā.³

Sociālisti dedzīgi cīnījās arī pret reliģiju un nacionāliem ideāliem. Tāpēc sākumā latviešu tautā viņu mācībām nebija daudz atsaucības.

Streiki

Kad 19. gadsimtenā pēdējos gados vairākās Rīgas fabrikās notika strādnieku streiki⁴ un asiņainas sadursmes ar policiju, krievu valdība sāka sociālistus vajāt. „Dienas Lapa” aizliedza. Raini un citus sociālistu vadoņus apcietināja un izsūtīja uz Krieviju.

¹ Angl. lawyer.

² Angl. class struggle.

³ Sociālisti sludināja arī mantas kopību. No tā vārdu ieguva kāds sociālisma novirziens, kas vēlāk kļuva pazīstams ar savu nežēlīgo terroru un meliem — k o m u n i s m s (no latīņu vārda „communis” — kopīgs).

⁴ No angļu vārda „strike”.

Sociālisti turpināja savu darbību slepeni. 1904. gadā viņi nodibināja *sociāldemokrātu partiju*. Tā bija pirmā latviešu politiskā partija.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kā sauca laikrakstu, kas sludināja latviešiem sociālisma mācības?

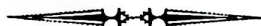
Kas bija šī laikraksta ievērojamākais redaktors?

Ko mācīja sociālisti?

Kāpēc sākumā sociālistiem nebija latviešos daudz atsaucības?

Kāpēc krievu valdība sāka sociālistus vajāt?

Kā sauc pirmo latviešu politisko partiju?

Latvieši sacēlas pret krieviem un vāciešiem

Nemieri 1905. gadā

1905. gadā visā Krievijā notiek plaši nemieri. Arī Rīgā un citās Latvijas pilsētās sākas streiki, demonstrācijas un sadursmes ar policiju un karaspēku.

Nemierus vada sociālisti. Bet Latvijā tajos piedalās visa tauta, kas nav apmierināta ar krievu un vācu virskundzību.

Ļaužu bari nes sarkanos sociālistu karogus un pulcējas, tā sauktajos, mītiņos.¹ Tur uz viņiem runā sociālistu agitatori.² Uz laukiem sociālistu vadībā nemiernieki nodedzina daudz muižu, ielaužas un demonstrē dievnamos; noslepkavo arī vairākus muižniekus, valdības ierēdņus un dažus vācu mācītājus. Rīgā vara kādu laiku pilnīgi pāriet nemiernieku rokās.

Soda ekspedīcija

Bet tad krievu valdība nosūta uz Latviju papildu karaspēku, tā saukto, soda ekspedīciju. Nemierus apspiež. Muižnieki sastāda sodāmo nemiernieku sarakstus. Bez tiesas sprieduma nošauj vai pakār ap 2000 latviešu. Citus notiesā spaidu darbos, izsūta uz Sibīriju vai soda ar miesas sodu. Daudzi emigrē uz ārzemēm, sevišķi Amerikas Savienotajām Valstīm.

Nemieru nozīme

1905. gada nemieri ļoti ceļ latviešu nacionālo pašapziņu. Latvieši redz, ka kopīgiem spēkiem spēj paveikt lielas lietas. Gan krievi, gan vācieši sāk latviešus bīties un ar viņiem rēķināties.

¹No angļu „meeting”.

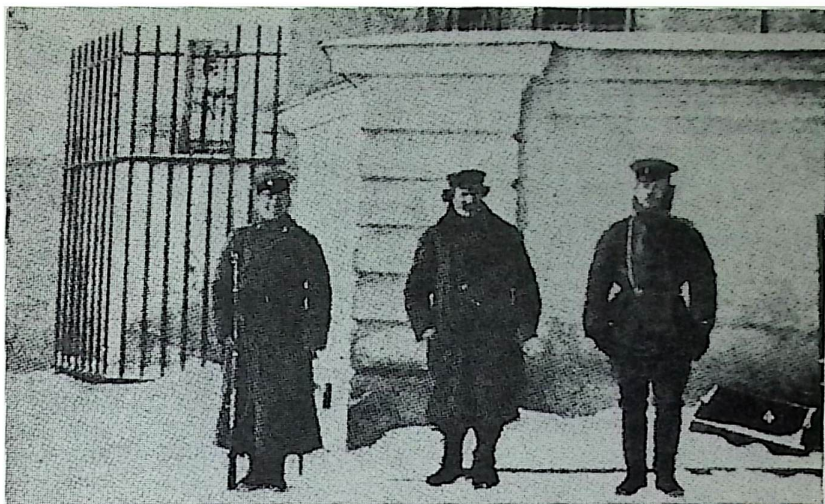
²Agitators — dedzīgs runātājs, kas sakūda ļaudis.

Soda ekspedīcijas kareivji apcietina latviešu revolucionārus.
 Apcietināto vīrieti vēlāk nošāva, viņa mājas (Rembātes pagastā)
 nodedzināja.

Aizdomīgu gājēju aizturēšana Rīgā 1906. gadā.

Uz nāvi notiesāts latviešu zemnieks 1905. gadā.

Arī krievu valdība pēc nemieriem izdod likumus, kas dod tautām vairāk tiesību. Nodibina valsts domi, kurā ievēl arī vairākus latviešus. Viens no tiem ir Jelgavas advokāts Jānis Čakste.

Uzplaukums pēc 1905. gada

Pēc 1905. gada visā Krievijā uzplaukst rūpniecība un tirdzniecība. Arī Latvijā aug iedzīvotāju turība. Uzplaukst arī rakstniecība, teātra māksla, mūzika, glezniecība.

Tai pašā laikā Krievijas cara imperija un vara pār citām tautām tuvojas savam sabrukumam. Tas sākas ar pasaules kara izcelšanos 1914. gadā.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kad notika Krievijā plaši nemieri?

Kā tie izpaudās Latvijā?

Kas ir mītiņi?

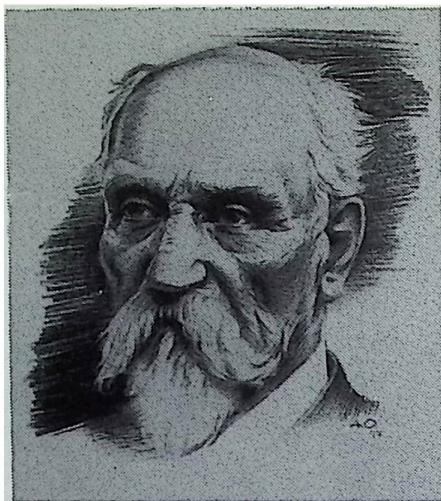
Kā izpaudās nemieri uz laukiem?

Kas apspieda nemierus?

Kurp visvairāk emigrēja nemiernieki?

Kā nemieri cēla latviešu nacionālo pašapziņu?

Ko nodibināja krievu valdība pēc nemieriem?

A. Ogules zīmējums

Jānis Rainis

RAINA REVOLUCIONĀRĀ DZEJA

Tā nepaliks

Tā nevar palikt un nepaliks,
Par velti cerēt, ka straume siks,
Ka ūdeņi pārskries un aprimsies,
Un atkal viss pa vecam ies.
Lai ledus cik stiprs, cik skaidri mirdz,
Pēc brīva, pēc dzīva ilgojas sirds —
Tā nevar palikt, tā nepaliks:
Līdz pašam pamatam jauns viss tiks!

Ceļš uz jaunu

Sargaities maldīgi cerēt,
Ka viss jau no sevis kļūs labi;
Vecais ar laiku taps jauns,
Tagadnē nākotne augs.
Vecais ne mūžam vairs neaugs,
Tas nomirstot vien tik spēj vērsties;
Veco būs noārdīt nost,
Tad tikai jaunam būs ceļš.

(Ap 1904. g.)

Memorandum¹

Gaidīt jūs gaidījāt ilgi
Un cerējāt mūžus pēc mūžiem;
Retu reiz prasījāt ko,
Ticīgi lūdzāties vien.

Gaidīt un cerēt ir labi,
Un rātņi ir prasīt un lūgties:
Labāk ir negaidīt daudz,
Neprasīt, nelūgties — ņemt!

(Ap 1904. g.)

Dārga brīvība

Reizi, šo reizi mēs tomēr
Par cilvēkiem jutušies esam —
Tagad mēs zinām, kas vīrs!
Tagad mēs jūtam, kas gars!

Uguns mums aprija mājas,
Un lauks mūsu asinis dzēra —
Vai tas par dārgi gan pirkti —
Nākotnes brīvības vārds!

(Pēc 1905. g.)

(Lasi „Lauztās priedes” lasāmgrāmatā 7. un 8. klasei, „Mana tēvu valoda”, 300. lp. Sacerēta izsūtījumā Slobodskā ap 1900. gadu.)

JĀNIS PLIEKŠĀNS — RAINIS

Jānis Pliekšāns-Rainis dzimis 1865. gada 11. septembrī Rubeņu pagastā, Augšzemgalē. Viņa tēvs bija vairāku muižu nomnieks un vēlāk arī kādas muižas īpašnieks. Rainis uzauga labos materiālos apstākļos un pabeidza Pēterpils universitātes tieslietu (juridisko) fakultāti.

Ar sociālisma mācībām Rainis, liekas, ir iepazinies jau savu studiju laikā Pēterpilī. 1893. gadā Rainis apceļo Vāciju, Šveici. Atgriežoties no šī ceļojuma, Raiņa ceļā somā paslēpts lielāks skaits sociālistu grāmatu un rakstu, kas Krievijā bija aizliegti. „Dienas Lapā” Rainis nu sāk sludināt dedzīgi sociālisma idejas, un sevišķi agitatori izplata sociālisma literatūru gan strādnieku, gan studentu, gan jaunās latviešu intelligences vidū. „No manas ceļā somas izauga Latvijas sociāldemokrātu partija,” raksta vēlāk Rainis savās atmiņās. 1897. gadā cara žandarmerija apcietina Raini un citus sociālistu vadoņus. Rainis pavada vairākus mēnešus Liepājas un Rīgas cietumos, tad viņu izsūta uz Pliskavu un vēlāk uz Slobodsku Urālu kalnos.

¹No latīņu valodas: tas, kas jāievēro, jāatceras.

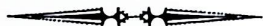
1903. gadā Rainis atgriežas dzimtenē un darbojas slepeni sociālistu organizēšanas darbā. Pēc 1905. gada revolūcijas apspiešanas Rainis emigrē uz Šveici.

Gan Slobodskas, gan Šveices trimdā Rainis sacer savus ievērojamākos latviešu literātūras darbus. Šai laikā top arī Raiņa revolucionārā dzeja (sk. paraugus!). Tā atšķiras no citiem līdzīgiem dzejoļiem gan ar savu augstāko dzejas vērtību, gan arī ar to, ka Rainis tajos arvien vairāk liek ieskanēties domai par latviešu tautas un Latvijas valsts brīvību. Sevišķi savā Šveices trimdas posmā (1906 — 1920) Rainis, gan palikdams uzticīgs Latvijas sociāldemokrātu partijai, noteikti novēršas no tiem sociālistiem, kam bija vienaldzīgi latviešu nacionālie ideāli vai kas pat bija naidīgi noskaņoti pret tiem. Rainis top par Latvijas brīvības idejas sludinātāju. 1919. gadā iznāk viņa poēma „Daugava”. Šī grāmata rada lielu nacionālu savijīgumu un cīņas sparū latviešu karavīros, kas aizstāvēja Rīgu pret Bermonta uzbrukumiem.

1920. gadā Rainis un viņa dzīves biedre dzejniece Aspazija atgriežas brīvajā dzimtenē. Tauta sagaida viņus ar sajūsmu un gavilēm.

Latvijā Rainis turpina darboties Latvijas sociāldemokrātu partijā, top Latvijas saeimas (parlamenta) loceklis un kādu laiku arī Latvijas izglītības ministrs. Rainis mirst 1929. gada 12. septembrī 64 gadu vecumā.

(Sk. arī Raiņa biogrāfiju lasāmgrāmatā „Mana tēvu valoda”, 7. un 8. klasei, 310. lp.! Lasi: par 1905. gada revolūciju E. Dunsdorfa „Senos stāstus”, 171.-179. lp., bet par Raini trimdā — turpat 180. lp.!)

Atkārtojumam: notikumi Latvijā pēc 1561. gada

1558. — 1603. g.: Elizabete I — Anglijas ķēniņiene
1582. gadā: Stefans Batorijs padzen Jāni Briesmīgo no Vidzemes
1587. gadā: mirst Gothards Ketlers; par hercogiem kļūst viņa dēli Vilhelms un Frīdrihs
1600. gadā: sākas zviedru-poļu (t. s. Livonijas) karš
1607. gadā — angļi Džēmsstovnā (Virdžīnijā)
1611. — 1648. g. Trīsdesmitgadu karš starp katoļiem un protestantiem Vācijā
1616. gadā: hercogs Vilhelms atcelts no troņa
1620. gadā: angļu pilgrimi Plimutā, Masačuzetā
1621. gadā: zviedru ķēniņš Gustavs Adolfs ieņem Rīgu
1629. gadā: beidzas zviedru-poļu karš; zviedri iegūst Vidzemi
1632. gadā: Gustavs Adolfs nodibina Tērbatas (Tartu) universitāti
1632. gadā: Gustavs Adolfs krita kaujā pie Līcenas, Vācijā
1642. gadā: hercoga Jēkaba valdīšanas sākums
1649. — 1660. g.: Oliveris Kromvels valda Anglijā
1651. gadā: kurzemnieki Gambijā
1654. gadā: kurzemnieki uzceļ Jēkaba cietoksni Tobago salā
Manceļa sprediķu grāmata
krievu cars Aļeksejs aplenc Rīgu (t. s. Pirmais Ziemeļu karš)
1657. — 1661. g.: mēra gadi
1658. gadā: zviedri ielaužas Kurzemē, aizved hercogu Jēkabu gūstā
1660. — 1697. g.: Kārlis XI („zemnieku ķēniņš”) Zviedrijā

1689. gadā: Ernests Gliks pārtulko Bibli

1695. — 1727. g.: Pēteris I — Krievijas cars

1697. — 1711. g.: Kārlis XII — Zviedrija ķēniņš

1700. gadā: sākas Lielais Ziemeļu karš; zviedri sakauj krievus pie Narvas (Igaunijā)

1701. gadā: zviedri sakauj sakšus un poļus Spilves pļavās (pie Rīgas)

1709. gadā: krievi sakauj zviedrus pie Poltavas (Krievijā)

1710. gadā: krievi ieņem Rīgu

1710. — 1711. g.: mēŗa gadi

1721. gadā: krievu-zviedru mierlīgums: krievi iegūst Vidzemi

1727. — 1729. g.: Katrīna I (Ernesta Glika audžu meita) — Krievijas cariene

1727. gadā: Brāļu draudzes sākums Valmierā

1737. gadā: Ernests Bīrons — Kurzemes hercogs

1743. gadā: Krievijas valdība aizliedz brāļu draudžu darbību

1762. gadā: brāļu draudzes atkal atļautas

1763. gadā: beidzas franču-indiāņu karš Amerikā ar angļu uzvaru

1787. gadā: Amerikas Savienotās Valstis iegūst neatkarību

1789. gadā: lielā franču revolūcija

1802. gadā: nemieri Kauguros

1804. gadā: zemnieku likumi: aizliedz zemnieku pārdošanu vai mainīšanu

1812. gadā: Napoleons iebrūk Krievijā

1815. gadā: Napoleons izsūtīts uz Sv. Helenas salu:

1817. gadā: zemnieku brīvlaišana Kurzemē

1819. gadā: zemnieku brīvlaišana Vidzemē

1822. gadā: „Latviešu Avīzes” (Jelgavā) pirmais latviešu laikraksts

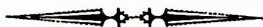
1841. gadā: Nemieri Jaunbebros un Veselavā

1848. gadā: Marksa — Engelsa Komūnistu manifest

Kalifornijā (Sutter Mill) atrod zeltu

revolūcijas Francijā, Vācijā, Austrijā, Ungarijā, Itālijā

1848. gadā: zemnieku likumi aizliedz „nocelt” zemnieku no zemes
1853. — 1856. g.: Krimas karš: Francija, Anglija un Turcija pret Krieviju
1861. gadā: zemnieku brīvībaišana Krievijā; zemnieku likumi uzlabo zemnieku stāvokli Latvijā
1861. — 1865. g.: karš starp dienvidu un ziemeļu štatiem Amerikā
1862. gadā: iznāk „Pēterburgas Avīzes”
1864. gadā: pirmā latviešu jūrskola Ainažos
dziesmu svētki Dikļos
1864. gadā: nodibināta Rīgas Latviešu Biedrība
1870. gadā: vācu-franču karš; Vācijas ķeizārvalsts nodibināšana
1873. gadā: pirmie vispārīgie dziesmu svētki Rīgā
1875. gadā: mirst Kronvaldu Atis
1881. gadā: anarchisti nogalina caru Aleksandru II
1882. gadā: senātora Manaseina revīzija Baltijas provincēs; pārkrievošanas sākums
1886. gadā: iznāk „Dienas Lapa”
1891. gadā: mirst Krišjānis Valdemārs
Jānis Pliekšāns (Rainis) top par „Dienas Lapas” redaktoru
1894. gadā: Nikolajs II — Krievijas cars
1898. gadā: amerikāņu-spāņu karš
1904. gadā: krievu-japāņu karš
1904. gadā: sociāldemokrati — pirmā latviešu politiskā partija
1905. gadā: revolūcija Krievijā un Latvijā

Rīga tagad.

Labajā pusē: Doma un Jēkaba baznīcas.

Tālāk Daugavas krastā — Rīgas pils.

Literātūra

Norādām uz sekojošām grāmatām kā palīglīdzekļiem Latvijas vēstures mācīšanā:

- Latvu Enciklopēdija*, apg. Trīs Zvaigznes, Stokholmā 1950. — 1955.
E. Dunsdorfs un A. Spekke, Latvijas vēsture 1500. — 1600., apg. Daugava 1963.
E. Dunsdorfs, Latvijas vēsture 1600. — 1710., apg. Daugava 1962.
E. Dunsdorfs, Latvijas vēsture 1710. — 1800., apg. Daugava 1973.
A. Johansons, Latvijas kultūras vēsture 1710. — 1800., apg. Daugava 1976.
A. Švābe, Latvijas vēsture 1800. — 1914., apg. Daugava 1958.
Prof. N. N. (Arnolds Spekke), Latvijas vēsture, Miķeļa Goppera apg. Stokholmā 1948.
Fr. Zālītis un E. Nagobads, Latvijas vēsture skolām un pašmācībai, Grāmatu Drauga apg., Ņujorkā 1947.
R. Miķelsons, Latvijas vēsture (tautskolas kurss), 5. iesp., LCK apgāds Latvija 1949.(?).
P. Dreimanis, Latvu tautas vēsture, Imantas apg. Kopenhagenā 1957.
U. Ģermanis, Latviešu tautas piedzīvojumi, 3. izd. Valtera Ziedīņa apg. Toronto.
J. Straubergs, Rīgas vēsture, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā.
Latviešu tautas dziesmas (12 sējumos — ar vēsturnieku A. Švābes, J. Strauberga, K. Strauberga, V. Ģintera, L. Adamoviča u.c. rakstiem par seno latviešu dzīvi un paražām), Imantas apg. Kopenhagenā 1952. — 1956.
Indriķa Livonijas chronika, tulk. J. Krīpēns, apg. Dzimtā zeme Grandhēvenā, Mičiganā, 1973.
The Livonian Rhymed Chronicle, transl. by Jerry C. Smith and William L. Urbāns, Indiana University Press, Bloomington, Ind., 1977.
Baltasara Rusova Livonijas kronika, tulk. Ed. Veispals, apg. Aka, Grandhēvenā, Mičiganā, 1976.

- Edgars Dunsdorfs, Senie stāsti*, apg. Austrālijas Latvietis 1955.
Deviņvīru spēks, apg. Daugava Stokholmā 1956.
 (raksti par Viesturu, Peniķi. Ernestu Bironu, Ulmani u.c.).
Zīle, apg. Daugava Stokholmā 1965.
Saktu stāsti, ģen. Kārļa Goppera fonda izd. 1966.
Mūžīgais latviešu karavīrs, ģen. Kārļa Goppera fonda izd. 1967.
Latvijas vēstures atlants, 2. izd., Kārļa Zariņa fonda izd. Austrālijā.
- V. Biļkins, Zemgaliešu brīvības cīņas*, 2. izd., Sēļzemnieka apgāds 1973.
Viestarts kā zemgaliešu valstsvīrs, Latviešu kultūras institūta izd. Ņujorkā 1953.
Kurši un kuršu cīņas, Latviešu kultūras inst. izd. Ņujorkā.
- V. Ģinters, Karogi senajā Latvijā*, apg. Daugava Stokholmā 1968.
- V. Tepfers, Senatnei un mākslai*, apg. Daugava Stokholmā 1963.
Manceļa sprediķu izlase, Imantas apg. Kopenhāgenā 1954.
- Latviešu kultūra laikmetu maiņās*, rakstu krājums, red. H. Biezais, Daugavas apg. Stokholmā 1966. Raksti: J. Ozols, Latvijas vecāko pilskalnu izbūves veidi; V. Biļkins, Vai chronists Indriķis mācījies klostera skolā? A. Berķis, Ernesta Birona valdīšana Kurzemē un Krievijā; u.c.
- Edgars Andersons, Senie kurzemnieki Amerikā un Tobago kolonizācija*, Daugavas apg. 1970.
Tur plīvoja Kurzemes karogi, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1970.
- Valentīns Bērzkals, Latviešu dziesmu svētku vēsture*, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1965.
- L. Adamovičs, Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. — 1740.* 2. izd., Sējēja apg. Mineapolē 1963.
Raksti par Latvijas baznīcas vēsturi, izd. Latviešu ev.-lut. baznīca Amerikā 1978.
Dzimtenes baznīcas vēsture, P. Mantnieka — E. Ķiploka apg. 1947.

- **J. Juškevičs, Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Valstspapīru spiestuves izd. Rīgā 1932.
- **G. H. Merķelis, Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimta beigās*, tulk. A. Būmanis, A. Gulbja apg. Rīgā 1936.

- **M. Stepermanis, Zemnieku nemieri Vidzemē 1750. — 1784.*, Latvijas vēstures skolotāju biedrības izd. Rīgā 1934.
- **A. Kronvalds, Kopoti raksti*, A. Gobas sakārtojumā, 1. — 2. sēj., Valtera un Rapas apg. Rīgā 1936. — 1937.
- **K. Kārklīšs, Kronvalda Atis dzīvē un darbā*, A. Raņķa apg. Rīgā 1936.
- **Krišjāņa Valdemāra raksti*, red. E. Ķiploks, Latvijas Universitātes Studentu padomes apg. Rīgā 1936. — 1937.
- **Augusts Zandbergs, Atmiņas par Krišjāni Valdemāru*, autora apg. Rīgā 1928.
- **Senatne un māksla*, Valstspapīru spiestuves izd. Rīgā 1936. — 1940.
- **Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1937. — 1939. Rīgā.

*Latvijas neatkarības laika izdevumi, kas atrodas Ņujorkas pilsētas centrālajā un — iespējams — arī citās bibliotekās brīvajā pasaulē. Norādījumi uz latviešu rakstnieku darbiem par apskatāmiem Latvijas vēstures periodiem — atrodami attiecīgo nodaļu beigās.

Par sakārtotāju

Alberts Ozols dzimis 1915. gada 20. janvārī Valmierā. Beidzis Latvijas Universitātes teoloģijas fakultāti. Bijis skolotājs Rubenes pamatskolā (pie Valmieras) un trimdas skolās Vircburgā (Vācijā) un Ņujorkā, kur bijis draudzes skolu sistēmas un bērnu vasaras nometnes vadītājs, pašreiz ir šīs draudzes mācītājs, skolu lietu referents un Bronksas vidusskolas pārzinis. No 1958. līdz 1964. gadam skolu lietu referents Latviešu draudžu apvienībā Amerikā; kādu laiku arī Amerikas Latviešu Apvienības Izglītības biroja un grāmatu vērtēšanas komisijas loceklis. Rakstījis par teoloģiskiem un pedagogiskiem jautājumiem latviešu žurnālos un laikrakstos. Sastādījis mācību grāmatas ticības mācībā un Latvijas vēsturē. 1969. gadā saņēmis Krišjāņa Barona prēmiju un 1975. gadā — Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības Kultūras fonda apbalvojumu par sasniegumiem pedagogijā.